

เอกสารวิชาการฉบับที่ ๑/๒๕๖๔

Technical Paper No. 1/2021

การศึกษาการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ
: กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

The Study of Tilapia Cage-Culture in the Contract and Independent Farming
: A Case Study in the Northeastern Region of Thailand

เกวลิน นูฤทธิ

Kewalin Nooritthi

กองนโยบายและแผนพัฒนาการประมง
กรมประมง
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

Fisheries Development Policy and Planning Division
Department of Fisheries
Ministry of Agriculture and Cooperatives

เอกสารวิชาการฉบับที่ ๑/๒๕๖๔

Technical Paper No. 1/2021

การศึกษาการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ
: กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

The Study of Tilapia Cage-Culture in the Contract and Independent Farming
: A Case Study in the Northeastern Region of Thailand

เกวลิน หนูฤทธิ์

Kewalin Nooritthi

กลุ่มเศรษฐกิจการประมง
กองนโยบายและแผนพัฒนาการประมง
กรมประมง
๒๕๖๔

Fisheries Economics Group
Fisheries Development Policy and Planning Division
Department of Fisheries

2021

รหัสทะเบียนวิจัยเลขที่ 63-3-1401-63007

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	1
Abstract	3
บทที่ 1 บทนำ	5
1.1 ความสำคัญของปัญหา	5
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
1.3 ขอบเขตการศึกษา	7
1.4 วิธีดำเนินการ	7
1.5 นิยามศัพท์	11
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิจัย กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง	12
2.1 แนวคิด	12
2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	13
2.3 เอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
2.4 กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง	22
บทที่ 3 การเลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	39
3.1 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง	39
3.2 สภาพทั่วไปของการเลี้ยงปลานิลในกระชัง	41
บทที่ 4 เศรษฐกิจการผลิตและการตลาดปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	45
4.1 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชัง	45
4.2 วิธีการตลาด	50
4.3 โครงสร้างตลาด	53
4.4 พฤติกรรมทางการตลาด	55
4.5 การวิเคราะห์ต้นทุนการตลาด ส่วนเหลือการตลาด และผลตอบแทนทางการตลาด	56
4.6 การประเมินประสิทธิภาพการตลาด	60
บทที่ 5 ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง	63
5.1 ปัญหาอุปสรรค	63
5.2 แนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง	65
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	68
6.1 สรุปผลการศึกษา	68
6.2 ข้อเสนอแนะ	71
เอกสารอ้างอิง	73
ภาคผนวก	75
ภาคผนวก ก	76
ภาคผนวก ข	83

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ปริมาณและมูลค่าการเพาะเลี้ยงปลานิลของประเทศไทย จำแนกตามประเภทการเลี้ยง ปี 2560	6
2 ปริมาณและมูลค่าการเพาะเลี้ยงปลานิลในกระชังของประเทศไทย รายภาค ปี 2560	6
3 แหล่งน้ำที่เกษตรกรใช้เลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	7
4 ผลผลิต มูลค่า และจำนวนฟาร์ม การเพาะเลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2557	8
5 จำนวนตัวอย่างของเกษตรกร ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก ที่ใช้ในการศึกษา	10
6 สรุปความแตกต่างของรูปแบบเกษตรพันธสัญญาทั้ง 3 แบบ	19
7 ข้อดีและข้อเสียระบบเกษตรพันธสัญญา	28
8 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง	40
9 สภาพทั่วไปของการเลี้ยงปลานิลในกระชัง	43
10 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา	46
11 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบอิสระ	47
12 เปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา และแบบอิสระ	50
13 ต้นทุนการตลาดเฉลี่ยของผู้ค้าส่งปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	58
14 ต้นทุนการตลาดเฉลี่ยของผู้ค้าปลีกปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	59
15 ปริมาณ ราคา มูลค่าซื้อขาย และส่วนเหลือจากการตลาดของผู้ค้าปลานิลเฉลี่ยต่อรายต่อปี	61
16 ผลตอบแทนของผู้ค้าปลานิลเฉลี่ยต่อรายต่อปี	62

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 การดำเนินการตามมาตรา 77	32
2 การดำเนินการตามมาตรา 78	33
3 การดำเนินการตามมาตรา 79	35
4 วิธีการตลาดปลานิล	52
5 ส่วนเหลืออมการตลาดปลานิลกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เกษตรพันธสัญญา)	55

การศึกษาการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ กรณีศึกษา : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

เกวลิน หนูฤทธิ์

กองนโยบายและแผนพัฒนาการประมง กรมประมง

บทคัดย่อ

การศึกษาการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง (2) วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงทั้งสองรูปแบบ (3) ศึกษาวิธีการตลาด วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาด และประเมินประสิทธิภาพการตลาด และ (4) ศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง โดยศึกษาเกษตรกรจำนวน 218 ราย ในพื้นที่ 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา ร้อยละ 85.78 แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลาอยู่ในบริเวณเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ ร้อยละ 80.28 มีการเลี้ยงในแม่น้ำ ร้อยละ 19.72 และมีจำนวนรอบการเลี้ยงปลาเฉลี่ย 2 รอบต่อปี ใช้ระยะเวลาเลี้ยง 4-5 เดือนต่อรอบการเลี้ยง

ต้นทุนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญามีต้นทุน 54.46 บาทต่อกิโลกรัม ราคาจำหน่าย 60 บาทต่อกิโลกรัม เกษตรกรมีกำไร 5.54 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบอิสระมีต้นทุน 47.67 บาทต่อกิโลกรัม ราคาจำหน่าย 55 บาทต่อกิโลกรัม เกษตรกรมีกำไร 7.33 บาทต่อกิโลกรัม จะเห็นได้ว่าการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบอิสระได้รับกำไรสูงกว่าการเลี้ยงปลาแบบเกษตรพันธสัญญา 1.79 บาทต่อกิโลกรัม

สำหรับวิธีการตลาดปลานิลในกระชัง เริ่มต้นจากเกษตรกรจำหน่ายผลผลิตให้กับบริษัทเกษตรพันธสัญญาและตัวแทนบริษัท คิดเป็นร้อยละ 90 ของผลผลิตทั้งหมด อีกร้อยละ 10 เป็นผลผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลแบบอิสระที่มีแผงขายปลาในตลาด เป็นผู้ค้าส่ง ร้อยละ 7 และเป็นผู้ค้าปลีก ร้อยละ 3 จากนั้นผลผลิตจะกระจายต่อไปยังตลาดผู้ค้าส่ง ร้อยละ 87 และห้องเย็น ร้อยละ 10 และกระจายต่อไปยังตลาดผู้ค้าปลีก โดยเป็นผู้ค้าปลีกในตลาดสดเทศบาล/อำเภอ ร้อยละ 50 ตลาดนัดชุมชน ร้อยละ 25 และร้านอาหาร ร้อยละ 15 สำหรับผลผลิตที่เก็บไว้ในห้องเย็นร้อยละ 10 นำออกมากระจายให้กับผู้บริโภคในประเทศ

ต้นทุนการตลาดเริ่มต้นจากบริษัทเกษตรพันธสัญญารับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรที่ราคาเฉลี่ย 60 บาทต่อกิโลกรัม เพื่อจัดส่งไปยังผู้ค้าส่ง และจำหน่ายต่อในราคา 65 บาทต่อกิโลกรัม จากนั้นจึงขายต่อให้ผู้ค้าปลีกจำหน่ายต่อในราคา 75 บาทต่อกิโลกรัม เกิดส่วนเหลือมการตลาด 15 บาทต่อกิโลกรัม โดยสามารถจำแนกเป็นต้นทุนการตลาด 7.95 บาทต่อกิโลกรัม และกำไร 7.05 บาทต่อกิโลกรัม ทั้งนี้ผู้ค้าปลีกจะมีกำไรต่อกิโลกรัมมากกว่าผู้ค้าส่ง แต่จะมีปริมาณการขายที่น้อยกว่า

ปัญหาอุปสรรคของการเลี้ยงปลาในกระชัง ได้แก่ (1) ปัญหาคุณภาพลูกพันธุ์และอาหารปลา (2) ต้นทุนการเลี้ยงสูง ไม่สามารถกำหนดราคารับซื้อผลผลิตเองได้ เนื่องจากเกษตรกรไม่ได้รับข่าวสารด้านราคา ทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง (3) เกษตรกรไม่มีแหล่งจำหน่ายผลผลิต (4) บริษัทขาดการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด (5) เกษตรกรเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงหากเกิดภัยพิบัติ (6) การขาดความรู้ความเข้าใจเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา (7) ความไม่ซื่อสัตย์ของเกษตรกร (8) เกษตรกรมีความล่าช้าในการขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทำให้เกษตรกรไม่สามารถขอใบรับรองมาตรฐานฟาร์มได้

แนวทางการแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลาในกระชัง ได้แก่ (1) ภาครัฐควรเร่งกระจายลูกพันธุ์ปลานิลที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง (2) ส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันเพื่อแปรรูปอาหารและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต เป็นการลดต้นทุนการเลี้ยงและสร้างอำนาจในการต่อรองราคา (3) สนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตสินค้าปลานิลในแต่ละภูมิภาค พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรมีการแปรรูปผลผลิตที่มีมูลค่าเพิ่ม เพื่อเป็นการระบายผลผลิตในช่วงที่มีผลผลิตล้นตลาดและสามารถยืดอายุการเก็บรักษาได้ (4) ส่งเสริมให้เกษตรกรกระจายผลผลิตผ่านช่องทางการตลาดสินค้าออนไลน์ (5) จัดทำระบบประกันภัยความเสี่ยงผลผลิตสัตว์น้ำที่เกิดจากภัยธรรมชาติ (6) บริษัทเกษตรพันธสัญญาควรชี้แจงรายละเอียดเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาให้กับเกษตรกรก่อนจะทำการลงนามในสัญญาทุกครั้ง (7) ภาครัฐควรเร่งรัดให้เกษตรกรมาขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อขอใบรับรองมาตรฐานฟาร์มต่อไป

คำสำคัญ: ปลานิลในกระชัง, การเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ, ภาคตะวันออกเฉิยเหนือ, ประเทศไทย

ผู้รับผิดชอบ: กองนโยบายและแผนพัฒนาการประมง กรมประมง ลาดยาว จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0 2561 3353 Email: kewalin999@gmail.com

The Study of Tilapia Cage-Culture in the Contract and Independent Farming : A Case Study in the Northeastern Region of Thailand

Kewalin Nooritthi

Fisheries Development Policy and Planning Division, Department of Fisheries

Abstract

The objectives of the study of Tilapia cage-culture in the contract and independent farming were : (1) to study socio-economic of Tilapia cage-culture farmers, (2) to analyze costs and returns for contract and independent Tilapia cage-culture farming, (3) to study marketing channels, marketing cost and evaluating market efficiency, and (4) to raise problems and suggested solutions in cage-culture Tilapia for farmers. Data were collected from 218 farmers in 7 provinces i.e., Kalasin, Khon Kaen, Chaiyaphum, Nakhon Phanom, Nakhon Ratchasima, Yasothon, and Ubon Ratchathani.

The results of the study found that 85.78% of farmers preferred contract farming, with 80.28% of fishing activities happened in reservoirs and dams and 19.72% of cultural activities occurred in rivers. Usually, it took 4-5 months per crop and farmers can produce 2 crops annually.

The cost of Tilapia cage-culture contract farming was 54.46 baht per kilogram, the selling price was 60 baht per kilogram, therefore the farmers got a profit of 5.54 baht per kilogram. The cost of Tilapia cage-culture independent farming was 47.67 baht per kilogram, the selling price was 55 baht per kilogram, therefore the farmers got a profit of 7.33 baht per kilogram. Consequently, independent Tilapia cage-culture farmers got a higher profit than contract farming about 1.79 baht per kilogram.

The marketing channels began from 90% of farmers sold cage-cultured production to the contract farming company and company representatives, only 10% of production independent farmers sold to community markets. About 7% of production was from independent farmers who owned stalls in wholesale fish markets and 3% of farmers sold in community markets. The supply chain went beyond the wholesale market 87% of production, and cold storage 10% of production. The rest move to the retailer market, they were about 50% of the retailers in the municipal/district fresh market, 25% of the community market, and 15% of the restaurants that were in the supply chain. Another 10% kept in cold storage to distribute to consumers throughout the country.

Marketing costs happened when a contract farming company bought cage-cultured Tilapia at an average price of 60 baht per kilogram and wholesalers sold at 65 baht per kilogram. Then wholesalers sold to retailers that sold for 75 baht per kilogram, with a marketing margin of 15 baht per kilogram. The margin can be identified as marketing costs of 7.95 baht per kilogram and profits of 7.05 baht per kilogram. However, retailers were more profitable than wholesalers with a lesser amount of sales volumes.

Problems and obstacles of cage-cultured Tilapia farmers were: (1) poor production quality, such as fish larvae breeding and feed mill; (2) high cost of production; (3) contract farming company bought cage-cultured Tilapia at the predetermined overhead rate, while farmers still lacked information about current market price, thus low bargaining power; (4) the contracting company management needs to be reorganized according to their production planning and market demand; (5) farmers bear a burden of investment and losses with lucrative profits going to the companies engaged in the system; (6) farmers did not have an insight into the contract detail provided by the companies; (7) farmers' dishonesty behavior toward the contract; and (8) a delayed of aquatic animal farmers registration delayed the aquatic farming certification procedure.

Problems solving strategies were: (1) government sector action should be accelerated in developing a good quality breeding Tilapia and distributing them throughout the country to meet the demand of farmers; (2) Encouraging the formation of farmer groups to produce feed for reducing the cost of production; (3) assisting farmers to develop a production process to increase value-added products when oversupply and prolong shelf-life; (4) helping farmers to use online platforms to connect buyer and farmers under the demand-driven market system; (5) establishing insurance against losses from natural disasters; (6) contract farming companies should agree in advance terms and conditions for production and marketing of farm production before signed by both parties; and (7) encouraging farmers to register as aquatic animal farmers and applied for aquatic animal farm certification.

Key words: Tilapia Cage-Culture, The Contract and Independent Farming, Northeastern, Thailand

Corresponding author: Fisheries Development Policy and Planning Division,

Department of Fisheries, Ladyao, Jatujak, Bangkok 10900

Tel. 0 2561 3353 E-mail: kewalin999@gmail.com

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ปลานิลเป็นสัตว์น้ำจืดที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจชนิดหนึ่ง มีพื้นที่เลี้ยงกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ผลผลิตส่วนใหญ่ใช้บริโภคภายในประเทศทั้งบริโภคสดและแปรรูป จากข้อมูลสถิติการผลิตสัตว์น้ำจืดในปี 2560 พบว่า ปลานิลเป็นสัตว์น้ำจืดที่มีผลผลิตมากที่สุด ปริมาณ 217,928 ตัน คิดเป็นมูลค่า 9,975.41 ล้านบาท (กรมประมง, 2562) เมื่อจำแนกตามประเภทการเลี้ยง ได้แก่ การเลี้ยงในบ่อ นา ร่องสวน และกระชัง พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงในบ่อ ร้อยละ 89.63 รองลงมาเป็นการเลี้ยงในกระชัง ร้อยละ 9.14 เลี้ยงในร่องสวน ร้อยละ 1.07 และเลี้ยงในนา ร้อยละ 0.16 (ตารางที่ 1) สำหรับการเลี้ยงปลานิลในกระชัง พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีการเลี้ยงปลานิลในกระชังมากที่สุด ปริมาณ 8,918 ตัน คิดเป็นมูลค่า 566.99 ล้านบาท โดยปริมาณและมูลค่าคิดเป็น ร้อยละ 44.77 และ 43.89 ของปริมาณและมูลค่าปลานิลในกระชังทั้งหมด ตามลำดับ (ตารางที่ 2) ลักษณะการเลี้ยงปลานิลในกระชังมี 2 ลักษณะ คือ เลี้ยงแบบเกษตรกรพันธสัญญา และแบบอิสระ โดยเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงแบบเกษตรกรพันธสัญญากับบริษัทหรือตัวแทนจำหน่ายอาหารสำเร็จรูปในพื้นที่ (กรมประมง, 2557)

ประเทศไทยเริ่มนำระบบการผลิตแบบเกษตรกรพันธสัญญามาใช้ครั้งแรกเมื่อปี 2513 ซึ่งเรียกว่า การทำเกษตรแบบครบวงจร เป็นการผลิตที่ต้องนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิต สามารถผลิตได้คราวละมาก ๆ ทำให้เกิดการประหยัดต่อขนาด (economies of scale) ช่วยลดต้นทุนการผลิต ซึ่งเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ ต่อมาภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมอย่างจริงจัง โดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร สามารถเพิ่มปริมาณการผลิตและคุณภาพได้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ และเพื่อลดปัญหาความยากจนซึ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร เพื่อการส่งออกและทดแทนการนำเข้า โดยเริ่มการทำเกษตรพันธสัญญากับพืชเป็นอันดับแรก และการทำเกษตรพันธสัญญากับการเลี้ยงปลาสัตว์เป็นลำดับต่อมา ทั้งนี้การทำเกษตรพันธสัญญาต้องใช้งบลงทุนจำนวนมาก ดังนั้นในช่วงแรกรัฐบาลจึงจัดทำโครงการร่วมกับสถาบันการเงินในนามของโครงการสี่ประสาน ซึ่งประกอบด้วย ภาครัฐ สถาบันการเงิน เกษตรกร และภาคเอกชน โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบประสานงานระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบการ และมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ให้สินเชื่อในการลงทุน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้นำมาประยุกต์ใช้ในเชิงนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน มุ่งเน้นปรับระบบการผลิตทางการเกษตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและขีดความสามารถในการแข่งขัน ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากที่เข้าร่วมโครงการมีหลักประกันในด้านการประกอบอาชีพ มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน ดำเนินการเพิ่มศักยภาพในการผลิตโดยผ่านบริษัทเกษตรกรพันธสัญญา ส่งผลให้บริษัทได้รับผลผลิตที่ดีมีคุณภาพและได้มาตรฐานตรงตามที่ต้องการ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2559) แต่ปัจจุบันพบว่าเกษตรกรประสบปัญหาการขาดทุนจากการเลี้ยง เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิตมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ และราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้ไม่แน่นอน มีความผันผวนตลอดเวลา ภาครัฐจึงจำเป็นต้องออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เพื่อส่งเสริมและพัฒนาการทำเกษตรในรูปแบบเกษตรกรพันธสัญญาให้เกิดความเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย

ดังนั้นจึงทำการศึกษาการเลี้ยงปลานิลในกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ เพื่อให้ทราบถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของผู้เลี้ยง ต้นทุนการเลี้ยงทั้งสองรูปแบบ วิธีการตลาด ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาด ประเมินประสิทธิภาพการตลาด ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนแนวทางแก้ไข ปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง เพื่อเป็นข้อมูลให้เกษตรกรและผู้ประกอบการใช้เป็นแนวทางในการประกอบการตัดสินใจเลือกรูปแบบการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญาหรือแบบอิสระ รวมทั้งเป็นข้อมูลสำหรับภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ในการวางแผนและกำหนดนโยบายการเลี้ยงปลานิลในกระชังให้มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน

ตารางที่ 1 ปริมาณและมูลค่าการเพาะเลี้ยงปลานิลของประเทศไทย จำแนกตามประเภทการเลี้ยง ปี 2560

ประเภทการเลี้ยง	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	สัดส่วน (ร้อยละ)	
			ปริมาณ	มูลค่า
บ่อดิน	195,322	8,564.33	89.63	85.85
กระชัง	19,920	1,291.73	9.14	12.95
ร่องสวน	2,334	102.83	1.07	1.03
นา	352	16.52	0.16	0.17
รวม	217,928	9,975.41	100.00	100.00

ที่มา: กลุ่มวิจัยและวิเคราะห์สถิติการประมง กองนโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาการประมง กรมประมง

ตารางที่ 2 ปริมาณและมูลค่าการเพาะเลี้ยงปลานิลในกระชังของประเทศไทย รายภาค ปี 2560

ภาค	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	สัดส่วน (ร้อยละ)	
			ปริมาณ	มูลค่า
เหนือ	4,245	279.31	21.31	21.62
ตะวันออกเฉียงเหนือ	8,918	566.99	44.77	43.89
กลาง	1,809	132.09	9.08	10.23
ตะวันออก	587	26.09	2.95	2.02
ตะวันตก	1,639	115.64	8.23	8.95
ใต้	2,722	171.61	13.66	13.29
รวม	19,920	1,291.73	100.00	100.00

ที่มา: กลุ่มวิจัยและวิเคราะห์สถิติการประมง กองนโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาการประมง กรมประมง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ
- 1.2.3 เพื่อศึกษาวิธีการตลาด วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาด และการประเมินประสิทธิภาพการตลาด
- 1.2.4 เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการเลี้ยงปลานิลในกระชังในพื้นที่ 7 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี ทั้งนี้ครอบคลุมแหล่งน้ำที่เกษตรกรใช้ในการเลี้ยงทั้งที่เป็นแหล่งน้ำปิดหรือน้ำนิ่ง (เขื่อนและอ่างเก็บน้ำ) และแหล่งน้ำเปิดหรือน้ำไหล (แม่น้ำ) รายละเอียดดังตารางที่ 3 ระยะเวลาดำเนินการศึกษา กรกฎาคม 2560-ธันวาคม 2562

ตารางที่ 3 แหล่งน้ำที่เกษตรกรใช้เลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลำดับที่	จังหวัด	อำเภอ	พื้นที่เลี้ยงปลานิลในกระชัง	
			แม่น้ำ / ลำน้ำ	เขื่อน
1	กาฬสินธุ์	หนองกุงศรี ห้วยเม็ก เมือง ยางตลาด สหัสขันธ์		เขื่อนลำปาว
2	ขอนแก่น	เมือง	แม่น้ำพอง	
3	ชัยภูมิ	แก้งคร้อ		เขื่อนลำประเทาว
4	นครพนม	เมือง	แม่น้ำโขง	
5	นครราชสีมา	ครบุรี		เขื่อนลำแชะ
6	ยโสธร	เมือง	แม่น้ำชี	
7	อุบลราชธานี	สว่างวีระวงศ์ วารินชำราบ สิรินธร	แม่น้ำมูล	เขื่อนสิรินธร

ที่มา: จากการสำรวจ

1.4 วิธีดำเนินการ

1.4.1 ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1) ระดับฟาร์ม

1.1) ประชากร คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 20 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา หนองคาย บึงกาฬ บุรีรัมย์ มหาสารคาม ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ อุดรธานี อุบลราชธานี มุกดาหาร หนองบัวลำภู และอำนาจเจริญ ในปี 2557 เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังจำนวน 2,493 ราย (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 ผลผลิต มูลค่า และจำนวนฟาร์ม การเพาะเลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2557

ลำดับที่	จังหวัด	ผลผลิต (ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	จำนวนฟาร์ม
1	กาฬสินธุ์	811	53.75	81
2	ขอนแก่น	1,015	66.18	665
3	ชัยภูมิ	1,072	67.65	86
4	นครพนม	1,306	82.02	116
5	นครราชสีมา	802	58.80	68
6	หนองคาย	266	17.45	19
7	บึงกาฬ	755	51.15	37
8	บุรีรัมย์	56	4.05	15
9	มหาสารคาม	133	8.62	9
10	ยโสธร	825	53.43	63
11	ร้อยเอ็ด	239	14.82	47
12	เลย	225	14.82	213
13	ศรีสะเกษ	481	31.31	76
14	สกลนคร	128	8.58	56
15	สุรินทร์	149	9.25	55
16	อุดรธานี	183	11.10	75
17	อุบลราชธานี	3,992	240.46	709
18	มุกดาหาร	615	40.35	89
19	หนองบัวลำภู	45	3.17	5
20	อำนาจเจริญ	17	1.05	9
รวม		13,117	838.02	2,493

ที่มา: กลุ่มวิจัยและวิเคราะห์สถิติการประมง ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กรมประมง

1.2) กลุ่มตัวอย่างและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทำการเลือกจังหวัดที่เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ และครอบคลุมแหล่งน้ำที่เกษตรกรใช้ในการเลี้ยงทั้งแหล่งน้ำปิดหรือน้ำนิ่ง (เขื่อนและอ่างเก็บน้ำ) และแหล่งน้ำเปิดหรือน้ำไหล (แม่น้ำ) จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี ซึ่งทำการสำรวจข้อมูลจำนวนเกษตรกรด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Nonprobability Sampling) แบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยการแนะนำจากเจ้าหน้าที่สำนักงานประมงจังหวัด และผู้นำชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งเป็นเกษตรกรที่มีการจัดบันทึกเกี่ยวกับต้นทุนการเลี้ยง จากเกษตรกรจำนวน 218 ราย (ตารางที่ 5) คิดเป็นร้อยละ 8.74 ของจำนวนเกษตรกรทั้งหมดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.3) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

แบบสอบถามสำหรับเกษตรกร แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการเลี้ยงและต้นทุนการผลิต

ส่วนที่ 3 การจำหน่ายผลผลิต

ส่วนที่ 4 ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหา

2) ระดับผู้ค้ำส่ง

2.1) ประชากร คือ ผู้รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร ได้แก่ ผู้รวบรวม ผู้ค้ำส่ง บริษัทเกษตรกรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท โดยรวบรวมผลผลิตปลานิลในกระชังจากเกษตรกรนำไปขายส่งให้กับผู้ค้าปลีกตามตลาดสดเทศบาล/อำเภอ ของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.2) กลุ่มตัวอย่างและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้รวบรวม ผู้ค้ำส่ง บริษัทเกษตรกรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัทที่รวบรวมผลผลิตปลานิลกระชังจากเกษตรกรนำไปขายส่งให้กับผู้ค้าปลีกตามตลาดสดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทำการเลือกจังหวัดที่ดำเนินการศึกษากลุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรผู้เลี้ยง จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี จากนั้นทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้รวบรวม ผู้ค้ำส่ง บริษัทเกษตรกรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัทที่ให้ความร่วมมือสนับสนุนข้อมูลทางด้านธุรกิจ จำนวน 33 ราย (ตารางที่ 5)

2.3) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

แบบสอบถามสำหรับผู้รวบรวม ผู้ค้ำส่ง บริษัทเกษตรกรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 ลักษณะการทำธุรกิจ

ส่วนที่ 3 การกำหนดปริมาณ และราคาซื้อขาย

ส่วนที่ 4 การจำหน่ายผลผลิต

3) ระดับผู้ค้าปลีก

3.1) ประชากร คือ ผู้ค้าปลีกหรือผู้ค้ารายย่อยตามตลาดสดในพื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจำหน่ายผลผลิตโดยตรงให้กับผู้บริโภคหรือร้านอาหาร

3.2) กลุ่มตัวอย่างและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ค้าปลีกหรือผู้ค้ารายย่อยตลาดสดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทำการเลือกจังหวัดที่ดำเนินการศึกษากลุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรผู้เลี้ยง จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี จากนั้นทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้ค้าปลีกที่ให้ความร่วมมือสนับสนุนข้อมูลทางด้านธุรกิจ จำนวน 26 ราย (ตารางที่ 5)

3.3) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

แบบสอบถามสำหรับผู้ค้าปลีก แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 ลักษณะการทำธุรกิจ

ส่วนที่ 3 การกำหนดปริมาณ และราคาซื้อขาย

ส่วนที่ 4 การจำหน่ายผลผลิต

1.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง คือ

1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญา และข้อมูลสถิติจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมประมง สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร และสถาบันการศึกษา เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการเขียนรายงาน

2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล แบบสอบถามประกอบด้วยคำถามแบบปลายเปิดและปลายปิด สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังทั้งแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก และบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท

1.4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive method) เป็นการวิเคราะห์โดยวิธีการบรรยาย เพื่อให้ทราบถึงสภาพทั่วไปด้านการเลี้ยงปลานิลในกระชัง รูปแบบการเลี้ยงปลานิลในกระชังทั้งแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระ การกระจายผลผลิต ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง เพื่อพัฒนาการเลี้ยงที่เป็นประโยชน์ต่อสินค้าปลานิลในอนาคต

2) การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative method) เป็นการวิเคราะห์ถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชัง วิธีการตลาดหรือการกระจายผลผลิตปลานิลจากเกษตรกรไปสู่ผู้บริโภค วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาด ส่วนเหลืออมการตลาด และประเมินประสิทธิภาพการตลาด โดยคำนวณหาค่าเฉลี่ย ค่าสัดส่วน (ร้อยละ) และอัตราการขยายตัวแสดงในรูปตารางและภาพประกอบการอธิบายข้อมูล

ตารางที่ 5 จำนวนตัวอย่างของเกษตรกร ผู้ค้าส่ง และผู้ค้าปลีกที่ใช้ในการศึกษา

จังหวัด	เกษตรกร	ผู้ค้าส่ง	ผู้ค้าปลีก
1. กาฬสินธุ์	49	6	3
2. ขอนแก่น	20	5	5
3. ชัยภูมิ	41	4	3
3. นครพนม	28	4	3
4. นครราชสีมา	27	5	3
5. ยโสธร	31	4	4
6. อุบลราชธานี	22	5	4
รวม	218	33	26

ที่มา: จากการสำรวจ

1.5 นิยามศัพท์

1.5.1 ระบบเกษตรพันธสัญญา หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการกิจการเกษตรหรือบริษัทผู้รับซื้อผลผลิต กับผู้ผลิตหรือเกษตรกร โดยบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตให้การสนับสนุนเรื่องทุน และเป็นที่ปรึกษาด้านการผลิต โดยทั้งสองฝ่ายตกลงทำสัญญาระหว่างกันในเรื่อง ราคา ปริมาณ คุณภาพของผลผลิต รวมทั้งช่วงระยะเวลาที่จะรับซื้อผลผลิตไว้ล่วงหน้า ก่อนที่จะมีการผลิตเกิดขึ้น

1.5.2 ผู้ประกอบการกิจการเกษตร หมายถึง บริษัทหรือตัวแทนบริษัทที่จัดทำสัญญาเกษตรพันธสัญญากับเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง

1.5.3 เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

1.5.4 ผู้ค้าส่ง หมายถึง ผู้ค้าที่มีภูมิลำเนาในท้องที่/ท้องถิ่นในระดับอำเภอ จังหวัด และจังหวัดใกล้เคียง โดยรับซื้อผลผลิตสัตว์น้ำจากหน้าฟาร์มของเกษตรกรนำไปจำหน่ายต่อไปยังผู้ค้าปลีกตลาดสดทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ ตลาดนัดชุมชน และร้านอาหาร

1.5.5 ผู้ค้าปลีก หมายถึง ผู้ค้าปลีกในระดับตลาดสดใหญ่ ๆ ของจังหวัดและอำเภอ รวมถึงตลาดนัดชุมชน โดยรับซื้อผลผลิตสัตว์น้ำจากผู้ค้าส่ง แล้วจำหน่ายลักษณะขายปลีกแก่ผู้บริโภค และมีบริการแปรรูปเบื้องต้นในลักษณะ ตัดหัว ควักไส้ หั่นเป็นชิ้น ตามที่ผู้บริโภคต้องการ

1.5.6 ร้านอาหาร หมายถึง ผู้ค้าปลีกที่ซื้อสัตว์น้ำจากผู้ขายส่งหรือผู้ขายปลีกมาทำการแปรรูปตามเมนูต่าง ๆ เป็นการเพิ่มมูลค่าสัตว์น้ำ และจำหน่ายตรงต่อผู้บริโภค

1.5.7 ผู้บริโภค หมายถึง ผู้บริโภคที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไปในทุกตลาด มีลักษณะในการซื้อทั้งรูปแบบปลานิลมีชีวิตแบบสด ๆ และปลานิลแปรรูปเบื้องต้น

1.5.8 ตลาดระดับฟาร์ม หมายถึง ตลาดของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง โดยเกษตรกรเป็นผู้จำหน่ายผลผลิตในตลาดระดับนี้ และมีบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท ทำหน้าที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตจากหน้าฟาร์มเกษตรกร และนำไปขายส่งต่อไปยังตลาดสด

1.5.9 ตลาดระดับค้าส่ง หมายถึง ตลาดของผู้ค้าส่ง โดยบริษัทเกษตรพันธสัญญามีรายชื่อผู้ค้าส่งในเครือข่ายของบริษัท เพื่อรับซื้อผลผลิตหน้าฟาร์มของเกษตรกรที่บริษัทได้ทำสัญญารับซื้อผลผลิตคืนหลังจากที่เลี้ยงได้ครบรอบการผลิต เพื่อนำผลผลิตมากระจายและจำหน่ายยังตลาดสด หรือร้านอาหาร

1.5.10 ตลาดระดับค้าปลีก หมายถึง ตลาดของผู้ค้าปลีก หรือร้านอาหาร ที่จำหน่ายผลผลิตต่อไปยังผู้บริโภคโดยตรง ทั้งในรูปแบบปลานิลสด และปลานิลแปรรูปเบื้องต้น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิจัย กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด

2.1.1 การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตปลานิลกระชัง

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา:

$$\text{ต้นทุนทั้งหมด (TC)} = \text{ต้นทุนผันแปร (TVC)} + \text{ต้นทุนคงที่ (TFC)}$$

ปัจจัยนำเข้า (Input)

1. ข้อมูลการเลี้ยงปลานิลกระชังในหนึ่งรอบการผลิต ได้แก่ ขนาดกระชัง อัตราการปล่อยลูกพันธุ์ ระยะเวลาเลี้ยง อัตรารอด ผลผลิตเฉลี่ยต่อกระชัง และราคาจำหน่าย
2. ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงปลานิลกระชังในหนึ่งรอบการผลิต ประกอบด้วย:
 - 2.1 ต้นทุนผันแปร ได้แก่ ค่าลูกพันธุ์ ค่าอาหาร ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่ายาและวิตามิน ค่าแรงงานคริวเรือ และค่าแรงงานจับผลผลิต และค่าซ่อมแซมกระชังและอุปกรณ์
 - 2.2 ต้นทุนคงที่ ได้แก่ ค่าเสื่อมกระชัง ค่าเสื่อมอุปกรณ์

ผลลัพธ์ (Output)

- ต้นทุนและผลตอบแทนของการเลี้ยงปลานิลกระชัง:
- แบบเกษตรพันธสัญญา
 - แบบอิสระ

2.1.2 การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาดปลานิลกระชัง

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา:

$$\text{ต้นทุนทั้งหมด (TC)} = \text{ต้นทุนผันแปร (TVC)} + \text{ต้นทุนคงที่ (TFC)}$$

ปัจจัยนำเข้า (Input)

1. ข้อมูลการตลาดที่จำหน่ายเฉลี่ยต่อวัน ได้แก่ ปริมาณซื้อขายสัตว์น้ำเฉลี่ยต่อวัน ราคาซื้อเฉลี่ย ราคาขายเฉลี่ย
2. ค่าใช้จ่ายการตลาดปลานิลกระชังเฉลี่ยต่อวัน ประกอบด้วย:
 - 2.1 ต้นทุนผันแปร ได้แก่ ค่าน้ำมันรถ ค่าน้ำแข็ง ค่าออกซิเจน ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ ค่าเก็บขยะ ค่าเช่ารถ ค่าจ้างแรงงาน ค่าถุงบรรจุ ค่าสูญเสียในการขนส่งปลา และค่าซ่อมแซมอุปกรณ์
 - 2.2 ต้นทุนคงที่ ได้แก่ ค่าเสื่อมรถยนต์ และค่าเสื่อมอุปกรณ์

ผลลัพธ์ (Output)

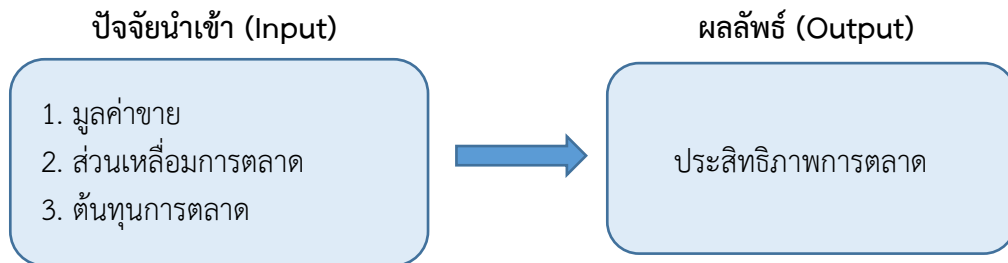
- ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาดปลานิลกระชัง:
- ผู้ค้าส่ง
 - ผู้ค้าปลีก

2.1.3 การประเมินประสิทธิภาพการตลาด (สมคิด, 2546)

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาการประเมินประสิทธิภาพการตลาดสามารถวัดในรูปประสิทธิภาพทางเทคนิค ซึ่งวัดจากสัดส่วนมูลค่าขายต่อส่วนเหลือมการตลาด และสัดส่วนมูลค่าขายต่อต้นทุนการตลาด มูลค่าขายเป็นราคาที่ผู้ซื้อพอใจ ส่วนเหลือมการตลาดเปรียบเหมือนปัจจัยการผลิตการตลาด ซึ่งเป็นบริการของผู้ขายที่มีให้แก่ผู้ซื้อ หากสัดส่วนทั้งสองมีความแตกต่างกันมาก แสดงว่ามีการแข่งขันน้อย ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้มาก แต่ถ้าสัดส่วนทั้งสองแตกต่างกันน้อย แสดงว่ามีการแข่งขันมาก ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้น้อย

$$\text{ประสิทธิภาพการตลาด} = \frac{\text{มูลค่าขาย}}{\text{ส่วนเหลือมการตลาด}}$$

$$\text{ประสิทธิภาพการตลาด} = \frac{\text{มูลค่าขาย}}{\text{ต้นทุนการตลาด}}$$

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ต้นทุนการผลิต (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2543)

ต้นทุนการผลิตในทางเศรษฐศาสตร์สามารถแบ่งต้นทุนการผลิตทั้งหมดออกเป็น 2 ส่วน คือ ต้นทุนคงที่ (Fixed Cost) และต้นทุนผันแปร (Variable Cost) และยังสามารถแบ่งต้นทุนทั้งสองส่วนตามลักษณะการใช้จ่าย เป็นต้นทุนที่เป็นเงินสด และต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสด มีรายละเอียดดังนี้

1) ต้นทุนคงที่ทั้งหมด (Total fixed Cost: TFC)

ต้นทุนการผลิตที่เกิดจากค่าใช้จ่ายในการซื้อปัจจัยคงที่ ซึ่งไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิต เพราะถึงแม้จะไม่ทำการผลิตเลย หรือไม่ว่าจะผลิตมากหรือน้อย ต้นทุนคงที่ทั้งหมดก็ยังจำเป็นต้องมี ซึ่งต้นทุนประเภทนี้ ได้แก่ ค่าเช่าที่ดินและโรงเรือน เมื่อพิจารณาถึงลักษณะค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นของต้นทุนคงที่ทั้งหมด สามารถแบ่งต้นทุนคงที่ได้ดังนี้

1.1) ต้นทุนคงที่ที่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายคงที่ที่ผู้ผลิตจ่ายออกไปจริงเป็นเงินสด เช่น ค่าภาษีที่ดิน ค่าโรงเรือน เป็นต้น

1.2) ต้นทุนคงที่ที่ไม่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายคงที่ที่เกษตรกรผู้ผลิตไม่ได้จ่ายไปเป็นตัวเงิน แต่เป็นค่าใช้จ่ายที่ได้จากการประเมิน เช่น ค่าเสื่อมของเครื่องมืออุปกรณ์ ค่าเสียโอกาสของเงินลงทุนในเครื่องมืออุปกรณ์คงทน เป็นต้น

2) ต้นทุนผันแปรทั้งหมด (Total Variable Cost: TVC)

ต้นทุนการผลิตที่เกิดจากค่าใช้จ่ายที่ซื้อปัจจัยผันแปร ซึ่งปริมาณปัจจัยผันแปรที่ใช้สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามปริมาณผลผลิต ต้นทุนนี้จึงเปลี่ยนแปลงไปตามปริมาณผลผลิตที่ทำการผลิต ถ้าทำการผลิตปริมาณมากก็จะจ่ายต้นทุนผันแปรมาก ถ้าผลิตน้อยก็จ่ายต้นทุนผันแปรน้อย เมื่อไม่มีการผลิตก็ไม่จ่าย

ต้นทุนชนิดนี้ ต้นทุนประเภทนี้ได้แก่ ค่าพันธุ์ปลา ค่าอาหาร ค่ายา ค่าจ้างแรงงาน ค่าเชื้อเพลิง ซึ่งพิจารณาตามลักษณะของการใช้จ่ายดังนี้

2.1) ต้นทุนผันแปรที่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายผันแปรที่ผู้ผลิตหรือเกษตรกรจ่ายออกไปเป็นเงินสดในการซื้อ เช่น ค่าพันธุ์ปลา ค่าอาหาร ค่ายา ค่าจ้างแรงงาน ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และค่าซ่อมแซมเครื่องมืออุปกรณ์ เป็นต้น

2.2) ต้นทุนผันแปรที่ไม่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายผันแปรที่ไม่ได้จ่ายเป็นตัวเงินจริง แต่ได้จากการประเมิน เช่น ค่าแรงงานในครอบครัว ค่าเสียโอกาสของเงินลงทุนผันแปร เป็นต้น

3) ต้นทุนรวมทั้งหมด (Total Cost: TC)

ต้นทุนรวมเป็นผลรวมของต้นทุนคงที่ทั้งหมด (TFC) และต้นทุนผันแปรทั้งหมด (TVC) ต้นทุนรวมจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้น และถ้าไม่ทำการผลิตเลย ต้นทุนรวมนี้จะเท่ากับต้นทุนคงที่ทั้งหมด นั่นคือ

$$TC = TFC + TVC$$

4) ทฤษฎีต้นทุนที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้

สำหรับการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนจากการเลี้ยงปลานิลในกระชังใช้สมการต้นทุนและรายได้ โดยพิจารณาทั้งต้นทุนที่เป็นเงินสด และไม่เป็นเงินสด ดังต่อไปนี้

ต้นทุนทั้งหมด	= ต้นทุนคงที่ + ต้นทุนผันแปร
ต้นทุนคงที่	= ค่าภาษี ค่าเช่าและค่าใช้ที่ดิน + ค่าเสื่อมราคาเครื่องมือ/อุปกรณ์ + ค่าเสียโอกาสกระชัง เครื่องมือ/อุปกรณ์ + ค่าเสียโอกาสเงินทุนคงที่
ต้นทุนผันแปร	= ค่าพันธุ์ปลา + ค่าอาหาร + ค่าแรงงาน + ค่ายาและวิตามิน + ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง/ไฟฟ้า + ค่าวัสดุอุปกรณ์ + ค่าซ่อมแซมเครื่องมือ + ค่าเสียโอกาสเงินทุนผันแปร
รายได้ทั้งหมด	= จำนวนผลผลิตทั้งหมด x ราคาสัตว์น้ำที่เกษตรกรขายได้
รายได้จากการดำเนินงาน	= รายได้ทั้งหมด - ต้นทุนผันแปร
กำไรสุทธิ	= รายได้ทั้งหมด - ต้นทุนทั้งหมด
อัตราผลตอบแทนต่อต้นทุนทั้งหมด	= $\frac{\text{กำไรสุทธิ} \times 100}{\text{ต้นทุนทั้งหมด}}$

2.2.2 วิธีการตลาด (สมคิด, 2546)

วิธีการตลาด (Marketing Channels) หรือช่องทางการตลาด หมายถึง การแสดงให้ทราบว่าสินค้าชนิดใดชนิดหนึ่ง เมื่อเคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตแล้วไปสู่คนกลางประเภทใดบ้าง ก่อนสินค้านั้นไปสู่มือผู้บริโภคคนสุดท้าย ปริมาณสินค้าที่ไปสู่คนกลางประเภทต่าง ๆ โดยปกติคิดเทียบเป็นร้อยละของปริมาณที่เข้าสู่ตลาดทั้งหมด อย่างไรก็ตามสินค้าเกษตรโดยทั่วไปเมื่อเคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตมักจะมีลักษณะหนึ่ง แต่เมื่อถึงมือผู้บริโภคเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่คนกลางทำหน้าที่การตลาดให้สินค้านั้นตรงกับความต้องการของผู้บริโภค การวิเคราะห์วิธีการตลาดจึงจำเป็นต้องยึดถือลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นหลัก แล้วเทียบลักษณะที่ไม่เหมือนกันนั้นให้มาเป็นหน่วยเดียวกันกับลักษณะที่ยึดถือเป็นหลัก การวิเคราะห์วิธีการตลาด มีเงื่อนไข 2 ประการ คือ

1. ปริมาณสินค้าที่เริ่มไหลจากผู้ผลิตคนแรกไปจนถึงผู้บริโภคคนสุดท้าย ปริมาณสินค้าที่เริ่มไหลจากผู้ผลิตคนแรกหรือกลุ่มผู้ผลิตกลุ่มแรกจะมีปริมาณเท่ากับร้อยละ 100 และปริมาณสินค้าที่ถึงปลายทางผู้บริโภคคนสุดท้าย หรือกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มสุดท้ายทุกคนรวมกันมีค่าเท่ากับร้อยละ 100

2. ปริมาณสินค้าที่ไหลภายในตลาดที่ทำการศึกษาดังกล่าวต้องเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน เช่น ช่วงปีการเลี้ยงปีเดียวกัน หรือช่วงปีปฏิทินเดียวกัน

วิธีการหาร้อยละการไหลเวียนของปริมาณสินค้าในตลาด ณ จุดผลิตสินค้า

$$\%Vis = \frac{Vis \times 100}{Vi}$$

$\%Vis$ = ร้อยละของปริมาณการไหลของสินค้าที่ออกจากจุดรวมสินค้าที่ศึกษาจุดที่ i ไปจุดขายที่ s

Vis = ปริมาณสินค้าที่ไหลออกจากจุดรวมที่ศึกษาที่จุด i ไปจุดขายสินค้าที่จุด s

Vi = ปริมาณสินค้าทั้งหมดที่ไหลเข้ามารวมที่จุดรวมสินค้าที่ศึกษาจุดที่ i

2.2.3 โครงสร้างตลาด (วันรักษ์, 2550)

ตลาดในความหมายทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การที่ผู้ซื้อและผู้ขายได้ตกลงซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน โดยไม่จำเป็นที่ผู้ซื้อและผู้ขายต้องพบกัน ไม่จำเป็นต้องมีสถานที่ หากได้มีการตกลงที่จะซื้อขายแลกเปลี่ยนและบริการก็ถือว่าเกิดตลาดในสินค้าและบริการนั้น ๆ ขึ้นแล้ว ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาคจะใช้โครงสร้างตลาดมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทตลาด เพื่อใช้ในการวิเคราะห์พฤติกรรมของหน่วยผลิตต่าง ๆ ในตลาด ในการแบ่งตลาดตามลักษณะโครงสร้างตลาดนั้น สามารถแบ่งได้จากปัจจัยสำคัญ ได้แก่ จำนวนผู้ซื้อผู้ขายที่มีในตลาด ความแตกต่างของสินค้าและความสามารถในการทดแทนของสินค้าโดยสินค้าอื่น อุปสรรคในการเข้าสู่ตลาดของผู้ผลิตรายใหม่ และความสมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสารของสินค้าในตลาด โดยแบ่งประเภทตลาดออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) ตลาดแข่งขันสมบูรณ์ (Perfect competition Market) เป็นตลาดที่มีผู้ซื้อและผู้ขายเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้ซื้อและผู้ผลิตแต่ละรายเป็นเพียงส่วนย่อยในตลาด ไม่มีอำนาจและอิทธิพลในการผูกขาด โดยราคาสินค้าจะถูกกำหนดโดยอุปสงค์และอุปทานในตลาด ทั้งผู้ซื้อและผู้ผลิตต่างยอมรับในราคาดังกล่าว สินค้าที่ขายในตลาดมีลักษณะเหมือนกันทุกประการและสามารถทดแทนกันได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นราคาสินค้าจึงเป็นปัจจัยเดียวในการตัดสินใจของผู้ซื้อ ผู้ผลิตไม่สามารถตั้งราคาสินค้าได้สูงกว่าราคาตลาด เนื่องจากหากตั้งราคาสูงกว่าจะทำให้ผู้ซื้อหันไปซื้อสินค้าของผู้ขายรายอื่นแทน ทำให้ไม่สามารถขายสินค้าได้เลย การเข้าออกจากตลาดไม่มีอุปสรรคใด ๆ นอกจากนั้นแล้วผู้ซื้อและผู้ผลิตต่างมีข้อมูลข่าวสารในตลาดอย่างสมบูรณ์

2) ตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด (Monopolistic competition Market) เป็นตลาดที่มีผู้ซื้อและผู้ขายมากเพียงพอให้เกิดการแข่งขันระหว่างผู้ขายในตลาด สินค้าที่ขายในตลาดมีความคล้ายคลึงกันและสามารถทดแทนกันได้เป็นอย่างดี แต่ยังคงมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง จึงทำให้ผู้ผลิตสามารถสร้างอำนาจผูกขาดได้จากความแตกต่างของสินค้านั้น โดยใช้กลยุทธ์ด้านราคาและด้านที่ไม่ใช่ราคา เพื่อให้ผู้ซื้อทราบและแยกแยะความแตกต่างของสินค้าของตนเองและสินค้าของผู้ขายรายอื่น การเข้าออกสู่ตลาดมีอุปสรรคน้อย มีต้นทุนที่ไม่สูงนักจนเป็นการกีดกันไม่ให้ผู้ผลิตรายใหม่เข้ามาแข่งขันได้

3) ตลาดผู้ขายน้อยราย (Oligopoly Market) เป็นตลาดที่มีจำนวนผู้ผลิตน้อยราย จึงทำให้แต่ละรายมีส่วนแบ่งการตลาดรวมค่อนข้างสูง และผู้ผลิตแต่ละรายต่างใช้กลยุทธ์การแข่งขัน โดยพิจารณาและคาดคะเนจากปฏิกิริยาตอบโต้ของกลุ่มแข่งขัน ทั้งด้านการกำหนดราคาหรือการกำหนดปริมาณขายเป็นสำคัญ นอกจากนี้ผู้ผลิตอาจร่วมมือกันได้ง่ายเพื่อเพิ่มอำนาจการผูกขาดในตลาดของกลุ่มให้เพิ่มมากขึ้นได้ สินค้าที่ขายในตลาดผู้ขายน้อยรายอาจมีลักษณะเหมือนกันทุกประการ ซึ่งเรียกว่า ตลาด Pure Oligopoly หรืออาจมี

ลักษณะแตกต่างกันแต่สามารถใช้แทนกันได้ ซึ่งเรียกว่า ตลาด Differentiated Oligopoly ส่วนการเข้าออกสู่ตลาดนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมีต้นทุนสูงในการผลิตหรือมีข้อจำกัดทางกฎหมาย

4) ตลาดผูกขาด (Monopoly Market) เป็นตลาดที่มีผู้ผลิตสินค้าเพียงรายเดียว โดยสินค้าที่ขายนั้นไม่มีสินค้าของผู้ผลิตรายอื่นสามารถทดแทนได้เลย จึงทำให้ผู้ผลิตมีอำนาจในการผูกขาดในตลาดโดยสมบูรณ์ ผู้ผลิตจึงสามารถกำหนดระดับราคาหรือปริมาณการขาย เพื่อให้ตนได้รับกำไรสูงสุด ทั้งนี้การผูกขาดอาจเป็นการผูกขาดโดยธรรมชาติ เนื่องจากอาจเป็นอุตสาหกรรมต้องมีเงินลงทุนสูงมากและต้องใช้งบประมาณจุกจิกเพื่อให้สามารถรักษาส่วนแบ่งตลาด

2.2.4 พฤติกรรมการแข่งขันของหน่วยผลิต (วันรักษ์, 2550)

พฤติกรรมการแข่งขันของหน่วยผลิต (Conduct) คือ นโยบายของหน่วยผลิตที่มีต่อสินค้าและบริการของคู่ต่อสู้ในตลาด เช่น กลยุทธ์ทางการตลาด การกำหนดราคา ปริมาณ ลักษณะและคุณภาพของสินค้า การโฆษณา การจูงใจลูกค้าให้สนใจในสินค้าและบริการ โดยที่พฤติกรรมของผู้ผลิตในตลาดจะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะโครงสร้างตลาดที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) พฤติกรรมของผู้ผลิตภายใต้ตลาดแข่งขันสมบูรณ์ โครงสร้างตลาดที่มีการแข่งขันโดยสมบูรณ์จะมีผู้ซื้อจำนวนมาก มีอิสระจากการเข้าออกจากรูทิจและสินค้าไม่แตกต่างกัน เพราะตัวตลาดเป็นตัวกำหนดราคาสินค้า ซึ่งหมายความว่า หน่วยธุรกิจไม่มีทางเลือกที่จะเปลี่ยนรูปแบบของสินค้าได้ ธุรกิจไม่จำเป็นต้องโฆษณาเพื่อจูงใจลูกค้า ทุกหน่วยธุรกิจจะผลิตให้มีต้นทุนต่ำที่สุดเท่าที่จะทำได้ หรือไม่ก็ต้องออกจากธุรกิจนั้นหากไม่สามารถแข่งขันกับคู่แข่งรายอื่นได้

2) พฤติกรรมของผู้ผลิตภายใต้ตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด ตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาดเป็นตลาดที่พบกันมากในสภาพความเป็นจริงของตลาด กล่าวคือ ตลาดสินค้าโดยทั่ว ๆ ไปมักมีผู้ผลิตหลายรายซึ่งผู้ผลิตแต่ละรายจะทำการผลิตสินค้าประเภทเดียวกัน แต่อาจมีความแตกต่างกันในลักษณะการบรรจุหีบห่อ สี กลิ่น ยี่ห้อ ดังนั้นผู้ผลิตจึงต้องแข่งขันในการผลิตและจำหน่าย ถ้าสินค้าของผู้ผลิตใดได้รับความนิยมมาก ผู้ผลิตนั้นก็จะมีอิทธิพลในการกำหนดราคาและปริมาณการผลิตสินค้าของตนมาก

3) พฤติกรรมของผู้ผลิตภายใต้ตลาดผู้ขายน้อยราย เนื่องจากตลาดประกอบด้วยผู้ผลิตจำนวนน้อย ดังนั้นการกระทำของหน่วยธุรกิจหนึ่ง จะมีผลกระทบต่อคู่แข่งและตลาดทั้งหมด เมื่อหน่วยธุรกิจหนึ่งลดราคาลง ผู้ประกอบการรายอื่นก็จะลดราคาลงด้วย ในตลาดนี้จะมีหน่วยธุรกิจขนาดใหญ่อยู่ไม่กี่รายที่จะแข่งขันกัน การแข่งขันมีหลายรูปแบบ ซึ่งดูได้จากพฤติกรรม เช่น ถ้าหากว่าหน่วยธุรกิจขนาดใหญ่ร่วมมือกันในการกำหนดราคาก็จะมีลักษณะเหมือนกับการผูกขาด พฤติกรรมนี้เรียกว่า การหากำไรสูงสุดร่วมกัน (Join profitmaximization) โดยอาจมีการแบ่งตลาดกันหรืออาจกระทำในรูปแบบอื่น ๆ การร่วมมือกันของหน่วยธุรกิจขนาดใหญ่ อาจทำได้ 2 รูปแบบ คือ 1) ไม่มีการตกลงในหลักการ แต่จะวางแผนอย่างกว้าง ๆ ว่าใครควรมีกำไรเท่าใดและยอมรับความเสี่ยงแค่ไหน แต่ถ้าหน่วยธุรกิจในตลาดมีขนาดและกลยุทธ์ที่แตกต่างกันก็ยากที่จะร่วมกันได้ และ 2) การไม่ทำตามข้อตกลง หน่วยธุรกิจอาจมีการตกลงกันไว้ก่อน แต่ก็เชื่อว่าทำตามข้อตกลงเสมอไป เพราะการที่ไม่ทำตามข้อตกลงนั้นอาจจะทำผลประโยชน์ได้มากขึ้น เช่น ตกลงกันว่าขายราคาใดราคาหนึ่ง แต่มีการลอบขายในราคาต่ำกว่าที่ตกลงกันไว้ ทำให้ผู้ขายได้มากขึ้น

4) พฤติกรรมของผู้ผลิตภายใต้ตลาดผูกขาด ถึงแม้จะเป็นตลาดผูกขาด แต่ความอิสระของผู้ผูกขาดอาจถูกจำกัดไว้ได้บ้าง เนื่องจากจุดที่เหมาะสมที่ทำให้มีกำไรสูงสุด คือ จุดที่รายรับส่วนเพิ่มเท่ากับต้นทุนส่วนเพิ่ม ผู้ผูกขาดสามารถวางแผนงบประมาณเพื่อการโฆษณา คุณภาพสินค้า รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง และสีสันทันที่เหมาะสมได้หลายระดับ แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นทำไปเพื่อความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการทำลายธุรกิจของคู่แข่ง

2.2.5 การวิเคราะห์ส่วนเหลือการตลาด (สมคิด, 2546)

ส่วนเหลือการตลาด (Marketing margins) หมายถึง ความแตกต่างระหว่างราคาของผู้บริโภคจ่ายหรือราคาขายปลีก (Retail price) กับราคาของผู้ผลิตหรือเกษตรกรได้รับ (Farmer price) หรืออีกความหมายหนึ่งก็คือ ราคาที่โดยรวมเอาบริการการตลาด ซึ่งเป็นผลมาจากอุปสงค์และอุปทานเพื่อบริการการตลาดเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นจากกิจกรรมที่ผู้ค้าประเภทต่าง ๆ ทำไปเพื่อให้สินค้าอยู่ในรูปร่าง ลักษณะ สถานที่ และเวลาที่ผู้บริโภคต้องการ และค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ เรียกว่า ต้นทุนการตลาด นอกจากนี้ ผู้ค้ายังต้องการกำไรหรือผลตอบแทนจากการลงทุน หรือให้กิจการดำเนินต่อไปได้จึงบวกกำไรเข้าไปกับต้นทุนด้วย ดังนั้น ส่วนเหลือการตลาด ประกอบด้วย 2 ส่วนด้วยกัน คือ ต้นทุนการตลาด และกำไรของผู้ค้า ซึ่งถ้าส่วนเหลือการตลาดมีค่าน้อย แสดงว่าผลการดำเนินงานของการตลาดมีประสิทธิภาพ สามารถวัดจากประสิทธิภาพทางเทคนิค ในรูปของสัดส่วนมูลค่าขายต่อส่วนเหลือการตลาด และสัดส่วนของมูลค่าขายต่อต้นทุนการตลาด มูลค่าที่ขายได้ หมายถึง ราคาที่ผู้ซื้อยินดีรับซื้อ ส่วนเหลือการตลาดเปรียบเหมือนปัจจัยการผลิตทางการตลาด ซึ่งเป็นบริการของผู้ขายที่มีให้แก่ผู้ซื้อ ถ้าสัดส่วนทั้งสองแตกต่างกันมาก แสดงว่าการแข่งขันมีน้อย ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้มาก แต่ถ้าสัดส่วนทั้งสองแตกต่างกันน้อย แสดงว่า การแข่งขันมีมาก

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อส่วนเหลือการตลาด ได้แก่

1. ลักษณะของสินค้า ถ้าเป็นสินค้าประเภทเน่าเสียง่าย มีขนาดใหญ่และห่างไกลแหล่งบริโภค จะมีส่วนเหลือการตลาดสูง ทั้งนี้เพราะต้องใช้บริการการตลาดเป็นพิเศษ เช่น การเก็บรักษา การขนส่ง และการบรรจุหีบห่อ

2. การให้บริการเกี่ยวกับตัวสินค้า สินค้าใดที่ตลาดได้ให้บริการกับตัวสินค้ามาก ส่วนเหลือการตลาดก็จะสูงกว่าสินค้าที่ตลาดให้บริการน้อย

3. ลักษณะความต้องการของผู้บริโภค สินค้าใดที่ผู้บริโภคต้องการในลักษณะที่เป็นสินค้าสำเร็จรูปหรือสะดวกสบายในการซื้อหาและบริโภคมาก ส่วนเหลือการตลาดจะสูง

4. ลักษณะโครงสร้างและการตั้งราคาในตลาด ตลาดที่มีการแข่งขันไม่สมบูรณ์ หน่วยธุรกิจที่ได้เปรียบ อาจตั้งราคาสินค้าให้สูงกว่าหน่วยธุรกิจอื่น ๆ ซึ่งทำให้ส่วนเหลือการตลาดสูงกว่าตลาดอื่นๆ ได้

2.2.6 พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 (โอภาส, 2560)

สืบเนื่องจากปัญหาของระบบเกษตรพันธสัญญา เกิดจากความไม่เท่าเทียมหลายประการ ได้แก่ ด้านข้อมูล ด้านรับความเสี่ยง ด้านการแบ่งปันผลประโยชน์ ด้านการบังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งเกษตรกรขาดศักยภาพในการผลิต ส่งผลให้โครงสร้างของระบบเกษตรพันธสัญญาไม่เกิดความสมดุล ระบบเกษตรพันธสัญญาไม่เกิดความเป็นธรรม เกิดความเสียหายต่อภาคการเกษตรและเศรษฐกิจของประเทศ

ปัจจุบันจึงมีการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้ในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ หรือบริการทางการเกษตรอย่างแพร่หลาย หากส่งเสริมและพัฒนาตามหลักสากลจะช่วยสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ ส่งผลให้ทั้งเกษตรกรและผู้ประกอบธุรกิจการเกษตรได้รับผลประโยชน์ทั้งคู่ โดยเกษตรกรจะมีความมั่นคงทางด้านรายได้ ได้รับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน มีการควบคุมต้นทุนในการผลิตผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตร และมีการป้องกันความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอก และผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพมาตรฐานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ สร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งทางธุรกิจให้สามารถแข่งขันในตลาดการค้าเสรี แต่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีลักษณะผสมผสาน มีความซับซ้อนและยุ่งยาก เกษตรกรรายย่อยมีอำนาจต่อรองน้อยกว่า จึงมีความเสี่ยงในการปฏิบัติเงื่อนไขภาครัฐจึงกำหนดกลไกในการส่งเสริมและพัฒนาหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่

ทุกฝ่าย จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เพื่อส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรมอย่างยั่งยืน ค้ำครองคู่สัญญาและลดความขัดแย้งในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

ระบบเกษตรพันธสัญญา คือ ระบบการผลิตผลิตผล หรือบริการทางการเกษตรที่เกิดขึ้นจากสัญญาระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดา ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่ 10 รายขึ้นไป หรือกับสหกรณ์การเกษตร/กลุ่มเกษตรกร หรือกับวิสาหกิจชุมชน/เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ที่มีเงื่อนไขในการผลิต จำหน่าย หรือ จ้างการผลิตผลิตผล หรือบริการทางการเกษตรอย่างหนึ่งอย่างใด โดยเกษตรกรตกลงที่จะผลิต จำหน่าย หรือรับจ้างผลิตตามจำนวน คุณภาพ ราคา หรือระยะเวลาตามที่กำหนดไว้ และผู้ประกอบการธุรกิจตกลงที่จะซื้อหรือจ่ายค่าตอบแทนตามสัญญา โดยผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต

2.2.7 แนวคิดเกี่ยวกับการทำเกษตรพันธสัญญา (พอพันธ์ และคณะ, 2559)

เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการหรือบริษัทผู้รับซื้อผลผลิตกับผู้ผลิตหรือเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน และแรงงาน เป็นต้น ขณะที่บริษัทผู้รับซื้อผลผลิตจะให้การสนับสนุน เรื่องของทุน ลูกพันธุ์ อาหาร ยาและเวชภัณฑ์ และเป็นทีปรึกษาในด้านการผลิตรวมทั้งเทคโนโลยีการผลิต โดยทั้ง 2 ฝ่ายจะตกลงทำสัญญาระหว่างกันเกี่ยวกับ ราคา ปริมาณ และคุณภาพของผลผลิต รวมทั้งช่วงเวลาที่จะรับซื้อไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะมีการผลิตเกิดขึ้น รูปแบบการทำระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยมีอยู่ 3 รูปแบบ ดังนี้

1) การประกันรายได้ หรือระบบจ้างผลิตหรือจ้างเลี้ยง เหมาะกับเกษตรกรที่ไม่มีประสบการณ์การผลิตและการตลาด เกษตรกรทำหน้าที่เสมือนรับจ้างเลี้ยง ซึ่งรับความเสี่ยงต่ำ และบริษัทจะเข้ามาดูแลใกล้ชิด เนื่องจากปัจจัยการผลิตที่ให้สนับสนุนนั้นบริษัทเป็นผู้ลงทุนเอง สำหรับในแง่ความเป็นเจ้าของถือว่าบริษัทเป็นเจ้าของผลผลิต เกษตรกรไม่สามารถเอาไปขายหรือแม้แต่เอาไปบริโภคในครัวเรือนได้ ส่วนเกษตรกรจะได้รับผลตอบแทนเป็นค่าจ้างเลี้ยงตามน้ำหนักต่อกิโลกรัมที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามค่าจ้างเลี้ยงที่จะได้รับสามารถปรับลดหรือเพิ่มได้ภายหลัง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอัตรารอด และอัตราแลกเนื้อ (Feed Conversion Ratio: FCR)

2) การประกันราคา โดยมีหลักการ คือ บริษัทจะประกันราคารับซื้อผลผลิตกับเกษตรกร โดยเกษตรกรเป็นผู้ลงทุนปัจจัยการผลิตเองทั้งหมด ทั้งลูกพันธุ์ อาหาร ยาและเวชภัณฑ์ อย่างไรก็ตามบางบริษัทจะเป็นผู้ช่วยจัดหาปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกร และให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต จนเมื่อผลผลิตเก็บเกี่ยวบริษัทจะหักเงินค่าปัจจัยการผลิตออกเมื่อขายผลผลิตได้ เกษตรกรจะไม่มีความเสี่ยงเรื่องราคาและตลาด เพราะมีการตกลงในเรื่องราคาและตลาดไว้ล่วงหน้า เกษตรกรมีบทบาทเป็นผู้ร่วมทุน เพราะต้นทุนปัจจัยการผลิตที่ได้รับมาจะถูกหักเป็นค่าใช้จ่ายเมื่อมีการส่งมอบผลผลิต บริษัทจะชำระส่วนต่างของรายได้และค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละรอบของการเลี้ยง และความผิดพลาดจากการเลี้ยงเกษตรกรต้องรับความเสี่ยง

3) การประกันตลาด หลักการ คือ บริษัทสัญญาว่าจะรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรอย่างแน่นอน แต่ไม่ได้กำหนดราคารับซื้อที่แน่นอนไว้ล่วงหน้า โดยจะรับซื้อในราคาตลาดขณะนั้น การลงทุนในปัจจัยการผลิตเป็นความรับผิดชอบของเกษตรกรเช่นเดียวกับการประกันราคา เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนเองทั้งหมด โดยผลผลิตที่ได้มีตลาดรับซื้อที่แน่นอน อย่างไรก็ตามเกษตรกรต้องเสี่ยงกับราคาที่ผันผวน แต่ไม่ต้องทำตลาดเอง รวมทั้งรับความเสี่ยงต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตทั้งหมด ดังนั้นการประกันตลาดจึงเหมาะกับเกษตรกรที่มีความชำนาญและประสบการณ์สูงจึงจะประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามรูปแบบการประกันตลาดนี้ก็ให้ผลตอบแทนสูงกว่าแบบอื่น ๆ อันเป็นไปตามหลักการลงทุนที่ว่า ความเสี่ยงสูง ผลตอบแทนก็ย่อมสูง

สินค้าเกษตรที่มีการทำพันธสัญญาแบบประกันตลาด ได้แก่ การเลี้ยงปลาในกระชัง โดยมีลักษณะคือ เกษตรกรมีกระชังปลาของตนเอง เกษตรกรสามารถซื้อลูกพันธุ์จากบริษัทอื่นได้ แต่ต้องมีคุณภาพตามที่บริษัทกำหนด และเกษตรกรสามารถสั่งเพิ่มอาหารปลาจากบริษัทได้ตลอด โดยต้องวางเงินมัดจำค่าอาหารตามที่บริษัทกำหนด และมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ เกษตรกรจ่ายค่าปัจจัยการผลิตเมื่อขายปลา โดยบริษัทจะหักหนี้สินที่มีไว้ ทั้งนี้ราคาของบริษัทรับซื้อเป็นราคาตลาด ณ วันนั้น

ความแตกต่างของรูปแบบพันธสัญญาที่พบสามารถสรุปได้ 4 ประเด็นหลัก คือ การลงทุนในปัจจัยการผลิต การได้รับผลตอบแทน กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตและกรรมสิทธิ์ในผลผลิต ดังรายละเอียดในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 สรุปความแตกต่างของรูปแบบเกษตรพันธสัญญาทั้ง 3 แบบ

รายการ	ประกันรายได้	ประกันราคา	ประกันตลาด
1) การลงทุนในปัจจัยการผลิต	เกษตรกรลงทุนในปัจจัยคงที่ เช่น ที่ดิน โรงเรือน อุปกรณ์ และแรงงาน แต่บริษัทลงทุนในปัจจัยการผลิตผันแปร เช่น ลูกพันธุ์ อาหาร ยาและเวชภัณฑ์	เกษตรกรต้องลงทุนในปัจจัยการผลิตทั้งหมด โดยส่วนใหญ่บริษัทให้ปัจจัยการผลิตมาใช้ก่อนในรูปสินเชื่อและหักคืนเมื่อมารับซื้อผลผลิต	เกษตรกรต้องลงทุนในปัจจัยการผลิตทั้งหมด โดยส่วนใหญ่บริษัทให้ปัจจัยการผลิตมาใช้ก่อนในรูปสินเชื่อและหักคืนเมื่อมารับซื้อผลผลิต
2) การได้รับผลตอบแทน	ได้ค่าจ้างเลี้ยงในอัตราที่ตกลงกันไว้ แต่ทั้งนี้อาจได้รับโบนัสเพิ่มหรือถูกลดค่าจ้างเลี้ยง ถ้าอัตราการตายและอัตราแลกเนื้อสูงกว่าที่บริษัทกำหนดมาตรฐานไว้	ตามราคาประกันที่ตกลงกันไว้ โดยส่วนใหญ่มีการกำหนดราคาตามเกรดของผลผลิต	เป็นไปตามราคาตลาดในวันที่ยื่นผลผลิต
3) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต	บริษัทเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตผันแปร	เกษตรกรเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต	เกษตรกรเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
4) กรรมสิทธิ์ในผลผลิต	บริษัทเป็นเจ้าของผลผลิต	เกษตรกรเป็นเจ้าของผลผลิต	เกษตรกรเป็นเจ้าของผลผลิต

ที่มา: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2559

2.3 เอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บุศรา และคณะ (2549) ศึกษาเกษตรพันธสัญญากับโอกาสการพัฒนาของเกษตรกรรายย่อยเลี้ยงปลาทับบิมในกระชัง 4 พื้นที่ ได้แก่ มหาสารคาม สุรินทร์ สิงห์บุรี และสุราษฎร์ธานี ด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ผลการศึกษา พบว่า การเลี้ยงปลาทับบิมในกระชังเป็นระบบเกษตรพันธสัญญาที่เกษตรกรต้องพึ่งพิงบริษัทเอกชนมากที่สุด ทั้งด้านเทคโนโลยีการผลิต วัสดุการผลิต และเวชภัณฑ์ และการทำเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบกลุ่มให้ผลบวกต่อบริษัทในด้านการแลกเปลี่ยนข่าวสาร และส่งข้อมูลจากบริษัทถึงเกษตรกร เกษตรกรเองสามารถเพิ่มทักษะและประสบการณ์อันเกิดจากการปฏิบัติจริง แต่โอกาสการพัฒนายังมีข้อจำกัด เนื่องจาก ลูกพันธุ์ อาหาร และเวชภัณฑ์ ถูกกำหนดโดยผู้ประกอบการ แม้ว่าจะเป็นในรูปสินเชื่อก็ตาม การประกันความเสี่ยงจึงเป็นหัวใจที่สำคัญของการทำเกษตรพันธสัญญาสำหรับทั้งผู้ซื้อและผู้ผลิต ผู้ซื้อสามารถกำหนดชนิดของสินค้าที่ต้องการล่วงหน้าได้ ช่วยลดความเสี่ยงที่เกษตรกรต้องขาดตลาดเอง เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับราคาคงที่จากบริษัทเป็นผู้กำหนด ทำสัญญาปีต่อปี และยังเผชิญความเสี่ยงด้านการผลิตสินค้าจากสภาพอากาศที่แปรปรวน ราคาอาหารเพิ่มขึ้น รวมถึงความเสี่ยงที่เกิดจากเทคโนโลยี

ของบริษัท การนำลูกปลาที่ไม่ได้มาตรฐานมาให้เกษตรกรเลี้ยง ทำให้ต้องยืดระยะเวลาของการเลี้ยงและเสียค่าใช้จ่ายอาหารเพิ่มขึ้น แต่การเลี้ยงปลาในกระชังในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และสุราษฎร์ธานี เกษตรกรสามารถสร้างทางเลือกโดยการรวมกลุ่มจัดซื้อเพื่อลดต้นทุนด้านปัจจัยการผลิตในการเลี้ยงสัตว์น้ำ เกษตรกรไม่สามารถต่อรองกับบริษัทได้ แม้ว่าเกษตรกรจะมีความใกล้ชิดกับพนักงานของบริษัทก็ตาม และกรณีการกำหนดคุณภาพและราคาผลผลิตขึ้นอยู่กับหน้าที่ฝ่ายการตลาด ซึ่งกฎเกณฑ์คุณภาพและการกำหนดราคา เกษตรกรไม่ได้รับคำอธิบายจากบริษัทอย่างชัดเจน การเจรจาต่อรองเกิดขึ้นเมื่อเกษตรกรสามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้ผลิตมืออาชีพ และมีการรวมกลุ่มโดยทำสัญญากับบริษัทระดับกลุ่มไม่ใช่ระดับบุคคล

เพ็ญพรรณ และคณะ (2551) ศึกษาการรวบรวมความรู้และประสบการณ์ระบบตลาดข้อตกลง (Contract Farming) ในประเทศไทย กรณีศึกษาปลานิล ผลการศึกษา พบว่า ระบบการตลาดข้อตกลงในสัตว์น้ำจืด ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ 1) โรงเพาะฟักปลานิลแปลงเพศ 2) ฟาร์มชำปลานิลรุ่น ทั้ง 2 ขั้นตอนมีการทำสัญญาด้วยวาจาแบบไม่มีลายลักษณ์อักษร และขั้นตอนที่ 3) การเลี้ยงปลาเนื้อที่มีทั้งในบ่อและในกระชัง มีเฉพาะการเลี้ยงปลานิลในกระชังเท่านั้นที่บริษัทหรือตัวแทนเป็นผู้ทำสัญญากับเกษตรกรเป็นรายบุคคล และรายกระชังในรูปแบบสัญญาที่มีลายลักษณ์อักษร และรูปแบบไม่เป็นทางการที่เป็นสัญญาด้วยวาจา โดยเกษตรกรวางเงินประกันตัวละ 10-15 บาท ตามจำนวนลูกปลาที่ใช้เลี้ยงในวันที่ทำสัญญา และมีข้อผูกพันกับบริษัทตั้งแต่การใส่ลูกพันธุ์ อาหาร ยาและเวชภัณฑ์ของบริษัท ซึ่งปลาเนื้อต้องขายให้บริษัทตามราคาตลาด ณ เวลานั้น เป็นการประกันปริมาณการขายผลผลิต แต่ไม่ประกันราคา ส่วนบริษัทที่ทำการแปรรูปปลานิลเพื่อการส่งออก จะกำหนดราคาและคุณภาพปลาเนื้อตามขนาดในวันที่ทำสัญญา เงินที่เกษตรกรได้จากการขายปลาหลังหักค่าปัจจัยการผลิตที่ใช้ของบริษัทไปแล้ว บริษัทจะจ่ายเงินให้ภายใน 7-15 วันหลังการขายปลา จึงเป็นการประกันปริมาณและประกันราคา ปัญหาการผลิตปลานิลตามระบบตลาดข้อตกลงทั้ง 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขาดความแน่นอนของผลผลิต 2) ขาดมาตรฐานคุณภาพผลผลิต 3) ขาดการควบคุมราคาผลผลิต 4) ขาดเงินลงทุน 5) ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทุนทางสังคม และ 6) ขาดนโยบายรัฐที่ชัดเจนเพื่อใช้ในการวางแผน และปฏิบัติงานในทุกขั้นตอน

เบญจพรรณ และคณะ (2557) ศึกษาความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธสัญญาในจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน กรณีพืชและสัตว์ 10 ชนิด โดยสำรวจความเสี่ยงทางด้านรายได้ ผลผลิต และการตลาดในการทำเกษตรพันธสัญญา ผลการวิจัยพบว่า ความเสี่ยงของเกษตรกรทางด้านราคาและการตลาดลดลง แต่ความเสี่ยงทางด้านผลผลิตและรายได้ยังสูงอยู่ เกษตรกรต้องรับความเสี่ยงกรณีที่เกิดภัยธรรมชาติ โรคระบาด การทำเกษตรพันธสัญญาในกลุ่มที่ปลูกพืชมีความเสี่ยงทางด้านผลผลิตน้อยกว่ากลุ่มเลี้ยงสัตว์ และกลุ่มที่ปลูกพืชเกษตรพันธสัญญายังมีกำไรและมีรายได้มากกว่าการทำเกษตรแบบอื่นร้อยละ 61 แต่กลุ่มที่เลี้ยงสัตว์ในกรณีไก่ และหมู ยกเว้นปลา ถือว่ายังขาดทุน หากมีการคำนวณต้นทุนที่ดิน โรงเรือน อุปกรณ์และค่าแรงของเกษตรกรต้องลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรที่เลี้ยงหมูและไก่แม้มีรายได้ดี แต่มีหนี้สินผูกพันมาก การเกษตรพันธสัญญามีทั้งกำไรและขาดทุน ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพการผลิตและระดับผลผลิตที่ได้ ถ้าผลิตได้น้อยก็เสี่ยงต่อการขาดทุนและมีหนี้สินติดพัน เกษตรกรต้องกู้ยืมเงินเพื่อการผลิตเป็นสัดส่วนร้อยละ 60 ของเงินที่ใช้ในการลงทุน และมีข้อเสนอแนะทางนโยบายเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของเกษตรพันธสัญญา เช่น นโยบายให้ภาครัฐเข้าไปเป็นตัวกลางร่วมรับทราบปัญหาและแก้ไขปัญหาให้เกษตรกรที่เดือนร้อน หาดตลาดทางเลือก และเลือกใช้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้น จัดตั้งหน่วยงานหรือสำนักงานคุ้มครองผู้ผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญา การมีกฎหมายรองรับ และมีระบบประกันภัยผลผลิตทางการเกษตร

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2557) ศึกษาเปรียบเทียบการผลิตการตลาดกุ้งขาวแวนนาไมแบบมีสัญญา กับไม่มีสัญญา จากพื้นที่แหล่งเลี้ยงที่สำคัญในภาคกลางและภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดสมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ตราด และประจวบคีรีขันธ์ ผลการศึกษาพบว่า การเลี้ยงกุ้งของเกษตรกรที่มีสัญญามีต้นทุน 136.88 บาทต่อกิโลกรัม จำหน่ายได้ราคา 162.60 บาทต่อกิโลกรัม ส่งผลให้เกษตรกรมีกำไร 25.72 บาทต่อกิโลกรัม สำหรับการเลี้ยงกุ้งแบบไม่มีสัญญามีต้นทุน 134.70 บาทต่อกิโลกรัม ขายได้ในราคา 153.70 บาทต่อกิโลกรัม มีผลกำไร 19.00 บาทต่อกิโลกรัม แสดงให้เห็นว่ากำไรของเกษตรกรที่มีสัญญาสูงกว่ากำไรของเกษตรกรที่ไม่มีสัญญา เพราะเกษตรกรที่มีสัญญามั่นใจในราคาที่จะขายได้แน่นอนและราคาอยู่ในเกณฑ์ดีสามารถเลี้ยงกุ้งให้ได้ตามที่กำหนดในสัญญา และมีการบริหารจัดการฟาร์มที่ดี ทำให้มีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่า ส่วนเกษตรกรที่ไม่มีการทำสัญญานั้นจะมีอิสระในการขายแต่ได้รับราคาที่ไม่แน่นอน สามารถขายกุ้งเมื่อใดก็ได้ เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงิน

สำหรับลักษณะตลาดกุ้งที่มีสัญญา แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) เกษตรกรทำสัญญากับผู้ประกอบการห้องเย็นแปรรูปเป็นลายลักษณ์อักษร โดยกำหนดราคาคงที่ มีรายละเอียดลักษณะกุ้ง เวลา สถานที่ส่งมอบ และข้อตกลงต่างๆ ในสัญญา 2) เกษตรกรทำสัญญากับห้างสรรพสินค้า เช่น โลตัส บิ๊กซี แม็คโคร เป็นลายลักษณ์อักษร มีรายละเอียดกุ้งและราคาที่เป็นฐานไว้พร้อม แต่ราคาสามารถปรับเพิ่มหรือลดได้ก่อนส่งมอบ 3) เกษตรกรเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร โดยสถาบันเกษตรกรทำสัญญากับผู้ประกอบการห้องเย็น มีรายละเอียดข้อตกลงเช่นเดียวกับลักษณะที่ 2 และ 4) เกษตรกรเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร เช่น สหกรณ์ มีรายละเอียดสัญญาเช่นเดียวกับลักษณะที่ 2 โดยที่สหกรณ์ทำสัญญากับผู้นำเข้าต่างประเทศเป็นสัญญาปีต่อปี มีลายลักษณ์อักษร ราคากุ้งเป็นราคาที่เกษตรกรคาดไว้ล่วงหน้าซึ่งคิดค่าความเสี่ยงไว้แล้ว ราคาเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ ซึ่งคู่สัญญาจะมีการเจรจากันก่อนจะส่งมอบ ถ้าผลิตกุ้งได้เกรดคุณภาพ ผู้นำเข้าจะเพิ่มราคาให้อีกระดับหนึ่ง ทำให้เกษตรกรมีความพึงพอใจ การทำสัญญาในลักษณะที่กำหนดราคาเป็นฐานไว้ในลักษณะที่ 2, 3 และ 4 สามารถปรับราคาขึ้นลงตามอัตราที่ตกลงกันและภายในระยะเวลาที่กำหนดเจรจาเรื่องราคา ทำให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายพอใจ ส่วนในลักษณะที่ 1 มักจะไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากความไม่ซื่อสัตย์ของทั้งสองฝ่าย

สำหรับปัญหาการผลิตของเกษตรกร ได้แก่ ลูกกุ้งขาดแคลน กุ้งเป็นโรค อาหารกุ้งคุณภาพไม่ดี แรงงานหายาก ขาดเงินทุนหมุนเวียน เกษตรกรรายเล็กไม่สามารถทำสัญญาได้ เนื่องจากขาดความรู้เรื่องเกษตรพันธสัญญา และมีกุ้งปริมาณน้อย ส่วนปัญหาการตลาด ได้แก่ ราคากุ้งผันผวน ขาดโอกาสทางการตลาด เนื่องจากปลายปี พ.ศ. 2555 ประสบปัญหากุ้งเป็นโรคตายด่วน สถาบันเกษตรกรและผู้ประกอบการขาดเงินทุนหมุนเวียน ข้อเสนอแนะให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องตรวจลูกกุ้งและคุณภาพอาหารกุ้งอย่างเข้มงวด ให้ความรู้และส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มทำสัญญา สนับสนุนแหล่งเงินทุนปลอดดอกเบี้ยหรือดอกเบี้ยต่ำให้แก่เกษตรกรและผู้ประกอบการ

กรมประมง (2557) ศึกษาห่วงโซ่อุปทานปลาน้ำจืดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการศึกษาห่วงโซ่อุปทานปลาน้ำจืดเพื่อการค้า 3 ชนิด ได้แก่ ปลานิล ปลาดุก และปลาตะเพียน ศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระบบห่วงโซ่อุปทานปลาทั้ง 3 ชนิด เริ่มจากปลายน้ำ คือ ผู้ส่งออกปลาเนื้อ ย้อนมาถึงต้นน้ำ คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงปลา สำหรับการเลี้ยงปลานิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 2 รูปแบบ คือ การเลี้ยงปลานิลในกระชังและบ่อดิน สำหรับการเลี้ยงในกระชังแบ่งย่อยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ผลิตปลานิลขายตลาดทั่วไปและขายเพื่อการส่งออก ซึ่งการเลี้ยงปลานิลคุณภาพเพื่อการส่งออกจะจัดการทั้งห่วงโซ่อุปทานโดยบริษัทเอกชนในจังหวัดนครพนม มีการจัดการการผลิตครบวงจรตั้งแต่ผลิตลูกปลา อาหารปลา เลี้ยงปลาเนื้อ แปรรูป และส่งออก เน้นการเลี้ยงปลานิลในกระชังริมแม่น้ำโขงแบบพันธสัญญา ส่งออกเนื้อปลานิลแล้ประมาณ 600 ตันต่อเดือน การเลี้ยงปลานิลเพื่อตลาดภายในประเทศแบ่งเป็น 2 ระบบ คือ เลี้ยงในกระชัง

บริเวณเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ และเลี้ยงในแม่น้ำ ส่วนการเลี้ยงปลานิลกระชังเพื่อตลาดภายในประเทศส่วนใหญ่เลี้ยงภายใต้ระบบพันธสัญญากับตัวแทนขายอาหารสำเร็จรูปในแต่ละพื้นที่ ใช้ลูกปลานิลแปลงเพศเฉลี่ย 1,306 ตัว/กระชัง/รุ่น ส่วนเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ ปล่อยลูกปลาเฉลี่ย 1,019 ตัว/กระชัง/รุ่น ในการเลี้ยงแบบพันธสัญญานั้น หากเลี้ยงลูกปลา 1,000 ตัว ได้ปลาเนื้อน้ำหนักเฉลี่ย 714.29 กิโลกรัม มีต้นทุนเฉลี่ย 47.28 บาท/กิโลกรัม สำหรับการเลี้ยงแบบอิสระมีต้นทุนเฉลี่ย 48.12 บาท/กิโลกรัม คิดเป็นต้นทุนค่าอาหารร้อยละ 83.19 ผลผลิตปลานิลกระชังร้อยละ 55 มีขนาด 800 กรัม/ตัวขึ้นไป ร้อยละ 44 เป็นปลาขนาดกลาง (500-700 กรัม/ตัว) ที่เหลือเป็นปลาเล็กขนาดต่ำกว่า 500 กรัม/ตัว ปัจจุบันการเลี้ยงปลานิลกระชังภายใต้เครือข่ายบริษัทผู้ขายอาหารปลาจัดการเครือข่ายตลาดโดยตัวแทนขายอาหารปลาของบริษัทในจังหวัด ทำให้ระบบการเลี้ยงและการตลาดสมดุลกันทั้งอุปสงค์และอุปทาน เพราะปลานิลกระชังจับขายได้ตั้งแต่ 700-1,000 กรัม ถ้าปลาขาดตลาดผู้จัดการเครือข่ายจะสั่งจับปลาขายได้ทันที แต่หากราคาปลาตกต่ำก็ชะลอการจับได้ระยะหนึ่ง รวมถึงการนำเข้าหรือส่งออกปลาเนื้อต่างพื้นที่ ผู้จัดการเครือข่ายในพื้นที่ต้องระบายนโยบายสู่ตลาดช่วยแก้ปัญหาปริมาณปลาขาดหรือเกินในตลาดท้องถิ่น การปรับคุณภาพตลาดให้เกิดความยืดหยุ่นซึ่งระบบดังกล่าวเป็นต้นแบบการจัดการการผลิตและการตลาดให้ผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังอิสระรวมตัวกันจัดคิวการจับปลา ผู้เลี้ยงปลานิลกระชังอิสระมีส่วนน้อยและต้องสร้างช่องทางการขายกับผู้ค้าปลีก บางกรณีผูกสัมพันธ์กับผู้ขายอาหารปลาโดยการซื้ออาหารปลาเงินเชื่อบางส่วนเพื่อให้ผู้ขายอาหารปลาช่วยขายปลาเมื่อเกิดปัญหาการเลี้ยงหรือปลาล้นตลาดเกษตรกรคัดขนาดปลา ก่อนขายและขายในราคาตลาด ขนาด 700 กรัม/ตัว ราคาขายเฉลี่ย 61-63 บาท/กิโลกรัม ผู้ซื้อปลาออกค่าขนส่ง เกษตรกรแถมปลาขนาดเล็กให้แทนการลดราคา เพราะแม้เกษตรกรเลี้ยงปลาเป็นรุ่น แต่ก็ มีปลานิลขนาดเล็กร้อยละ 2 ของผลผลิต สำหรับการแปรรูปปลานิลจะใช้ปลานิลแช่เย็นจากตลาดกลางในภาคกลาง เพราะมีปริมาณสม่ำเสมอและราคาถูกกว่าในพื้นที่

2.4 กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังเป็นอาชีพเกษตรกรรมที่มีความสำคัญ เป็นแหล่งสร้างงาน สร้างรายได้ และสร้างแหล่งอาหารโปรตีนที่มีประโยชน์ต่อผู้บริโภค ปัจจุบันการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังอาจทำให้เกิดปัญหาระบบนิเวศของแหล่งน้ำเปลี่ยนแปลงไปหากไม่คำนึงถึงจำนวนกระชัง จุดตำแหน่งที่ตั้งของกระชัง และความเหมาะสมของลำน้ำ รวมทั้งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำกับผู้ใช้ประโยชน์น้ำในด้านอื่นๆ เช่น การกีดขวางเส้นทางเดินเรือ การตกตะกอนของดินและอินทรีย์สาร ซึ่งทำให้แหล่งน้ำตื้นเขิน ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตในน้ำ และการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำในธรรมชาติ หน่วยงานต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องออกกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อมุ่งรักษาคุณภาพน้ำและลดความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 พระราชกำหนด การประมง พ.ศ. 2558 และพระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 (ฉบับแก้ไข)พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560

2.4.1 พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560

สืบเนื่องจากปัญหาของระบบเกษตรพันธสัญญา เกิดจากความไม่เท่าเทียมหลายประการ ได้แก่ ด้านข้อมูล ด้านรับความเสี่ยง ด้านการแบ่งปันผลประโยชน์ ด้านการบังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งเกษตรกรขาดศักยภาพในการผลิต ส่งผลให้โครงสร้างของระบบเกษตรพันธสัญญาไม่เกิดความสมดุล ระบบเกษตรพันธสัญญาไม่เกิดความเป็นธรรม เกิดความเสียหายต่อภาคการเกษตรและเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้น การกำหนดหลักเกณฑ์การนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้ในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ หรือบริการทางการเกษตรอย่างแพร่หลาย หากส่งเสริมและพัฒนาตามหลักสากลจะช่วยสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ

ส่งผลให้ทั้งเกษตรกรและผู้ประกอบธุรกิจการเกษตรได้รับผลประโยชน์ทั้งคู่ โดยเกษตรกรจะมีความมั่นคงทางด้านรายได้ ได้รับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน มีการควบคุมต้นทุนในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร และมีการป้องกันความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอก และผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพมาตรฐานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ สร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งทางธุรกิจให้สามารถแข่งขันในตลาดการค้าเสรี แต่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะผสมผสาน มีความซับซ้อนและยุ่งยาก เกษตรกรรายย่อยมีอำนาจต่อรองน้อยกว่า จึงมีความเสี่ยงในการปฏิบัติตามเงื่อนไข ภาครัฐจึงกำหนดกลไกในการส่งเสริมและพัฒนาหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เพื่อส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรมอย่างยั่งยืน คุ้มครองคู่สัญญาและลดความขัดแย้งในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มีสาระสำคัญ ดังนี้ (โอภาส, 2560)

1) บุคคลที่เกี่ยวข้องในระบบเกษตรพันธสัญญา

(1) ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร คือ บุคคลซึ่งประกอบธุรกิจการผลิต แปรรูปจำหน่ายหรือการส่งออกผลิตผลทางการเกษตร หรือให้บริการด้านระบบการผลิตสินค้าหรือปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญา

(2) เกษตรกร บุคคลธรรมดา ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ หรือวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม

(3) ภาครัฐ มี 4 คณะ คือ คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการ คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และคณะกรรมการเปรียบเทียบ

2) ขอบเขตการบังคับใช้กฎหมายระบบเกษตรพันธสัญญา

ระบบเกษตรพันธสัญญา คือ ระบบการผลิตผลิตผล หรือบริการทางการเกษตรที่เกิดขึ้นจากสัญญาระหว่างผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดา ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่สิบรายขึ้นไป หรือกับสหกรณ์การเกษตร/กลุ่มเกษตรกร หรือกับวิสาหกิจชุมชน/เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ที่มีเงื่อนไขในการผลิต จำหน่าย หรือ จำหน่ายผลิตผล หรือบริการทางการเกษตรอย่างหนึ่งอย่างใด โดยเกษตรกรตกลงที่จะผลิต จำหน่าย หรือรับจ้างผลิตตามจำนวน คุณภาพ ราคา หรือระยะเวลาตามที่กำหนดไว้ และผู้ประกอบธุรกิจตกลงที่จะซื้อหรือจ่ายค่าตอบแทนตามสัญญา โดยผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต

3) การประกอบธุรกิจ

(1) ให้ผู้ประกอบธุรกิจที่ประสงค์จะประกอบธุรกิจในระบบเกษตรพันธสัญญาแจ้งการประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเริ่มประกอบกิจการ

(2) ให้ผู้ประกอบธุรกิจซึ่งประกอบธุรกิจตามพระราชบัญญัตินี้เรียบร้อยแล้ว และประสงค์จะประกอบธุรกิจต่อไปแจ้งการประกอบธุรกิจภายใน 30 วัน นับแต่วันที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดหลักเกณฑ์การแจ้ง

(3) ในกรณีที่ผู้ประกอบธุรกิจประสงค์จะเลิกการประกอบธุรกิจจะต้องแจ้งเป็นหนังสือต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 30 วันก่อนวันที่จะเลิกการประกอบธุรกิจ

(4) การเลิกประกอบธุรกิจหรือการเลิกนิติบุคคลที่ประกอบธุรกิจในระบบเกษตรพันธสัญญา ไม่ว่าจะมีการแจ้งเลิกหรือไม่ ไม่มีผลให้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาสิ้นสุดลง

4) การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

(1) ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการซื้อและร่างสัญญาให้เกษตรกรทราบเป็นการล่วงหน้า พร้อมทั้งรับรองความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสาร และต้องส่งสำเนาเอกสารดังกล่าวให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เก็บไว้เพื่อใช้เป็นเอกสารในการตรวจสอบ จำนวน 1 ชุด

(2) ให้ถือว่าเอกสารสำหรับการซื้อเป็นส่วนหนึ่งของสัญญา หากข้อความใดในสัญญาขัดหรือแย้งกับข้อความในเอกสารสำหรับการซื้อให้ตีความไปในทางที่เป็นคุณแก่เกษตรกร

(3) สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาต้องจัดทำเป็นหนังสือ และมีรายละเอียดตามที่กำหนด

(4) ให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่ส่งมอบสัญญาให้เกษตรกรในวันทำสัญญา

(5) ในกรณีสัญญาที่จัดทำขึ้นไม่มีรายละเอียดตามที่กฎหมายให้เกษตรกรมีสิทธิเลือกจะให้ความเพิ่มความในสัญญาให้ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ หรือจะบอกเลิกสัญญาก็ได้ ทั้งนี้เกษตรกรต้องใช้สิทธิเลือกภายใน 30 วัน

(6) ในกรณีที่การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาใด อาจมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อม ให้คณะกรรมการมีอำนาจกำหนดให้สัญญานั้นต้องทำตามแบบที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

(7) ในกรณีที่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจัดทำสัญญาไม่เป็นไปตามแบบที่คณะกรรมการประกาศกำหนดในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ให้ถือว่าสัญญาส่วนนั้นไม่มีผลใช้บังคับ และให้นำความตามแบบที่คณะกรรมการกำหนดมาใช้บังคับแทน

(8) ห้ามมิให้ผู้ประกอบธุรกิจแบ่งสัญญาหรือกระทำการอื่นใด เพื่อให้การทำสัญญาไม่เข้าลักษณะของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัตินี้ กรณีที่มีการฝ่าฝืนให้ถือว่าสัญญานั้นเป็นสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

(9) การบอกเลิกสัญญาด้วยเหตุ สภาพของพื้นที่ที่ทำการผลิตผลิตผล หรือภาวะตลาดของผลิตผลทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปจะกระทำไม่ได้ เว้นแต่มีการตกลงกำหนดเงินชดเชยการลงทุน หรือค่าใช้จ่ายอื่นให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งอย่างเป็นธรรม

5) หลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติในการจัดทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาไว้ 3 ส่วน ดังนี้

(1) การจัดทำเอกสารสำหรับการซื้อ

ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการซื้อและร่างสัญญาให้เกษตรกรทราบล่วงหน้าก่อนเข้าทำสัญญา พร้อมทั้งรับรองความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสาร โดยเอกสารสำหรับการซื้ออย่างน้อยต้องมีข้อความหรือคำรับรองเกี่ยวกับข้อมูลในการตัดสินใจลงทุนและเข้าทำสัญญาดังต่อไปนี้

- ข้อมูลทางพาณิชย์ หรือข้อมูลอื่นใดอันเป็นประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ของผู้ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ประสงค์จะซื้อต่อเกษตรกร

- ข้อมูลแผนการผลิต เงินลงทุน คุณภาพ ตลอดจนประมาณการของจำนวนหรือปริมาณของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่จะทำการผลิตหรือบริการตามสัญญา ระยะทางที่เหมาะสมใน

การขนส่งผลิตผลทางการเกษตร ประมาณการระยะเวลาคืนทุน ความคุ้มค่าในการผลิต และภาระความเสี่ยงที่อาจต้องแยกความรับผิดชอบหรือรับผิดชอบร่วมกัน

- ข้อมูลอันจำเป็นในกระบวนการผลิตผลิตผล หรือบริการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องตามสัญญา และให้รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพมาตรฐานของพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา ปesticide การผลิต สารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งที่จะต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญานั้น ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่าคุณภาพและมาตรฐานที่กฎหมายกำหนด

(2) การจัดทำร่างสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ต้องมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ชื่อคู่สัญญา สถานที่ติดต่อระหว่างคู่สัญญา และวันที่ทำสัญญา
- วัตถุประสงค์ของสัญญา โดยระบุลักษณะหรือประเภทของการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร และคุณภาพของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร

- ระยะเวลาในการปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งต้องสอดคล้องกับระยะเวลาในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร หรือประมาณการระยะเวลาคืนทุน

- รายละเอียดของสถานที่ผลิตผลิตผล หรือบริการทางการเกษตร โดยระบุขนาดพื้นที่ และที่ตั้งของสถานที่ดังกล่าว

- หน้าที่ของคู่สัญญา

- ราคาและวิธีการคำนวณราคาวัตถุดิบและผลิตผลทางการเกษตร หากมีการกำหนดราคาโดยอ้างอิงจากราคาตลาด ต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าราคาตลาดนั้นจะกำหนดอย่างไร และใช้ราคาตลาด ณ เวลาใด

- วันและสถานที่ในการส่งมอบผลิตผล หรือบริการทางการเกษตรและการชำระเงิน โดยต้องระบุให้ชัดเจนว่าให้ชำระเงินก่อนการส่งมอบในวันส่งมอบ หรือภายในกี่วันนับแต่วันที่ส่งมอบ

- เหตุยกเว้นการไม่ปฏิบัติตามสัญญา ในกรณีเกิดเหตุสุดวิสัย หรือเกิดสถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์หรือไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และอยู่นอกเหนือการควบคุมของคู่สัญญา

- กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนของการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรว่าเป็นของคู่สัญญาฝ่ายใด

- ผู้รับความเสี่ยงภัยในผลิตผลทางการเกษตรและความเสี่ยงทางการค้าในกรณีที่ผลิตผลทางการเกษตรไม่สามารถจำหน่ายได้ตามราคาที่กำหนดไว้

- การเยียวยาความเสียหายจากการผิดสัญญา

- สิทธิในการบอกเลิกสัญญาของคู่สัญญา

- รายละเอียดอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

(3) การคุ้มครองเกษตรกร

พระราชบัญญัติกำหนดให้ข้อตกลงหรือเงื่อนไขในสัญญาที่ไม่เป็นธรรมไม่มีผลใช้บังคับหรือตกเป็นโมฆะ ดังนี้

- ข้อตกลงที่บังคับให้เกษตรกรต้องรับมอบพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา และ ปesticide การผลิตสารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งที่จะต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรใด ๆ ที่ไม่มีคุณภาพ

- ข้อตกลงที่ยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต่อเกษตรกรในความชำรุด บกพร่องที่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเป็นผู้จัดทำ
- ข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่กำหนดให้มีการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สิน หรือสิทธิใด ๆ ของเกษตรกรให้แก่ผู้ประกอบธุรกิจภายหลังจากการบอกเลิกสัญญาหรือในกรณีที่เกิดสัญญา
- ข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่ให้เกษตรกรต้องรับผิดในสัญญาแม้เกิดเหตุสุดวิสัยหรือสาธารณภัยอันไม่อาจจะโทษฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้
- ข้อตกลงที่ให้สิทธิผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรในการบอกเลิกสัญญาโดยเกษตรกรไม่ได้ผิดสัญญาในข้อสาระสำคัญ
- ข้อตกลงที่เรียกหรือกำหนดให้เกษตรกรต้องมีภาระเพิ่มขึ้นมากกว่าภาระที่กำหนดไว้ในเวลาที่ทำสัญญา
- ข้อตกลงที่กำหนดให้ต้องนำเงินชดเชยที่เกษตรกรได้รับจากทางราชการหรือค่าสินไหมทดแทนจากการประกันภัยให้แก่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร
- ข้อตกลงที่กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงราคาวัตถุดิบในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร หรือค่าตอบแทนในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรได้เพียงฝ่ายเดียว

6) บทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องตามกฎหมาย เมื่อพระราชบัญญัติมีผลบังคับใช้

(1) ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร

สิทธิและหน้าที่:

- การแจ้งการประกอบธุรกิจ และยกเลิกประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- การจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวน และร่างสัญญาให้เกษตรกรทราบล่วงหน้า
- การส่งเอกสารสำหรับการชี้ชวนต้องมีข้อมูลรายละเอียดตามที่ พ.ร.บ.กำหนด
- การทำสัญญาจะต้องมีข้อมูลรายละเอียดตามที่ พ.ร.บ.กำหนด
- การส่งมอบสัญญาคู่ฉบับให้กับเกษตรกรในวันทำสัญญา
- สิทธิร้องขอให้เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- การรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือความเสียหายในกรณีที่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชน

ข้อห้าม:

- ห้ามแบ่งสัญญาหรือทำให้การทำสัญญาไม่เข้าลักษณะของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา
- ห้ามกำหนดข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรม เอาเปรียบหรือจำกัดสิทธิคู่สัญญาตามที่ พ.ร.บ. กำหนด
- ห้ามดำเนินการใด ๆ ที่ทำให้เกิดความเสียหายอีกฝ่ายในระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

(2) เกษตรกร

สิทธิและหน้าที่:

- สิทธิในการได้รับสัญญาคู่ฉบับในวันทำสัญญา

- สิทธิในการเลือกให้เพิ่มความในสัญญาให้ครบถ้วนตามที่ พ.ร.บ.กำหนด หรือจะบอกเลิกสัญญาภายในระยะเวลา

- สิทธิในการร้องขอให้เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ข้อห้าม:

- ห้ามดำเนินการใด ๆ ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่อีกฝ่ายในระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

(3) หน่วยงานภาครัฐ

- การจัดแจ้งการประกอบธุรกิจทางการเกษตร ดำเนินการโดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์/สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด

- การจัดเก็บเอกสารสำหรับการชื้อช่วน ดำเนินการโดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์/สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด

- การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ดำเนินการโดยคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัด และสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์/สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด

- การเปรียบเทียบปรับ ดำเนินการโดยคณะกรรมการเปรียบเทียบในส่วนกลางและภูมิภาค และสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์/สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดที่กำหนด

7) บทกำหนดโทษ

(1) กำหนดโทษปรับสำหรับผู้ประกอบธุรกิจฯ ซึ่งไม่แจ้งการประกอบธุรกิจ และไม่แจ้งการยกเลิกการประกอบธุรกิจ หรือไม่จัดทำเอกสารสำหรับการชื้อช่วนก่อนการทำสัญญา (ปรับไม่เกินสามแสนบาท)

(2) กำหนดโทษปรับ สำหรับคู่สัญญาซึ่งชะลอ ระวัง หรือยุติการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย หรือผู้ประกอบธุรกิจไม่ส่งมอบสัญญาในวันทำสัญญา หรือแบ่งสัญญาฯ เพื่อไม่ให้เข้าลักษณะของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา (ปรับไม่เกินสามแสนบาท และปรับอีกไม่เกินวันละห้าพันบาทตลอดการฝ่าฝืน)

(3) กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจฯ ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายกรณีเกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน อันเนื่องมาจากการใช้ปัจจัยการผลิตหรือกระบวนการผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ผู้ประกอบธุรกิจฯ กำหนด เว้นแต่พิสูจน์ว่าเป็นเหตุสุดวิสัยหรือความผิดของเกษตรกร

8) บทเฉพาะกาล

(1) ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร ซึ่งประกอบธุรกิจอยู่แล้ว ให้แจ้งการประกอบธุรกิจภายใน 30 วัน นับแต่วันที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการแจ้ง

(2) ให้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีผลใช้บังคับอยู่ในวันที่ พ.ร.บ.ใช้บังคับมีผลผูกพันคู่สัญญาต่อไปจนกว่าสัญญาจะสิ้นสุดลง และให้นำเรื่องการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและบทกำหนดโทษตามมาตรา 39 มาใช้บังคับ

(3) ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำทะเบียนผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรให้แล้วเสร็จภายใน 120 วัน นับแต่วันที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการแจ้ง

(4) ให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ดำเนินการออกประกาศหรือระเบียบตามพระราชบัญญัตินี้ให้แล้วเสร็จภายใน 120 วัน นับแต่วันที่พระราชบัญญัติมีผลใช้บังคับ

หลังจากที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มีผลบังคับใช้ พบว่า มีผู้ประกอบการกิจการเกษตรที่เข้ามาแจ้งการประกอบธุรกิจสัตว์น้ำระบบเกษตรพันธสัญญา ต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จำนวน 10 ราย ในรูปบริษัทจำนวน 6 ราย และบุคคลธรรมดา จำนวน 4 ราย (สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2562) สัญญาซื้อขายมีหลายรูปแบบ เช่น ประกันราคา สัญญาจ้างเลี้ยง และสัญญารับซื้อขายผลผลิตทางการเกษตร ทั้งผู้ประกอบการกิจการเกษตรและเกษตรกร ต่างตระหนักถึงการรับรู้ข่าวสารด้านพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว โดยเฉพาะผู้ประกอบการกิจการเกษตร จำเป็นต้องดำเนินการตามพระราชบัญญัติ เนื่องจากมีบทลงโทษค่อนข้างสูงทั้งจำและปรับในอัตราที่สูง และมองว่ากฎหมายฉบับดังกล่าวค่อนข้างคุ้มครองเกษตรกร หากผู้ประกอบการกิจการเกษตรไม่ได้ดำเนินการมาแจ้งการประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเริ่มประกอบกิจการย่อมมีความผิด ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสามแสนบาท หากเกิดข้อพิพาทขึ้นระหว่างบริษัทและเกษตรกร หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีการชะลอ ระวัง หรือยุติการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย มีโทษปรับไม่เกินสามแสนบาท และปรับอีกไม่เกินวันละห้าพันบาทตลอดเวลาที่ฝ่าฝืน ดังนั้นเมื่อทางผู้ประกอบการกิจการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาแจ้งการประกอบธุรกิจต่อปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเริ่มประกอบกิจการแล้ว จากนั้นผู้ประกอบการธุรกิจต้องจัดทำหนังสือชี้ชวนเพื่อให้เกษตรกรทราบรายละเอียดต่าง ๆ ก่อนตัดสินใจเข้ามาทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีทั้งข้อดีและข้อเสีย (โอภาส, 2560) สรุปดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ข้อดีและข้อเสียระบบเกษตรพันธสัญญา

ประเภท	ข้อดี	ข้อเสีย
เกษตรกร	<ol style="list-style-type: none"> 1) ลดภาระในการหาตลาด 2) ลดภาระการหาแหล่งเงินทุนในการซื้อปัจจัยการผลิต 3) เกิดความมั่นคงทางด้านรายได้ 4) ได้รับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน 5) การป้องกันความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ เช่น ภัยธรรมชาติ ความผันผวนด้านราคา 	<ol style="list-style-type: none"> 1) ยอมรับราคา และระยะเวลาในการเข้ามารับซื้อผลผลิตของผู้ประกอบการกิจการเกษตรเสนอ 2) คุณภาพลูกพันธุ์ อาหารสัตว์น้ำ ยา และวิตามิน ไม่มีคุณภาพ
ผู้ประกอบการกิจการเกษตร	<ol style="list-style-type: none"> 1) ได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพ มาตรฐานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ 2) สร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งทางธุรกิจให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดการค้าเสรี 	

2.4.2 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และพระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 (ฉบับแก้ไข)

ตามที่ได้มีการประกาศใช้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ.2558 และพระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 (ฉบับแก้ไข) ส่งผลให้การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน กรณีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง มีข้อกำหนด กฎ ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากมาย ดังนั้นจึงรวบรวมข้อกำหนด และข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแนวทางปฏิบัติงานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังให้เป็นไปตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 เพื่อจะได้ปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพ และเป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยได้รวบรวมข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ดังนี้

1) แนวทางการปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อให้เป็นไปตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 กรณีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง (กรมประมง, 2560)

สิ่งที่ต้องดำเนินการตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 เมื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังถูกกำหนดให้เป็นกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม และการทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน สรุปประเด็นสำคัญ ดังนี้

(1) ต้องประกอบกิจการภายในพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สำหรับกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ประเภทการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ตามความในมาตรา 77 ซึ่งประกาศกำหนดโดยคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด

(2) ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติที่อธิบดีประกาศกำหนด ตามความในมาตรา 78

(3) ต้องทำการขออนุญาตทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ตามความในมาตรา 79 เนื่องจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังส่วนใหญ่มักประกอบกิจการในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน

แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2558 มีผลต่อการเลี้ยงปลาในกระชังที่จับสัตว์น้ำที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกประกาศกฎกระทรวงการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2559 เพื่อให้ผู้ประสงค์จะทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติแผ่นดิน ให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่พร้อมเอกสารหรือหลักฐานที่ระบุ ณ สำนักงานประมงพื้นที่กรุงเทพมหานคร กรมประมง กรณีทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกรุงเทพมหานคร หรือกรณีทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในจังหวัดอื่น ให้ยื่น ณ ที่ว่าการอำเภอ หรือสำนักงานประมงอำเภอแห่งท้องที่ที่ประสงค์จะทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

2) มาตราที่เกี่ยวข้องกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ดังนี้

2.1) มาตรา 76 กล่าวไว้ว่า “เพื่อประโยชน์ในการกำกับดูแลการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้มีคุณภาพ ป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรืออันตรายต่อผู้บริโภคหรือต่อกิจการของบุคคลอื่น ให้ออกกฎกระทรวงกำหนดชนิดหรือลักษณะของสัตว์น้ำ หรือประเภท รูปแบบ ขนาด หรือวัตถุประสงค์ของกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้เป็นกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุมได้”

การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ถูกกำหนดให้เป็น กิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ตามความในมาตรา 76 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และกฎกระทรวงกำหนด

กิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้เป็นกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม พ.ศ. 2559 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2559

สิ่งที่ต้องดำเนินการเมื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังถูกกำหนดให้เป็นกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม

(1) ต้องประกอบกิจการภายในเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สำหรับกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ประเภทการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ตามความในมาตรา 77 ซึ่งประกาศกำหนดโดยคณะกรรมการประมงจังหวัด

(2) ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติที่อธิบดีประกาศกำหนดตามความในมาตรา 78

2.2) มาตรา 77 กล่าวไว้ว่า “ภายใต้บังคับมาตรา 79 ห้ามมิให้ผู้ใดประกอบกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุมนอกเขตพื้นที่ที่คณะกรรมการประมงจังหวัดประกาศกำหนดให้เป็นเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ”

การประกาศกำหนดพื้นที่ “เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำสำหรับกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ประเภทการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง” มีหลักเกณฑ์และข้อควรพิจารณา ดังนี้

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการพิจารณาประกาศกำหนดพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามมาตรา 77

(1) ต้องเป็นพื้นที่เหมาะสมมีระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็น สำหรับใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอย่างเพียงพอ

(2) ต้องอยู่ห่างจากโรงสูบน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค หรือสถานีสูบน้ำดิบของระบบประปาไม่น้อยกว่า 200 เมตร

(3) ต้องอยู่ห่างจากเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำไม่น้อยกว่า 200 เมตร

(4) ต้องไม่เป็นพื้นที่หวงห้าม

(5) ต้องเป็นแหล่งน้ำที่มีคุณภาพน้ำดี เหมาะสมต่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และมีปริมาณน้ำเพียงพอตลอดช่วงระยะเวลาของการเลี้ยงสัตว์น้ำ

(6) ต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชนทั่วไปที่ใช้แหล่งน้ำ

(7) ต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อระบบการระบายน้ำหรือการชลประทาน

(8) กรณีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในแม่น้ำหรือลำน้ำ พื้นที่ที่จะประกาศเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต้องไม่วางกระชังหรือคอกเลี้ยงสัตว์น้ำห่างจากขอบน้ำตามแนวชายฝั่งแม่น้ำหรือลำน้ำเกินกว่าระยะ 1 ใน 3 ของความกว้างของแม่น้ำหรือลำน้ำนั้น โดยภายหลังจากวางกระชังหรือคอกเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแล้วต้องมีพื้นที่สำหรับใช้สัญจรทางน้ำได้ไม่น้อยกว่า 2 ใน 3 ส่วนของความกว้างแม่น้ำหรือลำน้ำ

(9) ควรเป็นบริเวณที่มีการไหลเวียนหรือถ่ายเทของน้ำได้ดี

(10) ควรเป็นบริเวณที่อยู่ห่างจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือแหล่งชุมชน และไม่ได้อยู่ใกล้แนวรับน้ำทั้งจากโรงงาน ชุมชน หรือที่เลี้ยงสัตว์

(11) ควรหลีกเลี่ยงบริเวณซึ่งเคยมีการเน่าเสียของน้ำหรือการรั่วไหลของสารเคมี

(12) ควรเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้แหล่งพันธุ์สัตว์น้ำ และมีแหล่งอาหารสัตว์น้ำเพียงพอ

(13) กรณีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังในแหล่งน้ำจืด

- การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในแหล่งน้ำเปิดหรือน้ำไหล ให้มีพื้นที่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำรวมกันได้ไม่เกินอัตราร้อยละ 2 ของพื้นที่แหล่งน้ำบริเวณนั้น

- การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในแหล่งน้ำปิดหรือน้ำนิ่ง ให้มีพื้นที่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำรวมกันได้ไม่เกินอัตราร้อยละ 0.25 ของพื้นที่ทั้งหมดของแหล่งน้ำนั้น

ทั้งนี้ขึ้นกับดุลยพินิจของคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดแต่ละจังหวัดในการพิจารณาและประกาศกำหนดเขตฯ

ข้อแนะนำเพิ่มเติมในการพิจารณาประกาศกำหนดพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (มาตรา 77)

- (1) ข้อมูลพื้นที่ที่ประกาศเป็นที่อนุญาตอยู่เดิม
- (2) ข้อมูลผู้ที่เคยได้รับใบอนุญาตอยู่เดิม
- (3) ข้อมูลการจดทะเบียนตามมาตรา 175 ว่ามีการเพาะเลี้ยงอยู่จริงหรือไม่
- (4) การกำหนดพื้นที่ใหม่ต้องสอดคล้องกับข้อมูลทางวิชาการ และผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่

(5) กรณีเขตที่จะประกาศอยู่ในเขตการควบคุมตามกฎหมายฉบับอื่น เช่น เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อม เขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ต้องดำเนินการตามกฎหมายนั้นอย่างครบถ้วน

(6) พื้นที่ที่จะอนุญาตต้องยังไม่เกินศักยภาพการรองรับของที่จับสัตว์น้ำในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (ระบุไว้ในกฎกระทรวงการขออนุญาต)

(7) พื้นที่ที่จะอนุญาตต้องอยู่ห่างจากเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำ หรือโรงสูบน้ำเพื่อการบริโภค หรือสถานีสูบน้ำดิบของระบบประปาไม่น้อยกว่า 200 เมตร (ระบุไว้ในกฎกระทรวงการขออนุญาต)

(8) พื้นที่ที่จะอนุญาตต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชนทั่วไปที่ใช้แหล่งน้ำ และต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อระบบการระบายน้ำหรือการชลประทาน การสัญจรทางน้ำ หรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของแหล่งน้ำ (ระบุไว้ในกฎกระทรวงการขออนุญาต)

ในการนี้ คณะกรรมการประมงประจำจังหวัดอาจมีการพิจารณาและกำหนดหลักเกณฑ์เพิ่มเติมที่ไม่ขัดหรือขัดแย้งกับกฎกระทรวงหรือระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง และให้ใช้เฉพาะภายในเขตท้องที่จังหวัดของตน

รูปแบบการประกาศกำหนดพื้นที่ “เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำสำหรับกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ประเภทการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง”

(1) ประกาศกำหนดเป็นรูปแบบขอบเขตการปกครอง ตำบล.....อำเภอ..... จังหวัด.....

(2) ประกาศกำหนดเป็นรูปแบบที่มีแผนที่แนบท้าย และการระบุค่าพิกัดภูมิศาสตร์แสดงตำแหน่งที่ตั้งและขอบเขตของพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม

ผลกระทบหากคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดยังไม่ประกาศกำหนดพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สำหรับกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ประเภทการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ดังนี้

(1) เกษตรกรรายใหม่ไม่สามารถเข้าสู่ระบบการขออนุญาตเพื่อทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

(2) ไม่สามารถการโอนสิทธิ์ได้ เนื่องจากการจดทะเบียนตามมาตรา 175 ยังไม่ถือว่าได้รับใบอนุญาต จึงทำการโอนใบอนุญาตไม่ได้

(3) เกษตรกรที่มีการจัดแจงไว้ตามมาตรา 175 ในช่วงที่มีการประกาศใช้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 แต่ยังไม่เคยขึ้นทะเบียนเกษตรกร (ทบ.1) มาก่อน จะไม่สามารถขึ้นทะเบียนเกษตรกร (ทบ.1) ได้ ทำให้ไม่สามารถเข้าสู่ระบบมาตรฐานต่างๆ เช่น มาตรฐาน GAP หรือมาตรฐานอื่น ๆ ตามที่มีการกำหนดคุณสมบัติว่าต้องเป็นผู้ที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกร (ทบ.1) ไว้กับกรมประมง

(4) เกษตรกรไม่สามารถทำการขออนุญาตตามกระบวนการ และขั้นตอนของพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ทำให้ไม่เสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาต ส่งผลให้เกิดการสูญเสียรายได้ของแผ่นดิน

กล่าวโดยสรุป การประกาศกำหนดพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ในมาตรา 77 สำหรับประกอบกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม ดำเนินการโดยคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และประมงจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ ซึ่งการประกาศขอบเขตการปกครองจะเป็นรายตำบล รายอำเภอ และมีแผนที่แนบท้ายแสดงจุดพิกัดที่ตั้งเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง (ภาพที่ 1)

มาตรา 77 : การประกาศกำหนดเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	
ประกาศโดยคณะกรรมการประมงประจำจังหวัด	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ มาตรา 26 คณะกรรมการประมงประจำจังหวัด ประกอบด้วย..... โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และประมงจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ ➤ มาตรา 27 กรรมการผู้ทรงวุฒิ ให้แต่งตั้งจาก..... ➤ มาตรา 28 คณะกรรมการประมงประจำจังหวัด มีอำนาจหน้าที่..... 	
รูปแบบการประกาศเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ ประกาศแบบขอบเขตการปกครอง : ทั้งจังหวัด หรือประกาศเป็นรายตำบล รายอำเภอ ➤ ประกาศแบบมีแผนที่แนบท้าย : กำหนดจุดพิกัด เพื่อแสดงตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ มักอยู่ในลำคลอง แม่น้ำ เขื่อน มักใช้กับการประกาศเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง 	

ภาพที่ 1 การดำเนินการตามมาตรา 77

(ที่มา: กรมประมง, 2560)

2.3) มาตรา 78 กล่าวไว้ว่า “ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศกำหนดให้ผู้ประกอบกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุมภายในเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามมาตรา 77 ต้องปฏิบัติในเรื่องดังต่อไปนี้

(1) กำหนดให้ผู้ประกอบกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต้องแจ้งการประกอบกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามวิธีการที่กำหนด

(2) กำหนดแหล่งที่มาของสัตว์น้ำที่ห้ามนำมาใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

(3) กำหนดประเภท ลักษณะ และคุณภาพอาหารของสัตว์น้ำที่ห้ามใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

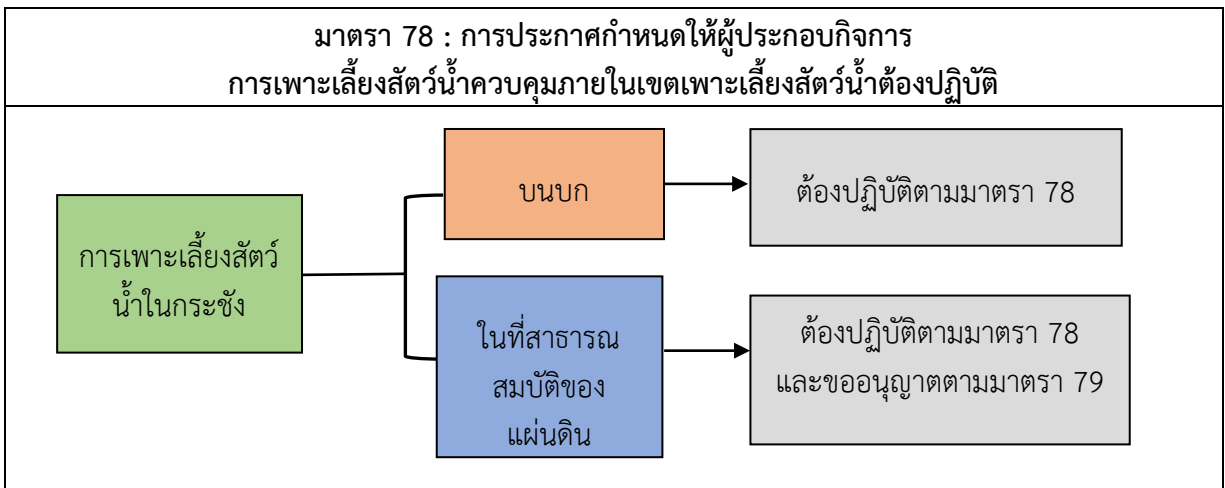
(4) กำหนดชนิดและปริมาณของยา เคมีภัณฑ์ หรือสารอันตรายอื่นใดที่ห้ามใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

(5) กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติในการจัดการน้ำทิ้งหรือของเสียจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

(6) กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติในการป้องกันมิให้น้ำจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำรั่วไหลออกจากที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

(7) กำหนดเรื่องอื่นใดที่จำเป็นในการป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรืออันตรายต่อผู้บริโภคหรือต่อกิจการของบุคคลอื่น”

สำหรับการดำเนินการจัดทำประกาศกรมประมง เรื่องให้ผู้ประกอบกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุม (การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง) ต้องปฏิบัติ กรมประมงโดยคณะกรรมการกำกับดูแลการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุมได้ทำการรวบรวมข้อมูลและข้อคิดเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเด็นของการกำหนดประเภท ลักษณะ และคุณภาพอาหารของสัตว์น้ำที่ห้ามใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและการกำหนดชนิดและปริมาณของยา เคมีภัณฑ์ หรือสารอันตรายอื่นใดที่ห้ามใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ตลอดจนด้านการป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรืออันตรายต่อผู้บริโภค หรือต่อกิจการของบุคคลอื่น ซึ่งเมื่อดำเนินการแล้วเสร็จจะประกาศใช้ต่อไป (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 การดำเนินการตามมาตรา 78
(ที่มา: กรมประมง, 2560)

2.4) มาตรา 79 กล่าวไว้ว่า “ห้ามมิให้ผู้ใดทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และให้นำบทบัญญัติในมาตรา 44 มาใช้บังคับการโอนใบอนุญาตตามวรรคหนึ่งด้วย โดยอนุโลม”

การออกกฎกระทรวงฯ และประกาศฯ ที่เกี่ยวกับขั้นตอนการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ดังนี้

(1) กฎกระทรวงการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2559 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2560

(2) ประกาศกรมประมง เรื่อง แบบคำขอรับใบอนุญาต ใบรับคำขอ ใบอนุญาต คำขอโอน ใบอนุญาต และคำขอรับใบแทน ใบอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2560 ลงวันที่ 15 สิงหาคม 2560

ทั้งนี้ การแต่งตั้ง “พนักงานเจ้าหน้าที่” ให้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการตามมาตรา 79 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ให้เป็นไปตามคำสั่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ 907/2559 เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ให้นายอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการตามมาตรา 79 ภายในเขตท้องที่รับผิดชอบ

สำหรับการโอนใบอนุญาตตามกฎหมายกระทรวงการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2559 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2560 ข้อ 10 ระบุดังนี้

ผู้รับใบอนุญาตผู้ใดประสงค์จะโอนใบอนุญาตให้บุพการี คู่สมรส หรือผู้สืบสันดานของตนให้ยื่น “คำขอโอนใบอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน” ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ณ สถานที่ยื่นคำขอรับใบอนุญาต พร้อมด้วยเอกสารหรือหลักฐานตามที่ระบุไว้ในแบบคำขอ

ในกรณีที่คำขอรับใบอนุญาตและเอกสารหรือหลักฐานถูกต้องและครบถ้วนให้เจ้าหน้าที่ออกใบรับคำขอให้แก่ผู้ขอรับใบอนุญาต และให้พนักงานเจ้าหน้าที่แจ้งผลการพิจารณาไปยังผู้ขอรับใบอนุญาตภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับคำขอรับใบอนุญาตและเอกสารหรือหลักฐานถูกต้องครบถ้วน กรณีคำสั่งไม่อนุญาตให้แสดงผลและสิทธิอุทธรณ์ไว้ในหนังสือแจ้งผลการพิจารณาด้วย

ใบอนุญาตที่ได้รับอนุญาตให้โอนแล้ว ให้เขียนหรือประทับตราคำว่า “โอนแล้ว” ด้วยอักษรสีแดง ไว้ด้านบนของใบอนุญาต และให้ระบุชื่อผู้รับโอน วัน เดือน ปีที่อนุญาตให้โอน พร้อมทั้งลงลายมือชื่อผู้อนุญาตกำกับไว้ด้วย โดยให้นำความในกฎกระทรวงการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2559 ข้อ 4 ข้อ 6 (1) หรือ (2) ข้อ 8 และข้อ 9 มาใช้บังคับกับการโอนใบอนุญาต และผู้รับโอนใบอนุญาตโดยอนุโลม

สำหรับคำขอรับใบแทนใบอนุญาต ตามกฎกระทรวงการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2559 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม 2560 ข้อ 11 ระบุไว้ว่า

กรณีที่ใบอนุญาตสูญหาย ถูกทำลาย หรือชำรุดเสียหายในสาระสำคัญ ให้ผู้รับใบอนุญาตยื่นคำขอรับใบแทนใบอนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ณ สถานที่ที่ยื่นคำขอรับใบอนุญาต พร้อมด้วยเอกสารหรือหลักฐานตามที่ระบุไว้ในแบบคำขอ

เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตรวจสอบแล้วพบว่า ผู้ขอรับใบแทนใบอนุญาตเป็นผู้ได้รับใบอนุญาตและใบอนุญาตสูญหาย ถูกทำลาย หรือชำรุดเสียหายในสาระสำคัญจริง ให้ออกใบแทนใบอนุญาตให้กับผู้ยื่นคำขอ

การออกใบแทนใบอนุญาต ให้ใช้แบบใบอนุญาตเดิม และระบุคำว่า “ใบแทน” หรือใช้ข้อความอื่นใดทำนองเดียวกันไว้ที่กึ่งกลางส่วนบนด้านหน้าของใบอนุญาต (ภาพที่ 3)

มาตรา 79 : การขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง)
ต้องปฏิบัติตามกฎกระทรวงการขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน
พนักงานเจ้าหน้าที่ : นายอำเภอ
สถานที่ยื่นคำขอรับใบอนุญาต <ul style="list-style-type: none"> ➢ กรุงเทพมหานคร : สำนักงานประมงพื้นที่กรุงเทพมหานคร ➢ จังหวัดอื่น : ณ ที่ว่าการอำเภอ หรือสำนักงานประมงอำเภอ ➢ สถานที่และวิธีการอื่นตามที่อธิบดีกำหนดโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา
ประมงจังหวัด : ประกาศห้วงเวลาที่จะให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาต โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาล่วงหน้า ไม่น้อยกว่า 15 วัน

ภาพที่ 3 การดำเนินการตามมาตรา 79

(ที่มา: กรมประมง, 2560)

2.5) บทเฉพาะกาลตามมาตรา 175 กล่าวว่า ผู้ใดทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน อยู่ในวันก่อนที่พระราชกำหนดนี้ใช้บังคับ ให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตตามพระราชกำหนดนี้ภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวันนับแต่วันที่พระราชกำหนดนี้ใช้บังคับ และเมื่อได้ยื่นคำขอแล้วให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่อไปได้ จนกว่าจะได้รับแจ้งคำสั่งไม่อนุญาต

จากการประกาศใช้พระราชกำหนดดังกล่าว กรมประมงได้ออกประกาศ เรื่อง กำหนดให้ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินมายื่นคำขอใบอนุญาต ลงวันที่ 26 เมษายน 2559 เพื่อให้เกษตรกรที่ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน อยู่ก่อนวันที่พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มีผลบังคับใช้ให้มายื่นแบบแสดงความประสงค์ขอรับใบอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (เบื้องต้น) ตามมาตรา 175 เพื่อให้สามารถดำเนินการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่อไปได้ จนกว่าจะได้รับแจ้งคำสั่งไม่อนุญาต โดยแบบแสดงความประสงค์ขอรับใบอนุญาตดังกล่าวเป็นเพียงเอกสารที่กรมประมงออกให้เป็นชั่วคราว และมีได้หมายความว่า ผู้ที่ยื่นคำขอใบอนุญาตดังกล่าวได้รับการอนุญาตตามกฎหมายแต่อย่างใด เนื่องจากต้องมีการพิจารณา กำหนดพื้นที่ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาอนุญาตตามขั้นตอนการปฏิบัติตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ต่อไป

2.4.3 พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560

พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 ได้ประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2560 มีผลบังคับใช้ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2560 โดยมีสาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้มีเจตนารมณ์เพื่อควบคุมการปลูกสร้างอาคาร หรือสิ่งอื่นใดลงในแม่น้ำ ลำคลอง ทะเล ชายหาดสาธารณประโยชน์ เพื่อประโยชน์ในการรักษาลำน้ำ สำหรับการพาณิชยนาวี การเกษตรกรรม และการป้องกันอุทกภัย โดยกำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคาร สิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำ เข้าไปเหนือน้ำ ในน้ำ และใต้ของแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชน หรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเล หรือบนชายหาดของทะเลดังกล่าว โดยไม่ได้รับอนุญาต

จากกรมเจ้าท่า ต้องไปแจ้งการครอบครองภายในวันที่ 22 มิถุนายน 2560 โดยผู้ไปแจ้งต้องยอมรับผิดและจ่ายค่าปรับไม่น้อยกว่าตารางเมตรละ 500 บาท และไม่เกินตารางเมตรละ 10,000 บาท หากมาแจ้งและจ่ายค่าปรับกรมเจ้าท่าอนุญาตให้อยู่ได้ โดยต้องเสียค่าตอบแทนเป็นรายปีไม่น้อยกว่าตารางเมตรละ 100 บาท และต้องจ่ายสองเท่าถ้าใช้เพื่อประกอบธุรกิจ ส่วนกรณีไม่ไปแจ้งตามเวลาที่กำหนด ผู้ครอบครองหรือเจ้าของต้องจ่ายค่าปรับตารางเมตรละ 1,000 -20,000 บาท จำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับและต้องจ่ายค่าปรับรายวันไม่เกินตารางเมตรละ 20,000 บาท ตลอดระยะเวลาที่ฝ่าฝืน

ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังจำนวนมากที่เลี้ยงปลากระชังในลำน้ำ ลำคลอง แม่น้ำ ได้รับผลกระทบจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยมีประเด็นข้อเรียกร้องต่อกระทรวงคมนาคมให้ผ่อนผันการบังคับใช้ตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 เพื่อให้ผู้เลี้ยงปลาในกระชังสามารถเลี้ยงปลาในลำน้ำ ลำคลอง แม่น้ำทั่วประเทศต่อไปได้ พิจารณายกเว้นค่าปรับและโทษผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เนื่องจากในกฎหมายหากตรวจพบเกษตรกรต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับโดยคำนวณตามพื้นที่ของอาคารหรือสิ่งอื่นใด ตารางเมตรละ 1,000 บาท แต่ไม่เกิน 20,000 บาท และการยกเว้นการเก็บค่าธรรมเนียมรายปีหรือให้ลดราคา เนื่องจากเกษตรกรมองว่าการจัดเก็บอัตรา 50 บาทต่อตารางเมตรต่อปีเป็นอัตราที่สูง ประกอบกับการเสียค่าธรรมเนียมเป็นรายปีทุกปี ถือเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงมากสำหรับเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเลี้ยงปลานิลในกระชัง

กรมเจ้าท่าจึงได้นำเสนอมาตรการเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนของผู้ได้รับผลกระทบไปยังกระทรวงคมนาคม เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2560 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มีมติให้ออกคำสั่งตามมาตรา 44 ลดความเดือดร้อนของผู้ได้รับผลกระทบ ดังนี้

1) ขยายระยะเวลาการแจ้งการเป็นเจ้าของหรือครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำที่ไม่ได้รับอนุญาต หรือได้รับอนุญาตแต่สร้างไม่เป็นตามที่ได้รับอนุญาต ออกไปอีก 60 วัน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ยังไม่ได้แจ้งภายในกำหนดตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 คือ ในวันที่ 22 มิถุนายน 2560 สามารถแจ้งได้โดยไม่รับผิดตามโทษที่สูงขึ้น

2) ผู้ที่มาแจ้งภายในกำหนดใหม่ จะไม่มีโทษย้อนหลังในเรื่องค่าปรับ

3) ลดค่าตอบแทนรายปี สิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำที่ต้องจ่ายให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลดค่าตอบแทนรายปีลงเหลือตารางเมตรละ 5 บาทต่อปี สำหรับกระชังเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้รับการยกเว้นไม่ต้องชำระค่าตอบแทนรายปี

2.4.4 หลักเกณฑ์และวิธีการช่วยเหลือด้านประมง กรณีเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2556)

คุณสมบัติของเกษตรกร

1) เกษตรกรต้องขึ้นทะเบียนผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (ทบ.1) กับสำนักงานประมงจังหวัดก่อนเกิดภัยพิบัติ ซึ่งทะเบียน ทบ.1 มีอายุ 3 ปี

2) สถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำอยู่ในพื้นที่ประกาศเขตให้ความช่วยเหลือของจังหวัด

อัตราการช่วยเหลือ

อัตราการให้ความช่วยเหลือสำหรับเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่เลี้ยงในกระชัง ตารางเมตรละ 315 บาท ไม่เกิน 80 ตารางเมตร หรือคิดเป็นจำนวนเงินไม่เกิน 25,200 บาทต่อราย

ขั้นตอน

- 1) เกษตรกรแจ้งความเสียหายตามแบบฟอร์ม กษ.01 โดยมีผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนันรับรองความเสียหาย
- 2) ประมงอำเภอหรือผู้รับผิดชอบอำเภอตรวจสอบข้อมูลความเสียหาย
- 3) อำเภอรายงานความเสียหายแจ้งจังหวัด ระบุพื้นที่เสียหายในด้านประมง
- 4) จังหวัดประกาศเขตให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ
- 5) อำเภอแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบความเสียหายระดับอำเภอ
- 6) อำเภอโดยคณะกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติอำเภอ (ก.ช.ภ.อ.) ประชุมพิจารณาให้ความช่วยเหลือ และรายงานจังหวัด
- 7) จังหวัดโดยคณะกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติจังหวัด (ก.ช.ภ.จ.) ประชุมพิจารณาให้ความช่วยเหลือ

2.4.5 ผลกระทบต่อเกษตรกรกับการบังคับใช้กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

กฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องข้างต้นส่งผลกระทบต่อผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังจำนวนมากที่เลี้ยงปลากระชังในลำน้ำ ลำคลอง แม่น้ำ เพราะไม่ได้มาแจ้งการเป็นเจ้าของหรือครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำที่ไม่ได้รับอนุญาตหรือได้รับอนุญาต แต่สร้างไม่เป็นตามที่ได้รับอนุญาตภายในระยะเวลาที่กำหนด มีโทษทั้งจำและปรับรวมทั้งมีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมและค่าตอบแทนรายปีในอัตราที่สูงถือเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงมากสำหรับเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเลี้ยงปลานิลในกระชัง จนกระทั่งมีประเด็นข้อเรียกร้องต่อกระทรวงคมนาคมให้ผ่อนผันการบังคับใช้ตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 เพื่อให้ผู้เลี้ยงปลาในกระชังสามารถเลี้ยงปลาในลำน้ำ ลำคลอง แม่น้ำทั่วประเทศต่อไปได้ พิจารณายกเว้นโทษทั้งจำและปรับ ผ่อนผันให้กับเกษตรกรในเรื่องการขยายระยะเวลาการแจ้งการเป็นเจ้าของหรือครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำ การลดค่าธรรมเนียม ยกเว้นค่าตอบแทนรายปีให้กับเกษตรกรที่เลี้ยงปลานิลในกระชังตามลำน้ำแม่น้ำสาธารณะต่างๆ นอกจากนี้ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ยังมีการควบคุมพื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำรวมกันได้ไม่เกินอัตราร้อยละ 2 ของพื้นที่แหล่งน้ำเปิดหรือน้ำไหล สำหรับบริเวณที่เป็นเขื่อนและอ่างเก็บน้ำกรมประมงและกรมชลประทานอนุญาตให้มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำรวมกันได้ไม่เกินอัตราร้อยละ 0.25 ของพื้นที่ทั้งหมดของแหล่งน้ำปิดหรือน้ำนิ่ง ทั้งนี้เพื่อรักษาคุณภาพน้ำส่งผลให้เกษตรกรหลายจังหวัดจำเป็นต้องรื้อกระชัง ส่วนใหญ่เกษตรกรแต่ละรายเลี้ยงได้ไม่เกิน 10-20 กระชัง และบางพื้นที่หากมีจำนวนเกษตรกรที่เลี้ยงปลาในกระชังจำนวนมาก แต่พื้นที่ที่อนุญาตให้เลี้ยงมีน้อยจึงทำให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงปลานิลในกระชังได้เพียงรายละ 3 กระชัง เมื่อจำนวนกระชังที่เกษตรกรเลี้ยงได้ลดลง เกษตรกรจำเป็นต้องหาอาชีพเสริมอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ประกอบกับการก่อสร้างกระชังต้องทำในลักษณะเป็นคู่จำนวน 4 กระชัง ส่งผลให้เกษตรกรสูญเสียการใช้ประโยชน์จากกระชังไปจำนวน 1 กระชังต่อราย

โดยสรุปกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และพระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 (ฉบับแก้ไข) พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 รวมถึงหลักเกณฑ์และวิธีการช่วยเหลือเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 โดยกำหนดหลักเกณฑ์การนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้ในกระบวนการผลิตผลผลิต หรือบริการทางการเกษตร เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมทั้งสองฝ่ายระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบธุรกิจการเกษตร โดยมีเนื้อหาสาระที่สำคัญ ได้แก่ บุคคลที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตการบังคับใช้ การประกอบธุรกิจ การทำสัญญา หลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติ บทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง บทกำหนดโทษ บทเฉพาะกาล

พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และพระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 (ฉบับแก้ไข) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังถูกกำหนดให้เป็นกิจการการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำควบคุมอยู่ในหมวดที่ 6 การส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มาตราที่เกี่ยวข้อง คือ มาตรา 77 ให้ประกอบกิจการภายในพื้นที่เขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามที่คณะกรรมการประมงประจำจังหวัดประกาศ และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติที่อธิบดีประกาศกำหนด ตามความในมาตรา 78 รวมทั้งต้องขออนุญาตทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ตามความในมาตรา 79

พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 กำหนดให้ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง หรือผู้ครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่องลำเข้าไปในเหนือน้ำ ในน้ำ และใต้น้ำของแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ต้องได้รับอนุญาตจากกรมเจ้าท่า

นอกจากนี้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการออกหลักเกณฑ์วิธีปฏิบัติปลีกย่อยเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือด้านการเกษตรผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2556 เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่เลี้ยงในกระชังที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ

บทที่ 3

การเลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง

การสำรวจข้อมูลเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี จากจำนวนตัวอย่าง 218 ราย พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงปลาในรูปแบบระบบเกษตรพันธสัญญา ร้อยละ 85.78 และรูปแบบอิสระ ร้อยละ 14.22 สามารถจำแนกเป็นเพศชายร้อยละ 55.05 และเพศหญิงร้อยละ 44.95 โดยเกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 48 ปี อายุมากที่สุด 81 ปี อายุน้อยที่สุด 20 ปี เมื่อจัดกลุ่มช่วงอายุ ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 46-55 ปี ร้อยละ 33.94 รองลงมา คือ ช่วงอายุ 36-45 ปี ร้อยละ 28.90 ช่วงอายุมากกว่า 55 ปี ร้อยละ 23.40 และช่วงอายุน้อยกว่า 36 ปี ร้อยละ 13.76 ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย มากที่สุด ร้อยละ 39.91 รองลงมาคือ ระดับประถมศึกษา ร้อยละ 27.06 ระดับอาชีวศึกษา ร้อยละ 24.31 ปริญญาตรี ร้อยละ 5.51 และผู้ที่จบการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 3.21

การประกอบอาชีพของเกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นอาชีพหลัก ร้อยละ 81.19 รองลงมา คือ เกษตรกรรม (ทำไร่ ทำนา ทำสวน ปศุสัตว์) ร้อยละ 11.47 ทำการประมง ร้อยละ 2.75 พนักงาน หรือลูกจ้าง ร้อยละ 2.29 รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 1.38 และค้าขายหรือธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 0.92 สำหรับการประกอบอาชีพรองส่วนใหญ่เกษตรกรประกอบอาชีพทำการประมง ร้อยละ 49.54 เกษตรกรรม (ทำไร่ ทำนา ทำสวน ปศุสัตว์) ร้อยละ 21.56 เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ร้อยละ 18.35 ค้าขายหรือธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 6.88 รับราชการ พนักงาน หรือลูกจ้าง ร้อยละ 2.75 และรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 0.92

สำหรับเหตุผลที่เกษตรกรประกอบอาชีพเลี้ยงปลานิลในกระชังเป็นอาชีพหลัก เนื่องจาก รายได้ดี คิดเป็นสัดส่วนมากที่สุด ร้อยละ 74.31 รองลงมาคือ เลี้ยงตามเกษตรกรรายอื่นๆ ร้อยละ 11.93 เจ้าหน้าที่เข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยง ร้อยละ 10.09 และอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 3.67

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของเกษตรกรเฉลี่ย 4 คน จำนวนสูงสุด 12 คน และน้อยที่สุดจำนวน 1 คน สำหรับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ช่วยในกิจการเลี้ยงปลาเฉลี่ย 2 คน สมาชิกมากที่สุด 5 คน และสมาชิกน้อยที่สุด 1 คน

เกษตรกรมีประสบการณ์ในการเลี้ยงปลานิลในกระชังเฉลี่ย 7 ปี ประสบการณ์การเลี้ยงมากที่สุด 30 ปี และประสบการณ์การเลี้ยงน้อยที่สุดเพียง 0.5 ปี (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง

(n = 218)

รายการ	เฉลี่ย	จำนวน	ร้อยละ
1. จำนวนเกษตรกรที่ทำการสำรวจ (ราย)		218	
- รูปแบบระบบเกษตรพันธสัญญา		187	85.78
- รูปแบบอิสระ		31	14.22
2. เพศ (ราย)			
- ชาย		120	55.05
- หญิง		98	44.95
3. อายุของเกษตรกร (ราย)			
- น้อยกว่า 36 ปี		30	13.76
- ช่วงอายุระหว่าง 36-45 ปี		63	28.90
- ช่วงอายุระหว่าง 46-55		74	33.94
- มากกว่า 55 ปี		51	23.40
- อายุเฉลี่ย (ปี)	48		
- อายุต่ำสุด (ปี)	20		
- อายุสูงสุด (ปี)	81		
4. ระดับการศึกษา (ราย)			
- ประถมศึกษา		59	27.06
- มัธยมศึกษาตอนต้น-มัธยมศึกษาตอนปลาย		87	39.91
- อาชีวศึกษา (ปวช.-ปวส.)		53	24.31
- ปริญญาตรี		12	5.51
- สูงกว่าปริญญาตรี		7	3.21
5. อาชีพหลัก (ราย)			
- เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ		177	81.19
- เกษตรกรรมอื่นๆ (ทำนา ทำสวน ทำไร่ ปศุสัตว์)		25	11.47
- ทำการประมง		6	2.75
- รับราชการ/พนักงาน/ลูกจ้าง		5	2.29
- รับจ้างทั่วไป		3	1.38
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว		2	0.92
6. อาชีพรอง (ราย)			
- ทำการประมง		108	49.54
- เกษตรกรรมอื่นๆ (ทำนา ทำสวน ทำไร่ ปศุสัตว์)		47	21.56
- เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ		40	18.35
- ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว		15	6.88
- รับราชการ/พนักงาน/ลูกจ้าง		6	2.75
- รับจ้างทั่วไป		2	0.92

ตารางที่ 8 (ต่อ)

รายการ	เฉลี่ย	จำนวน	ร้อยละ
7. เหตุผลที่เลี้ยงปลานิลในกระชัง (ราย)			
- รายได้ดี		162	74.31
- เลี้ยงตามเพื่อนบ้าน		26	11.93
- เจ้าหน้าที่เข้ามาส่งเสริม		22	10.09
- อาชีพเสริม		8	3.67
8. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (ราย)			
- ค่าเฉลี่ย	4		
- ค่าต่ำสุด	1		
- ค่าสูงสุด	12		
9. จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ช่วยเลี้ยงปลา (ราย)			
- ค่าเฉลี่ย	2		
- ค่าต่ำสุด	1		
- ค่าสูงสุด	5		
10. ประสบการณ์ในการเลี้ยงปลานิลในกระชัง (ปี)			
- ค่าเฉลี่ย	7		
- ค่าต่ำสุด	0.5		
- ค่าสูงสุด	30		

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2 สภาพทั่วไปของการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

3.2.1 ที่ดินและการใช้ประโยชน์

เกษตรกรมีที่ดินและใช้ประโยชน์เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมเฉลี่ย 13.98 ไร่ต่อราย โดยจำแนกเป็นที่ดินของตนเอง 5.23 ไร่เช่าที่ดิน 5.30 ไร่ ทำกินบนที่ดินของญาติพี่น้อง 3.45 ไร่ และเมื่อแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์จากที่ดิน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้ที่ดินเพื่อทำไร่เฉลี่ย 5.14 ไร่ รองลงมาคือ ทำสวนเฉลี่ย 4.60 ไร่ และทำนาเฉลี่ย 4.24 ไร่ ตามลำดับ

3.2.2 รูปแบบและระยะเวลาการเลี้ยง

จำนวนกระชังที่ใช้ในการเลี้ยงปลาของเกษตรกรเฉลี่ย 22 กระชัง มีจำนวนน้อยที่สุด 3 กระชัง และมากที่สุด 90 กระชัง สำหรับเกษตรกรรายที่เลี้ยงได้เพียง 3 กระชัง เนื่องจากพื้นที่เลี้ยงบริเวณเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำมีเกษตรกรเลี้ยงจำนวนมาก ขณะที่พื้นที่เลี้ยงที่อนุญาตให้เลี้ยงมีน้อย ตามมาตรการควบคุมจำนวนกระชังให้ใช้พื้นที่น้ำได้ไม่เกินอัตราร้อยละ 0.25 ของพื้นที่ทั้งหมดของแหล่งน้ำปิดหรือน้ำนิ่ง พร้อมทั้งกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ในการเลี้ยงปลาในกระชังอย่างชัดเจนในเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำ เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สำหรับขนาดกระชังเลี้ยงปลาของเกษตรกรมีหลายขนาด ได้แก่ 3x3x2 เมตร 3x5x2.5 เมตร 3x6x2.5 เมตร 4x4x2.5 เมตร และ 5x5x2.5 เมตร ส่วนใหญ่เกษตรกรนิยมใช้ขนาดกระชัง 5x5x2.5 เมตร เกษตรกรสามารถเลี้ยงปลานิลได้เฉลี่ย 2 รุ่นต่อปี โดยใช้ระยะเวลาในการเลี้ยงต่อรอบการผลิต 4-5 เดือน

3.2.3 แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลา

แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลานิลในกระชังของเกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงบริเวณในเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ (แหล่งน้ำปิด) ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี (เขื่อนสิรินธร) กาฬสินธุ์ (เขื่อนลำปาว) ชัยภูมิ (เขื่อนลำประทิว) นครราชสีมา (เขื่อนลำทะขัย) คิดเป็นร้อยละ 80.28 และเลี้ยงบริเวณแหล่งแม่น้ำหรือลำน้ำสาธารณะ (แหล่งน้ำเปิด) ได้แก่ จังหวัดนครพนม (แม่น้ำโขง) ยโสธร (แม่น้ำชี) ขอนแก่น (แม่น้ำพอง) และอุบลราชธานี (แม่น้ำมูล) คิดเป็นร้อยละ 19.72

3.2.4 ลูกพันธุ์ปลา

การเลี้ยงแบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา เกษตรกรจำเป็นต้องซื้อลูกพันธุ์จากบริษัทหรือตัวแทนบริษัทที่ได้เข้าไปจัดทำระบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา สำหรับกรณีเลี้ยงปลาแบบอิสระ เกษตรกรมีอิสระที่จะคัดเลือกลูกพันธุ์เลี้ยงด้วยตนเอง แหล่งซื้อลูกพันธุ์ของเกษตรกรส่วนใหญ่ซื้อจากบริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) ร้อยละ 50.46 บริษัทเบทาโกร จำกัด (มหาชน) ร้อยละ 30.27 และฟาร์มเอกชนทั่วไป ร้อยละ 19.27 สำหรับช่วงระยะเวลาที่เกษตรกรขาดแคลนลูกพันธุ์จะเป็นช่วงหน้าร้อนในเดือนเมษายน และช่วงหน้าหนาวในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ซึ่งสภาพอากาศในช่วงดังกล่าวจะมีผลต่ออัตราการฟักไข่ของปลานิล ซึ่งจะได้ปริมาณไข่น้อยกว่าช่วงเวลาอื่น ๆ สำหรับปัญหาลูกพันธุ์ เกษตรกรมองว่าไม่ค่อยมีปัญหา คิดเป็นร้อยละ 54.93 เนื่องจากฟาร์มเพาะฟักหรือฟาร์มอนุบาลลูกพันธุ์สามารถบริหารจัดการก่อนเข้าสู่ฤดูดังกล่าวโดยใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้ปลานิลเพาะพันธุ์ได้ตลอดทั้งปี สำหรับปัญหาลูกพันธุ์ ร้อยละ 45.07 ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะปัญหา คือ ขาดแคลนลูกพันธุ์ที่มีคุณภาพ อ่อนแอ โตช้า ร้อยละ 36.62 ลูกพันธุ์มีราคาค่อนข้างสูง ร้อยละ 7.04 และช่วงระยะเวลาที่บริษัทรับประกันลูกพันธุ์ปลาสั้นเกินไป ส่วนใหญ่ให้ระยะเวลาในการรับประกันลูกพันธุ์หลังจากส่งมอบให้เกษตรกรลงเลี้ยงเพียง 7 วัน คิดเป็นร้อยละ 1.41 ขณะที่ลูกพันธุ์ปลาส่วนใหญ่ตายในช่วงระยะเวลา 30 วันแรกหลังลงเลี้ยง (โรคตายเดือน) และช่วงระยะเวลาใกล้จับผลผลิตเมื่อสภาพอากาศแปรปรวนฉับพลัน ส่งผลให้เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายในส่วน of ลูกพันธุ์เพิ่มขึ้น และขาดทุนเมื่อปลาตายช่วงใกล้จับผลผลิต

3.2.5 มาตรฐานฟาร์มเลี้ยง

การเลี้ยงปลาในกระชังของเกษตรกร ร้อยละ 57.80 ยังไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยง เนื่องจากพื้นที่บางจังหวัดคณะกรรมการประมงประจำจังหวัดยังไม่ได้ประกาศเขตเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จึงไม่สามารถขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ส่งผลให้การขอใบรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงของเกษตรกรไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากขาดหลักฐานการขึ้นทะเบียนผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สำหรับจำนวนฟาร์มที่ได้มาตรฐานฟาร์มเลี้ยง คิดเป็นร้อยละ 42.20 โดยจำแนกเป็นมาตรฐานการปฏิบัติทางการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ดี (GAP) ร้อยละ 32.11 และมาตรฐานระดับขั้นปลอดภัย (Safety Level) ร้อยละ 10.09

3.2.6 แหล่งเงินทุน

แหล่งเงินทุนของเกษตรกรสำหรับการเลี้ยงปลานิลในกระชัง ส่วนใหญ่ใช้เงินลงทุนของตนเอง ร้อยละ 62.84 กู้เงินจากแหล่งต่าง ๆ ร้อยละ 16.06 และใช้เงินทุนทั้งของตนเองและเงินกู้ ร้อยละ 21.10 โดยเกษตรกรนิยมกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ร้อยละ 37.16 กองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 34.40 สหกรณ์หรือกลุ่มผู้เลี้ยงปลา ร้อยละ 25.69 และธนาคารพาณิชย์ ร้อยละ 2.75 ตามลำดับ วงเงินกู้เฉลี่ยต่อราย 228,500 บาท ดังนั้นเกษตรกรมีค่าใช้จ่ายด้านภาระดอกเบี้ยเฉลี่ยต่อปี 5,177.40 บาท ส่วนใหญ่กู้ยืมเงินมาเพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ร้อยละ 68.35 และเพื่อทำการเกษตรอื่น ๆ ร้อยละ 31.65 (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 สภาพทั่วไปของการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

(n = 218)

รายการ	เฉลี่ย	จำนวน	ร้อยละ
1. ที่ดินและการใช้ประโยชน์			
1.1 พื้นที่ที่ดินทำการเกษตรเฉลี่ยต่อราย (ไร่)	13.98		
- ที่ดินเช่า	5.30		
- ที่ดินของตนเอง	5.23		
- ที่ดินของญาติพี่น้อง (ทำกินฟรี)	3.45		
1.2 การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่ดิน (ไร่)			
- ทำไร่	5.14		
- ทำสวน	4.60		
- ทำนา	4.24		
2. รูปแบบและระยะเวลาการเลี้ยง			
2.1 จำนวนกระชัง (กระชัง)			
- เฉลี่ยต่อราย	22		
- น้อยที่สุด	3		
- มากที่สุด	90		
2.2 รูปแบบการเลี้ยง			
- แบบเดี่ยว		218	100.00
- แบบผสมผสาน		-	-
2.3 จำนวนรุ่นที่เลี้ยงปลาภายใน 1 ปี	2		
ระยะเวลาในการเลี้ยงต่อรุ่น	4-5		
3. แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลา			
- เขื่อน/อ่างเก็บน้ำ		175	80.28
- แม่น้ำ/ลำน้ำ		43	19.72
4. ลูกพันธุ์ปลา			
4.1 แหล่งซื้อลูกพันธุ์			
- บริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน)		110	50.46
- บริษัท เบทาโกร จำกัด (มหาชน)		66	30.27
- ฟาร์มเอกชนทั่วไป		42	19.27
4.2 ปัญหาลูกพันธุ์			
(1) ไม่มี		120	54.93
(2) มี		98	45.07
- ขาดแคลนลูกพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพ		80	36.62
- ลูกพันธุ์ราคาแพง		15	7.04
- ระยะเวลาจับประกันลูกพันธุ์สั้นไป		3	1.41

ตารางที่ 9 (ต่อ)

รายการ	เฉลี่ย	รวม	ร้อยละ
5. มาตรฐานฟาร์มเลี้ยง			
5.1 ไม่มี		126	57.80
5.2 มี		92	42.20
- ระดับขั้นมาตรฐานการปฏิบัติทาง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ดี (GAP)		70	32.11
- ระดับขั้นปลอดภัย (Safety Level)		22	10.09
6. แหล่งเงินทุน			
6.1 แหล่งเงินทุนที่ใช้เลี้ยงปลา			
- เงินทุนของตนเอง		137	62.84
- เงินกู้		35	16.06
- ทั้งเงินทุนตนเองและเงินกู้		46	21.10
6.2 แหล่งเงินกู้ของเกษตรกร			
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์		81	37.16
- กองทุนหมู่บ้าน		75	34.40
- สหกรณ์/กลุ่มผู้เลี้ยงปลา		56	25.69
- ธนาคารพาณิชย์		6	2.75
6.3 วงเงินกู้เฉลี่ยต่อราย			
- จำนวนเงินกู้ยืมเฉลี่ยต่อปี	228,500.00		
- ค่าดอกเบี้ยเฉลี่ยต่อปี	5,177.40		
6.4 วัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงิน			
- เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ		149	68.35
- เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการทำการเกษตรอื่น ๆ		69	31.65

ที่มา: จากการสำรวจ

บทที่ 4

เศรษฐกิจการผลิตและการตลาดปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.1 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี จากจำนวนเกษตรกร 218 ราย สามารถจำแนกต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงตามลักษณะการเลี้ยง 2 รูปแบบ คือ แบบเกษตรกรพันธสัญญา และแบบอิสระ ดังนี้

4.1.1 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงแบบเกษตรกรพันธสัญญา

การสำรวจเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบบเกษตรกรพันธสัญญา จำนวน 187 ราย พบว่า รูปแบบการเลี้ยงทั้งหมดเป็นการเลี้ยงเชิงพาณิชย์ โดยใช้อาหารเม็ดสำเร็จรูปตลอดรอบการเลี้ยง ส่วนใหญ่ใช้กระชังขนาด 5x5x2.5 เมตร มีอัตราการปล่อยลูกพันธุ์เฉลี่ย 1,100 ตัวต่อกระชัง ขนาดลูกพันธุ์ 30-35 กรัมต่อตัว มีต้นทุนทั้งหมดเฉลี่ย 49,388.22 บาทต่อกระชัง ทั้งนี้จำแนกเป็นต้นทุนคงที่ 672.92 บาทต่อกระชัง คิดเป็นร้อยละ 1.36 ของต้นทุนทั้งหมด และต้นทุนผันแปร จำนวน 48,715.30 บาทต่อกระชัง คิดเป็นร้อยละ 98.64 ของต้นทุนทั้งหมด โดยโครงสร้างต้นทุนส่วนใหญ่เป็นต้นทุนค่าอาหารร้อยละ 84.69 ค่าพันธุ์ปลา ร้อยละ 8.91 และต้นทุนผันแปรอื่น ๆ ร้อยละ 5.04 ใช้ระยะเวลาในการเลี้ยง 4-5 เดือน จึงได้ปลาขนาดตลาดต้องการ คือ 800-1,200 กรัมต่อตัว มีอัตราการแลกเนื้อ (Feed Conversion Ratio: FCR) 1.43 และอัตราการรอดเฉลี่ยร้อยละ 85 ผลผลิตปลาเฉลี่ย 906.95 กิโลกรัมต่อกระชัง ราคาจำหน่ายเฉลี่ย 60.00 บาทต่อกิโลกรัม ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ทั้งหมด 54,417.00 บาทต่อกระชัง ต้นทุนต่อกิโลกรัม 54.46 บาท ทำให้มีผลกำไรสุทธิจากการขายปลาเฉลี่ย 5.54 บาทต่อกิโลกรัม คิดเป็นอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน ร้อยละ 10.18 (ตารางที่ 10)

4.1.2 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงแบบอิสระ

การสำรวจเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบบอิสระ จำนวน 31 ราย พบว่า รูปแบบการเลี้ยงทั้งหมดเป็นการเลี้ยงเชิงพาณิชย์ โดยใช้อาหารเม็ดสำเร็จรูปตลอดรอบการเลี้ยง ส่วนใหญ่ใช้กระชังขนาด 5x5x2.5 เมตร มีอัตราการปล่อยลูกพันธุ์เฉลี่ย 1,200 ตัวต่อกระชัง ขนาดลูกพันธุ์ 30-35 กรัมต่อตัว มีต้นทุนทั้งหมดเฉลี่ยต่อกระชัง 41,189.57 บาท ทั้งนี้จำแนกเป็นต้นทุนคงที่ 588.68 บาทต่อกระชัง คิดเป็นร้อยละ 1.43 ของต้นทุนทั้งหมด และต้นทุนผันแปร จำนวน 40,600.89 บาทต่อกระชัง คิดเป็นร้อยละ 98.57 ของต้นทุนทั้งหมด โดยโครงสร้างต้นทุนส่วนใหญ่เป็นต้นทุนค่าอาหารร้อยละ 83.38 ค่าพันธุ์ปลา ร้อยละ 10.20 และต้นทุนผันแปรอื่น ๆ ร้อยละ 4.99 ใช้ระยะเวลาในการเลี้ยง 4-5 เดือน จึงได้ปลาขนาด 800-1,000 กรัมต่อตัว ซึ่งเป็นขนาดที่ตลาดต้องการ มีอัตราการแลกเนื้อ (Feed Conversion Ratio: FCR) 1.50 และอัตราการรอดเฉลี่ยร้อยละ 80 ผลผลิตเฉลี่ย 864 กิโลกรัมต่อกระชัง ราคาจำหน่ายเฉลี่ย 55 บาทต่อกิโลกรัม ส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ทั้งหมด 47,520 บาทต่อกระชัง ต้นทุนต่อกิโลกรัม 47.67 บาท ทำให้มีผลกำไรสุทธิจากการขายปลาเฉลี่ย 7.33 บาทต่อกิโลกรัม คิดเป็นอัตราผลตอบแทนจากการลงทุน ร้อยละ 15.37 (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 10 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา

หน่วย: บาท/กระชัง/รุ่น

รายการ	เงินสด	ไม่เป็นเงินสด	รวม	ร้อยละ
1. ต้นทุนคงที่	-	672.92	672.92	1.36
- ค่าเสื่อมกระชัง	-	416.67	416.67	0.84
- ค่าเสื่อมอุปกรณ์	-	252.90	252.90	0.51
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนคงที่ (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)	-	3.35	3.35	0.01
2. ต้นทุนผันแปร	47,910.44	804.86	48,715.30	98.64
- ค่าพันธุ์ปลา (4.00 บาท/ตัว)	4,400.00	-	4,400.00	8.91
- ค่าอาหาร (32.25 บาท/กก.)	41,826.27	-	41,826.27	84.69
- ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง/ค่าไฟฟ้า	215.00	-	215.00	0.44
- ค่ายาและวิตามิน	550.00	-	550.00	1.11
- ค่าแรงงานครัวเรือน	-	562.50	562.50	1.14
- ค่าใช้จ่ายในการจับผลผลิต	544.17	-	544.17	1.10
- ค่าซ่อมแซมกระชังและอุปกรณ์	375.00	-	375.00	0.76
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนผันแปร (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)	-	242.36	242.36	0.49
3. ต้นทุนทั้งหมด	47,910.44	1,477.78	49,388.22	100.00
ประเภทอาหารที่ใช้เลี้ยง			อาหารเม็ดสำเร็จรูป	
กระชังขนาด (5x5x2.5 ลบ.ม.)			62.50	
อัตราการปล่อย (ตัวต่อกระชัง)			1,100.00	
ขนาดลูกปลา (กรัมต่อตัว)			30-35	
ผลผลิตเฉลี่ยต่อกระชัง (กิโลกรัม)			906.95	
ขนาดผลผลิต (กรัมต่อตัว)			800-1,200	
ราคาผลผลิตที่เกษตรกรจำหน่าย (บาทต่อกิโลกรัม)			60.00	
รายได้ทั้งหมดต่อกระชัง (บาท)			54,417.00	
ต้นทุนต่อกระชัง (บาท)			49,388.22	
กำไรต่อกระชัง (บาท)			5,028.78	
ต้นทุนต่อกิโลกรัม (บาท)			54.46	
กำไรต่อกิโลกรัม (บาท)			5.54	
ระยะเวลาการเลี้ยง (เดือน)			4-5	
อัตรารอด (ร้อยละ)			85.00	
อัตราแลกเนื้อ (FCR)			1.43	
อัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (ร้อยละ)			10.18	

ที่มา: จากการสำรวจ

ตารางที่ 11 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบอิสระ

หน่วย: บาท/กระชัง/รุ่น

รายการ	เงินสด	ไม่เป็นเงินสด	รวม	ร้อยละ
1. ต้นทุนคงที่	-	588.68	588.68	1.43
- ค่าเสื่อมกระชัง	-	375.00	375.00	0.91
- ค่าเสื่อมอุปกรณ์	-	210.75	210.75	0.51
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนคงที่ (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)	-	2.93	2.93	0.01
2. ต้นทุนผันแปร	39,836.40	764.49	40,600.89	98.57
- ค่าพันธุ์ปลา (3.50 บาท/ตัว)	4,200.00	-	4,200.00	10.20
- ค่าอาหาร (26.50 บาท/กก.)	34,344.00	-	34,344.00	83.38
- ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง/ค่าไฟฟ้า	174.00	-	174.00	0.42
- ค่ายาและวิตามิน	350.00	-	350.00	0.85
- ค่าแรงงานคร่าวเรือ	-	562.50	562.50	1.37
- ค่าแรงงานจับปลา	518.40	-	518.40	1.26
- ค่าซ่อมแซมกระชังและอุปกรณ์	250.00	-	250.00	0.61
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนผันแปร (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)	-	201.99	201.99	0.48
3. ต้นทุนทั้งหมด	39,836.40	1,353.17	41,189.57	100.00
ประเภทอาหารที่ใช้เลี้ยง			อาหารเม็ดสำเร็จรูป	
กระชังขนาด (5x5x2.5 ลบ.ม.)			62.50	
อัตราการปล่อย (ตัวต่อกระชัง)			1,200	
ขนาดลูกปลา (กรัมต่อตัว)			30-35	
ผลผลิตเฉลี่ยต่อกระชัง (กิโลกรัม)			864.00	
ขนาดผลผลิต (กรัมต่อตัว)			800-1,000	
ราคาผลผลิตที่เกษตรกรจำหน่าย (บาทต่อกิโลกรัม)			55.00	
รายได้ทั้งหมดต่อกระชัง (บาท)			47,520.00	
ต้นทุนต่อกระชัง (บาท)			41,189.57	
กำไรต่อกระชัง (บาท)			6,330.43	
ต้นทุนต่อกิโลกรัม (บาท)			47.67	
กำไรต่อกิโลกรัม (บาท)			7.33	
ระยะเวลาการเลี้ยง (เดือน)			4-5	
อัตรารอด (ร้อยละ)			80.00	
อัตราแลกเนื้อ (FCR)			1.50	
อัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (ร้อยละ)			15.37	

ที่มา: จากการสำรวจ

4.1.3 การเปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชัง ทั้ง 2 รูปแบบ

การเปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งในรูปแบบการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาและแบบอิสระนั้น พบว่า การเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญามี อัตราการปล่อยลูกพันธุ์ในอัตราที่ต่ำกว่า เฉลี่ย 1,100 ตัวต่อกระชัง ในขณะที่การเลี้ยงแบบอิสระมีอัตราการปล่อย ลูกพันธุ์ในอัตราที่สูงกว่า เฉลี่ย 1,200 ตัวต่อกระชัง โดยขนาดกระชังที่เลี้ยงทั้งสองรูปแบบมีขนาดเท่ากัน คือ 5x5x2.5 เมตร การเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญามีต้นทุนรวม 49,388.22 บาทต่อกระชัง สูงกว่า การเลี้ยงแบบอิสระที่มีต้นทุนรวม 41,189.57 บาทต่อกระชัง หรือต้นทุนต่อกิโลกรัมของการเลี้ยงแบบเกษตร พันธสัญญา 54.46 บาท สูงกว่าการเลี้ยงแบบอิสระ 47.67 บาทต่อกิโลกรัม ถึง 6.79 บาทต่อกิโลกรัม เนื่องจากการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาเกษตรกรจำเป็นต้องซื้อลูกพันธุ์ อาหารปลา ยาและวิตามิน จากบริษัท ซึ่งทางบริษัทจะบวกค่าบริการและค่าดอกเบี้ยเพิ่มเติม เพราะเกษตรกรนำลูกพันธุ์ อาหารปลา ยาและวิตามิน นำไปเลี้ยงปลาจนเป็นระยะเวลา 4-5 เดือน เมื่อจับผลผลิตได้ บริษัทเกษตรพันธสัญญาจึงทำการหัก ค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกษตรกรนำไปใช้ ที่เหลือก็เป็นผลกำไรของเกษตรกร ในขณะที่เกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ สามารถลดต้นทุนการเลี้ยงโดยเลือกซื้อปัจจัยการผลิตที่มีราคาถูกกว่า และจ่ายค่าปัจจัยการผลิตในรูปเงินสดทันที ส่งผลให้การเลี้ยงแบบอิสระมีต้นทุนการเลี้ยงที่ต่ำกว่าแบบเกษตรพันธสัญญา

การเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญามีต้นทุนการเลี้ยงสูงกว่าการเลี้ยงแบบอิสระ แต่เมื่อพิจารณา ถึงผลผลิตต่อกระชังของเกษตรกรเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญา เฉลี่ย 906.95 กิโลกรัมต่อกระชัง สูงกว่า การเลี้ยงแบบอิสระเฉลี่ย 864.00 กิโลกรัมต่อกระชัง มีส่วนต่างถึง 42.95 กิโลกรัมต่อกระชัง เนื่องจากการ เลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญามีเจ้าหน้าที่บริษัทหรือตัวแทนจำหน่ายของบริษัทเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิด ให้คำแนะนำด้านการเลี้ยงแก่เกษตรกรได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง เฉลี่ยทุก 15 วันต่อครั้ง สำหรับราคาที่ เกษตรกรขายได้ในรูปแบบการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาเฉลี่ย 60 บาทต่อกิโลกรัม ราคาสูงกว่าการเลี้ยงแบบ อิสระเฉลี่ย 55 บาทต่อกิโลกรัม ส่งผลให้เกษตรกรที่เลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญามีรายได้ 54,417 บาทต่อกระชัง สูงกว่ารายได้ของเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ 47,520 บาทต่อกระชัง เมื่อหักต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมด พบว่า เกษตรกรที่เลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญามีกำไร 5,028.78 บาทต่อกระชัง ต่ำกว่าเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ 6,330.43 บาทต่อกระชัง มีส่วนต่างถึง 1,301.65 บาทต่อกระชัง และเมื่อพิจารณาถึงกำไรต่อกิโลกรัมแบบ เกษตรพันธสัญญา 5.54 บาทต่อกิโลกรัม ต่ำกว่าการเลี้ยงแบบอิสระ 7.33 บาทต่อกิโลกรัม มีส่วนต่างถึง 1.79 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 12)

จากสภาพเศรษฐกิจทั้งในและนอกประเทศชะลอตัวในปี 2561 ส่งผลให้ราคาจำหน่าย สินค้าเกษตรตกต่ำเกือบทุกชนิดสินค้า บริษัทเกษตรพันธสัญญาที่จัดทำข้อตกลงกับเกษตรกรให้ราคาประกันที่ ทำสัญญาไว้กับเกษตรกรและมีการประกันตลาด ทางบริษัทจึงจำเป็นต้องแบกรับส่วนต่างที่รับซื้อจากเกษตรกร ค่อนข้างสูงกว่าที่นำไปขายส่งต่อไปยังตลาดสด แต่ทั้งนี้บริษัทเกษตรพันธสัญญายังมีผลกำไรจากส่วนต่างที่ขาย อาหารปลาจากเกษตรกร ซึ่งสามารถนำมาชดเชยส่วนต่างที่เกิดจากการรับซื้อสินค้าจากเกษตรกรได้ นับเป็น ข้อดีของการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาในช่วงเวลาที่มีปริมาณผลผลิตล้นตลาด เมื่อพิจารณาถึงเกษตรกรที่ เลี้ยงปลาแบบอิสระ ถึงแม้จะมีต้นทุนการเลี้ยงที่ต่ำกว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จำหน่ายได้ในราคาที่ต่ำกว่าที่เลี้ยง แบบเกษตรพันธสัญญาเฉลี่ย 5 บาทต่อกิโลกรัม แต่เกษตรกรเลี้ยงแบบอิสระส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าขายส่งและ พ่อค้าขายปลีกที่เป็นรถเร่ขายตามตลาดนัดชุมชนมารับซื้อถึงหน้ากระชัง หากเกษตรกรมีแผงตลาดเป็นของ ตนเองก็นำผลผลิตไปจำหน่ายที่ตลาดสด ตลาดนัดชุมชน และบริเวณรอบเขื่อนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใกล้ แหล่งผลิตปลานิล ส่งผลให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีผลกำไรส่วนต่างเพิ่มเติม

สำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ ส่วนใหญ่มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอตลอดรอบการเลี้ยง และมีแหล่งจำหน่ายผลผลิตเป็นของตนเอง เกษตรกรบางรายเป็นทั้งพ่อค้าขายส่ง และพ่อค้าขายปลีกในเวลาเดียวกัน จึงไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมระบบเกษตรกรพันธสัญญา ซึ่งเกษตรกรกลุ่มนี้มีต้นทุนการเลี้ยงที่ต่ำกว่า เนื่องจากสามารถหาแหล่งซื้ออาหารเม็ดสำเร็จรูป ซึ่งเป็นต้นทุนการเลี้ยงส่วนใหญ่ได้ในราคาที่ถูกลงกว่าแบบเกษตรกรพันธสัญญา แม้ว่าอัตราการแลกเนื้อของการเลี้ยงแบบเกษตรกรพันธสัญญาดีกว่าแบบอิสระ เนื่องจากบริษัทเกษตรกรพันธสัญญาสามารถจัดหาอาหารปลาที่ดีมีคุณภาพมากกว่า ซึ่งเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระส่วนใหญ่นิยมใช้อาหารปลาที่มีราคาสูงกว่า 5.75 บาทต่อกิโลกรัม แต่เกษตรกรต้องซื้ออาหารปลาด้วยเงินสด ดังนั้นการเลี้ยงปลานิลแบบอิสระจึงมีผลกำไรมากกว่าการเลี้ยงปลานิลแบบเกษตรกรพันธสัญญา แต่ทั้งนี้การเลี้ยงแบบเกษตรกรพันธสัญญามีอัตราการรอดของลูกพันธุ์สูงกว่า และมีอัตราการแลกเนื้อต่ำกว่า ส่งผลให้มีผลผลิตเฉลี่ยต่อกระชังสูงกว่าการเลี้ยงแบบอิสระ เนื่องจากบริษัทเกษตรกรพันธสัญญามีเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลเกษตรกรอย่างใกล้ชิดและทั่วถึงทุก 15 วันต่อครั้ง ประกอบกับบริษัทเกษตรกรพันธสัญญาผลิตอาหารได้คุณภาพดีกว่า จึงสามารถกำหนดราคาอาหารปลาได้สูง ขณะที่เกษตรกรเลี้ยงแบบอิสระสามารถเลือกซื้ออาหารปลาที่มีราคาถูกลงได้คุณภาพระดับต่ำกว่า แต่ต้องใช้ปริมาณอาหารในการเลี้ยงปลาที่มากกว่า สำหรับอัตราผลตอบแทนจากการลงทุนการเลี้ยงแบบอิสระมากกว่าการเลี้ยงแบบเกษตรกรพันธสัญญา เนื่องจากใช้เงินลงทุนต่ำกว่า

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการเลี้ยงปลานิลในกระชังทั้ง 2 รูปแบบ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงระบบเกษตรกรพันธสัญญา เนื่องจาก ขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียน ใช้เงินลงทุนค่อนข้างสูงในแต่ละรอบการผลิต ขาดแหล่งจำหน่ายผลผลิตหรือตลาด จึงจำเป็นต้องเข้าร่วมระบบเกษตรกรพันธสัญญา โดยบริษัทเป็นผู้จัดหาลูกพันธุ์ อาหารปลา ยาและวิตามิน รวมทั้งจัดเจ้าหน้าที่บริษัทมาดูแลตลอดระยะเวลาของการเลี้ยง เมื่อถึงระยะที่เก็บเกี่ยวผลผลิต บริษัทจัดหาพ่อค้ามารับซื้อผลผลิตของเกษตรกร ซึ่งในระยะเริ่มต้นของการเลี้ยงทุกรอบการเลี้ยง บริษัทมีการเก็บเงินค่าประกันจากจำนวนลูกพันธุ์ที่เกษตรกรรับไปเลี้ยงในอัตราตัวละ 10-18 บาท คิดเป็นต้นทุนการเลี้ยงเริ่มต้น ร้อยละ 20 ของต้นทุนการเลี้ยงทั้งหมด

ตารางที่ 12 เปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา และแบบอิสระ

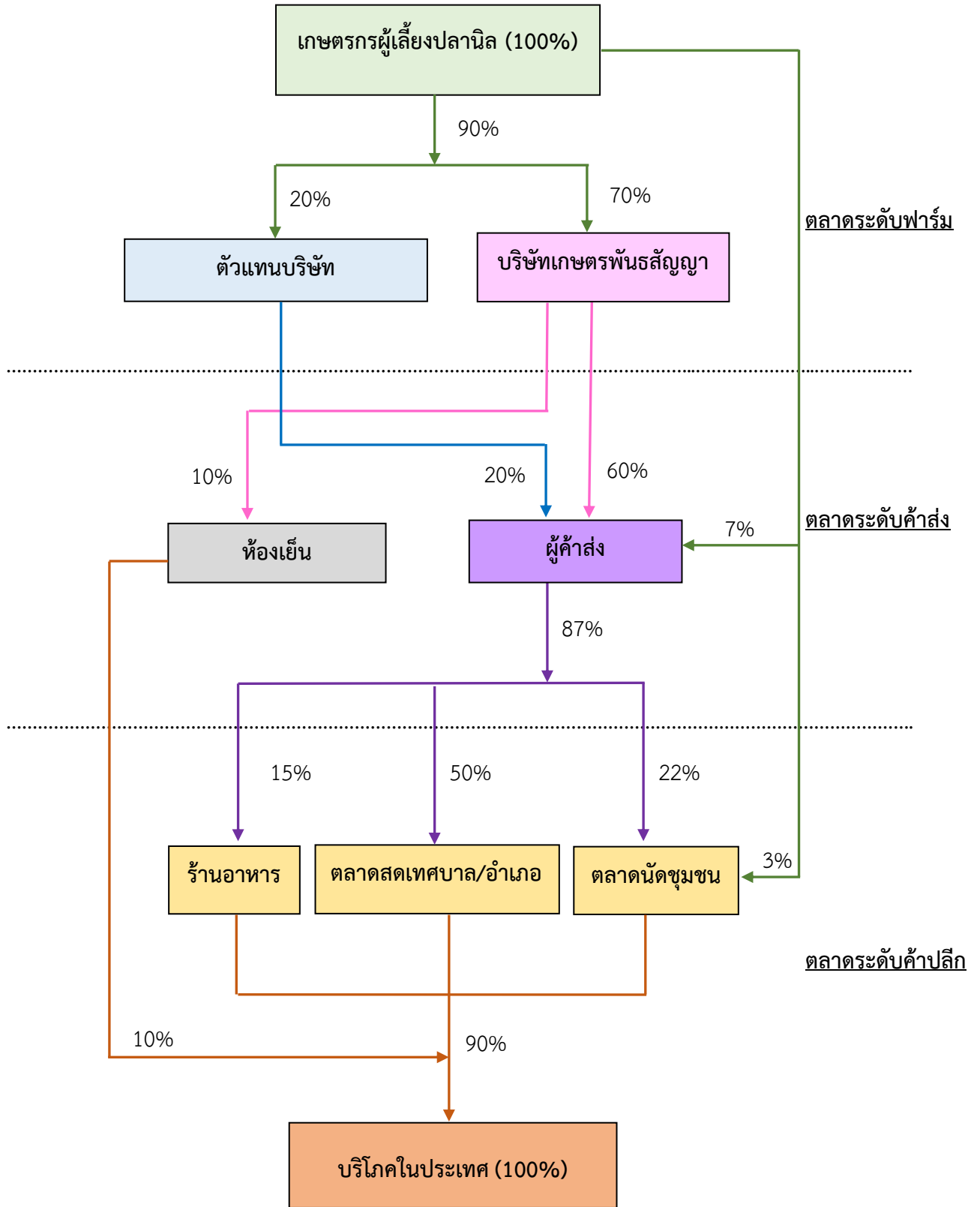
รายการ	เกษตรพันธสัญญา (1)	อิสระ (2)	ส่วนต่าง (3 = 1-2)
1. ต้นทุนคงที่ (บาท/กระชัง)	672.91	588.68	84.23
2. ต้นทุนผันแปร (บาท/กระชัง)	48,715.30	40,600.89	8,114.41
- ค่าอาหารเม็ดสำเร็จรูป	41,826.27	34,344.00	7,482.27
- ค่าลูกพันธุ์	4,400.00	4,200.00	200.00
3. ต้นทุนทั้งหมด (บาท/กระชัง)	49,388.22	41,189.57	8,198.65
4. อัตรากำไร (ตัว/กระชัง)	1,100	1,200	-100.00
5. ขนาดลูกปลา (กรัม/ตัว)	30-35	30-35	
6. ผลผลิตเฉลี่ยต่อกระชัง (กิโลกรัม)	906.95	864.00	42.95
7. ขนาดผลผลิต (กรัมต่อตัว)	0.97	0.90	0.07
8. ราคาจำหน่าย (บาทต่อกิโลกรัม)	60.00	55.00	5.00
9. รายได้ทั้งหมดต่อกระชัง (บาท)	54,417.00	47,520.00	6,897.00
10. ต้นทุนต่อกระชัง (บาท)	49,388.22	41,189.57	8,198.65
11. กำไรต่อกระชัง (บาท)	5,028.78	6,330.43	-1,301.65
12. ต้นทุนต่อกิโลกรัม (บาท)	54.46	47.67	6.79
13. กำไรต่อกิโลกรัม (บาท)	5.54	7.33	-1.79
14. อัตรารอด (ร้อยละ)	85.00	80.00	5.00
15. อัตราแลกเปลี่ยน (FCR)	1.43	1.50	-0.07
16. อัตราผลตอบแทนจากการลงทุน (ร้อยละ)	10.18	15.37	-5.19
17. ค่าอาหารต่อกิโลกรัม (บาท)	32.25	26.50	5.75

ที่มา: จากการสำรวจ

4.2 วิธีการตลาด

วิธีการตลาดผลผลิตปลานิล เริ่มตั้งแต่ นำผลผลิตปลานิลจากเกษตรกรไปสู่ผู้บริโภค ซึ่งจะต้องผ่านผู้ค้าในตลาดแต่ละระดับที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งจากการสำรวจวิธีการตลาดปลานิล พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เมื่อเลี้ยงปลาได้ขนาดตามที่ตลาดต้องการประมาณ 800-1,200 กรัมต่อตัว กรณีที่เกษตรกรเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาจะติดต่อเจ้าหน้าที่บริษัทหรือตัวแทนบริษัท เพื่อติดต่อผู้ค้าส่งมารับซื้อผลผลิตที่ปากกระชังของเกษตรกร เพื่อส่งต่อไปยังผู้ค้าปลีกที่ตลาดสดระดับจังหวัดและอำเภอ สำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระจะมีตลาดเป็นของตนเอง ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ค้าส่ง และผู้ค้าปลีกจำหน่ายตามตลาดนัดชุมชน การซื้อขายในลักษณะปลานิลมีชีวิต มีการคัดขนาดปลาและขนส่งในลักษณะปลามีชีวิต บรรทุกผลผลิตโดยรถกระบะ ซึ่งรถกระบะมีถังใส่ปลาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ 2 ใบ พร้อมติดตั้งเครื่องเติมอากาศ และมีการใช้น้ำมันกานพลูหรือยาสลบในช่วงเวลาที่เคลื่อนย้ายปลาจากกระชังขึ้นสู่รถกระบะ เพื่อหยุดการเคลื่อนไหวของปลานิล และสะดวกในการขนถ่ายปลา หากในระหว่างการขนส่งสภาพอากาศร้อนจัดจะมีการเติมน้ำแข็งลงในถังใส่ปลา เพื่อรักษาอุณหภูมิน้ำมิให้เกิดความเสียหายจากการขนส่ง

เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลจะส่งผลผลิตไปยังตลาดโดยผ่านบริษัทเกษตรกรพันธสัญญามากที่สุด ร้อยละ 70 ของผลผลิต และผ่านตัวแทนบริษัท ร้อยละ 20 ตลาดระดับขั้นต้นนี้จัดเป็นตลาดระดับฟาร์ม เนื่องจากเป็นตลาดที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งผลิตมากที่สุด ส่วนผลผลิตอีกร้อยละ 10 ของเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระที่มีแผงตลาดขายปลาตามตลาดสดระดับจังหวัดและอำเภอทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ค้าส่ง ร้อยละ 7 และผู้ค้าปลีกตามตลาดนัดชุมชน ร้อยละ 3 จากนั้นขั้นต่อมา ตัวแทนบริษัทจะขายผลผลิตทั้งหมดไปยังผู้ค้าส่ง ร้อยละ 20 และผลผลิตจากบริษัทเกษตรกรพันธสัญญา ร้อยละ 70 ขายต่อให้กับผู้ค้าส่ง ร้อยละ 60 และส่งเข้าห้องเย็น ร้อยละ 10 เนื่องจากผลผลิตปลานิลออกมาสู่ตลาดมากเกินความต้องการของตลาด จึงจำเป็นต้องส่งเข้าไปเก็บห้องเย็นบางส่วนเพื่อแก้ปัญหาผลผลิตปลานิลล้นตลาด ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคาปลานิลตกต่ำ ซึ่งจัดเป็นตลาดระดับค้าส่ง ขั้นต่อไปเป็นระดับตลาดที่ใกล้ชิดกับผู้บริโภคมากที่สุด ผู้ค้าส่งจะขายผลผลิตให้กับผู้ค้าปลีก ทั้งตลาดสดเทศบาล/อำเภอ ร้อยละ 50 ตลาดนัดชุมชน ร้อยละ 22 และส่งต่อไปยังร้านอาหารอีกร้อยละ 15 เพื่อขายต่อไปให้กับผู้บริโภคโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งร้อยละ 10 ห้องเย็นที่เก็บผลผลิตในช่วงปลาล้นตลาดนำมากระจายผลผลิตออกมาสู่ผู้บริโภคภายในประเทศ (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 วิธีการตลาดปลานิล
ที่มา: จากการสำรวจ

4.3 โครงสร้างตลาด

4.3.1 ตลาดระดับฟาร์ม

ลักษณะการซื้อขายปลานิลกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนบริษัทเกษตรพันธสัญญาและตัวแทนบริษัท จำนวนประมาณ 6-7 รายต่อจังหวัด เข้าไปรับซื้อผลผลิตปลานิลกระชังจากเกษตรกร บริษัทเกษตรพันธสัญญาและตัวแทนบริษัทดำเนินการด้วยตนเอง ไม่มีหุ้นส่วน ดำเนินการรวบรวมผลผลิตปลานิลกระชังส่งต่อไปยังตลาดระดับค้าส่งและห้องเย็น เพื่อกระจายผลผลิตปลานิล จากนั้นผู้ค้าส่งก็ส่งปลานิลจำหน่ายต่อไปยังตลาดระดับค้าปลีก นอกจากนี้เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลกระชังที่มีแผงขายปลาในตลาดเป็นของตนเอง และมีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอในการเลี้ยงปลาในแต่ละรอบการเลี้ยงจะนำผลผลิตมาจำหน่ายให้ทั้งผู้ค้าส่งตามตลาดสดเทศบาล และผู้ค้าปลีกตามตลาดนัดชุมชน รวมถึงรถเร่ในชุมชน ซึ่งเกษตรกรดังกล่าวเป็นทั้งผู้ค้าส่ง และผู้ค้าปลีกในเวลาเดียวกัน

ปริมาณและมูลค่าสินค้าปลานิลในตลาดสดทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ การซื้อขายส่วนใหญ่ดำเนินการโดยบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท ด้วยเหตุผลที่เป็นนายทุนให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงให้สินเชื่อทางด้านลูกปลา อาหารเม็ดสำเร็จรูป ยา และวิตามิน เป็นต้น มูลค่าสินค้าปลานิลในกระชังค่อนข้างสูงเนื่องจากจำหน่ายในลักษณะปลานิลมีชีวิต ราคาจำหน่ายต่อกิโลกรัมค่อนข้างสูง

ความแตกต่างของสินค้าปลานิลที่จำหน่ายในตลาดระดับนี้ไม่มีการแปรรูป จำหน่ายในลักษณะปลานิลมีชีวิต ราคาจำหน่ายตามขนาดของปลานิล ซึ่งมี 3 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ 800-1,200 กรัมต่อตัว ขนาดกลาง 500-700 กรัมต่อตัว และขนาดเล็ก 500 กรัมลงมาต่อตัว ส่วนใหญ่เกษตรกรเลี้ยงปลาได้ขนาดใหญ่ และขนาดปลาที่จับได้มีขนาดไม่แตกต่างกันนัก สำหรับปลาขนาดกลางและขนาดเล็กที่จับได้มีปริมาณเพียงเล็กน้อย คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 1-2 ของผลผลิตทั้งหมด ตลาดระดับฟาร์มส่วนใหญ่นิยมปลานิลขนาดใหญ่ 800-1,200 กรัมต่อตัว

ความยากง่ายในการเข้าสู่ธุรกิจ พิจารณาได้จากประสบการณ์ในการค้าปลานิล แม้จะมีความแตกต่างกัน คือ ต่ำสุด 6 ปี สูงสุด 20 ปี โดยมีค่าเฉลี่ยของผู้ค้าที่เข้ามาทำการค้าประมาณ 12 ปี แสดงให้เห็นว่าเมื่อเข้ามาทำการค้าแล้ว มักทำต่อกันไปไม่ออกจากธุรกิจนี้ง่าย ๆ เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย และค่าต่ำสุดพบว่าห่างกันอยู่ 6 ปี แสดงว่า มีผู้ที่สนใจเข้ามาทำธุรกิจนี้มีน้อยราย และผู้ที่มีประสบการณ์น้อยสุดมีเพียงรายเดียว ทั้งนี้เนื่องจากการเข้ามาทำธุรกิจปลานิล มีปัจจัยที่สำคัญ คือ เงินลงทุน และความสามารถในการเข้าถึงตัวเกษตรกรผู้เลี้ยง เพราะหากไม่เป็นที่ยอมรับหรือน่าเชื่อถือของเกษตรกรผู้เลี้ยง ขาดความรู้ในตัวสินค้าและแหล่งการค้า จึงมีความยากในการเข้าสู่ธุรกิจประเภทนี้พอสมควร

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นในตลาดระดับฟาร์ม เมื่อพิจารณาในด้านผู้ซื้อ จึงจัดเป็นตลาดแบบผู้ซื้อน้อยราย (Oligopsony) กล่าวคือ ตลาดที่มีผู้ซื้อเพียงไม่กี่ราย ถ้าคนซื้อคนใดเปลี่ยนแปลงปริมาณซื้อ ก็จะส่งผลกระทบต่อราคาตลาดและผู้ซื้อคนอื่น

4.3.2 ตลาดระดับขายส่ง

ลักษณะการซื้อขายปลานิลกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนผู้ค้าส่งในแต่ละจังหวัดไม่มากนัก ประมาณ 7-10 รายต่อจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท ดำเนินงานในลักษณะธุรกิจส่วนตัว และในบางช่วงเวลาผู้ค้าส่งจะรับซื้อผลผลิตปลานิลจากบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท ลักษณะสินค้าที่ซื้อขายส่วนใหญ่เป็นปลานิลกระชังมีชีวิต ผู้ค้าส่งจำเป็นต้องมีเงินทุนหมุนเวียนในแต่ละวันเป็นจำนวนมากในการดำเนินธุรกิจ เนื่องจากมูลค่าสินค้าปลานิลค่อนข้างสูง เพราะจำหน่ายในลักษณะปลานิลมีชีวิต

ความแตกต่างของสินค้าปลานิลกระชังที่จำหน่ายในตลาดระดับนี้ ไม่มีการแปรรูปจำหน่ายในลักษณะปลานิลมีชีวิต ราคาจำหน่ายจำแนกตามขนาดของปลานิล มีทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ตลาดมีการซื้อขายเป็นหน่วยกิโลกรัม

ความยากง่ายในการเข้าสู่ธุรกิจ พิจารณาได้จากประสบการณ์ในการค้าส่งปลานิลกระชัง แม้จะมีความแตกต่างกัน คือ ต่ำสุด 5 ปี สูงสุด 25 ปี โดยมีค่าเฉลี่ยของผู้ค้าส่งที่เข้ามาทำการค้าประมาณ 13 ปี แสดงให้เห็นว่าเมื่อเข้ามาทำการค้าแล้ว มักทำต่อกันไปไม่ออกจากธุรกิจง่าย ๆ เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและค่าต่ำสุด พบว่าห่างกันอยู่ 8 ปี แสดงว่า มีผู้ที่สนใจเข้ามาทำธุรกิจนี้มีน้อยราย และผู้ที่มีประสบการณ์ต่ำสุดมีจำนวน 2 ราย ทั้งนี้เนื่องจากการเข้ามาทำธุรกิจปลานิลกระชัง มีปัจจัยที่สำคัญ คือ เงินลงทุน นิยมใช้เงินสดที่มีการซื้อขาย ความรู้ในตัวสินค้าและแหล่งการค้า จึงมีความยากในการเข้าสู่ธุรกิจประเภทนี้พอสมควร

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นในตลาดระดับขายส่ง พิจารณาในด้านผู้ขาย จึงมีลักษณะเป็นตลาดผู้ขายน้อยราย (Oligopoly) กล่าวคือ มีผู้ขายเพียงไม่กี่ราย และผู้ขายแต่ละรายจะขายสินค้าเป็นจำนวนมาก เมื่อเทียบกับปริมาณสินค้าทั้งหมดในตลาด ถ้าหากว่าผู้ขายรายใดปรับเปลี่ยนราคา หรือนโยบายการผลิตและการขายจะส่งผลกระทบต่อผู้ขายรายอื่นในตลาด

4.3.3 ตลาดระดับขายปลีก

ลักษณะการซื้อขายปลานิลกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนผู้ค้าปลีกในตลาดระดับนี้ค่อนข้างมาก หากพิจารณาจำแนกกลุ่มผู้ค้าปลีก จัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้ค้าปลีกรายใหญ่ จัดเป็นกลุ่มที่มีปริมาณการขายต่อวันค่อนข้างมาก ประมาณวันละ 100-500 กิโลกรัม มีอุปกรณ์ค่อนข้างพร้อม มีเครื่องให้อากาศและถังแช่ปลา และ 2) กลุ่มผู้ค้าปลีกรายย่อย จัดเป็นกลุ่มที่ขายปริมาณน้อยในแต่ละวัน เฉลี่ยวันละ 50-100 กิโลกรัม ไม่มีเครื่องให้อากาศ และถังแช่ปลา จำเป็นต้องขายปลาให้หมดในแต่ละวัน ซึ่งลักษณะการค้าปลานิลในตลาดระดับค้าปลีกจำเป็นต้องมีรูปแบบที่ดี มีคุณภาพ ความสด สะอาดเป็นสิ่งจูงใจเป็นลำดับแรก และส่วนใหญ่ผู้ค้าปลีกมีการให้บริการในลักษณะขอเดลิเวอรี่ คัดหัว ตัดหัว สับเป็นชิ้นเล็ก ๆ เพื่อนำไปประกอบอาหารได้ทันที เป็นที่ชื่นชอบของกลุ่มร้านอาหารทั่วไป โรงเรียน โรงพยาบาล และสถานที่ทำงาน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ปริมาณและมูลค่าสินค้าปลานิลในตลาดระดับค้าปลีก ปริมาณการซื้อขายของผู้ค้าแต่ละรายจะรับสินค้าในปริมาณที่ต้องขายให้หมดในแต่ละวัน เพราะต้องรักษาคุณภาพของสินค้าและต้องขายให้เร็วที่สุด อีกทั้งผู้ค้าปลีกบางรายหาสินค้าที่เป็นส่วนประกอบในการบริโภคในเมนูปลานิลเผา เช่น น้ำจิ้มแจ่ว ผักสดต่างๆ เป็นต้น เพื่อความสะดวกและจูงใจในการบริโภคมากขึ้น ราคาซื้อขายในแต่ละวันจะเปลี่ยนแปลงไปตามปริมาณปลาที่มีในแต่ละวัน (Supply) และความต้องการซื้อของผู้บริโภคในแต่ละวัน (Demand)

ความแตกต่างของสินค้าปลานิลที่จำหน่ายในตลาดระดับนี้ มีรูปแบบการขายปลีกอยู่หลายรูปแบบมาก เช่น ปลานิลสดมีชีวิต ปลานิลสดแช่น้ำแข็ง ปลานิลสดหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ เป็นต้น

ความยากง่ายในการเข้าสู่ธุรกิจ ผู้ที่จะเข้ามาทำธุรกิจรายใหม่สามารถเข้ามาทำได้โดยเสรี เพียงแต่ต้องมีความรู้และความชำนาญในการให้บริการแปรรูปเบื้องต้นในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำไปประกอบอาหารได้ทันที หรือใช้ในการปรุงอาหารเมนูต่าง ๆ

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นในตลาดระดับขายปลีกหรือตลาดปลายทาง พ่อค้าต้องแข่งขันกันขายสินค้าให้รวดเร็ว โดยคำนึงถึงคุณภาพของสินค้าหรือความสดของปลาที่ขายเป็นหลักใหญ่ มีผู้ซื้อผู้ขายเป็นจำนวนมาก จึงมีลักษณะเป็นตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด (Monopolistic Competition)

4.4 พฤติกรรมทางการตลาด

จากปัจจัยต่าง ๆ ของโครงสร้างการตลาด ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมตลาดของผู้ค้าในระดับต่างๆ ในการกำหนดราคา และส่วนแบ่งการตลาด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.4.1 การกำหนดราคา

การกำหนดราคาเป็นปัจจัยหนึ่งที่บอกให้ทราบว่า ผู้ค้าระดับใดเป็นผู้ที่มีอำนาจในตลาด เพราะผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดราคาย่อมมีอิทธิพลต่อตลาด ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีปริมาณสัตว์น้ำผ่านมือมากที่สุด ส่วนผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดราคาในแต่ละตลาด สรุปได้ดังต่อไปนี้

1) ตลาดระดับฟาร์ม ผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดราคา คือ บริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท เนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำผ่านมือมากที่สุด อีกทั้งเป็นนายทุนให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงปลาในการกำหนดราคานั้น แม้มีการต่อรองกันบ้าง แต่อำนาจในการกำหนดราคาส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัท การกำหนดราคาซื้อของบริษัทจะกำหนดราคาซื้อผลผลิตปลาที่เลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาสูงกว่าราคาซื้อจากเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ 5 บาทต่อกิโลกรัม เนื่องจากมีต้นทุนการเลี้ยงที่สูงกว่าจากค่าอาหารปลาที่มีราคาสูงกว่า

2) ตลาดระดับค้าส่ง ผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดราคา คือ ผู้ค้าส่ง เนื่องจากปริมาณสินค้าสัตว์น้ำผ่านมือผู้ค้าส่งมากที่สุด ทั้งนี้บริษัทเกษตรพันธสัญญา พ่อค้าส่งในเครือข่ายบริษัท ทำหน้าที่เป็นผู้ค้าส่งดำเนินการรวบรวมผลผลิตจากเกษตรกรไปส่งตลาดสดอีกทอดหนึ่ง การจำหน่ายสินค้าส่วนใหญ่จำหน่ายต่อไปยังผู้ค้าปลีกตามตลาดสดระดับจังหวัด/อำเภอ ตลาดนัดชุมชน และร้านอาหาร การกำหนดราคาขายแต่ละรายไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับขนาดของผลผลิตปลาชนิด รูปแบบการขายที่หลากหลาย ข้อตกลงระหว่างคู่ค้า ระยะทาง และคุณภาพของสินค้าเป็นหลัก การกำหนดราคาขายของผู้ค้าส่งสูงกว่าราคาซื้อจากเกษตรกรผู้เลี้ยงปลา 5 บาทต่อกิโลกรัม

3) ตลาดระดับค้าปลีก ผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดราคา คือ ผู้ค้าส่ง ซึ่งมีอำนาจมากกว่าผู้ค้าปลีก อีกทั้งปริมาณสัตว์น้ำจะผ่านมือผู้ค้าส่งมากกว่า โดยผู้ค้าปลีกจะจำหน่ายผลผลิตปลาต่อไปยังผู้บริโภคตามตลาดสดเทศบาลระดับจังหวัด อำเภอ ตลาดนัดชุมชนต่าง ๆ และร้านอาหาร การกำหนดราคาขึ้นอยู่กับขนาดและคุณภาพสินค้า และรูปแบบที่ผู้ค้าปลีกนำเสนอสินค้า การกำหนดราคาขายของผู้ค้าปลีกสูงกว่าราคาผู้ค้าส่งรับซื้อมา 10 บาทต่อกิโลกรัม (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 ส่วนเหลือการตลาดปลานิลกระชังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เกษตรกรพันธสัญญา)

ที่มา: จากการสำรวจ

4.4.2 ส่วนแบ่งการตลาด

ตลาดระดับฟาร์ม ผู้ค้าประเภทบริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัทมีส่วนแบ่งการตลาดมากที่สุด ผลผลิตปลานิลส่วนใหญ่ผ่านมือบริษัทเกษตรพันธสัญญาและตัวแทนบริษัท ร้อยละ 90

เมื่อพิจารณาจากส่วนแบ่งการตลาด ยิ่งสนับสนุนข้อสรุปของโครงสร้างการตลาดในภาพรวมว่า ตลาดระดับฟาร์ม บริษัทเกษตรพันธสัญญาหรือตัวแทนบริษัทเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ขีดเกษตรกร และเป็นนายทุนให้แก่เกษตรกรนั้น มีอำนาจในการกำหนดราคาในการรับซื้อปลานิลกระชังจากเกษตรกร

สำหรับผู้ค้าในตลาดระดับต่าง ๆ ทั้งผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีก ผู้ขายจะเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดราคาเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าผู้ขายเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางการตลาดมาก มีอำนาจในการขายมากกว่าผู้ซื้อ อย่างไรก็ตามปลานิลในกระชังเป็นสินค้าที่เก็บไว้ไม่ได้นาน จำหน่ายในลักษณะปลามีชีวิต และเป็นสินค้าที่ผู้บริโภคต้องการคุณภาพ และความสดเป็นลำดับแรก ทำให้การตั้งราคาขายนั้น ผู้ขายไม่สามารถกำหนดราคาขายได้สูงมากนัก

4.5 การวิเคราะห์ต้นทุนการตลาด ส่วนเหลือการตลาด และผลตอบแทนทางการตลาด

การวิเคราะห์ต้นทุนการตลาด ส่วนเหลือการตลาด และผลตอบแทนทางการตลาดปลานิลกระชังที่ได้จากการสำรวจ เริ่มตั้งแต่ราคาที่เกษตรกรขายได้ที่หน้าฟาร์ม จนถึงระดับราคาของผู้ค้าประเภทต่างๆ ได้รับ ได้แก่ ผู้ค้าส่ง และผู้ค้าปลีก สำหรับเกษตรกรที่เข้าระบบเกษตรพันธสัญญา การจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกร ทางบริษัทเกษตรพันธสัญญาจะติดต่อเจ้าหน้าที่บริษัท รถร่วมของบริษัท ผู้ค้าส่งในเครือข่ายบริษัทมารับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร จากนั้นผู้ค้าส่งนำผลผลิตปลานิลกระจายต่อไปยังผู้ค้าปลีกตามตลาดสดเทศบาล/อำเภอ ตลาดนัดชุมชน และร้านอาหารต่อไป ดังนั้น ต้นทุนการตลาดจะพิจารณาตลาดของผู้ค้า 2 ระดับ คือ 1) ระดับผู้ค้าส่ง และ 2) ระดับผู้ค้าปลีก ดังนี้

4.5.1 ต้นทุนการตลาดของผู้ค้าปลานิลกระชัง

1) ต้นทุนการตลาดของผู้ค้าส่ง

ต้นทุนการตลาดของผู้ค้าส่ง 3.03 บาทต่อกิโลกรัม หรือ 7,054.47 บาทต่อรายต่อวัน ประกอบด้วย ต้นทุนผันแปร 6,014.93 บาท คิดเป็นร้อยละ 85.26 ของต้นทุนทั้งหมด ค่าน้ำมันรถเป็นต้นทุนผันแปรมากที่สุด ร้อยละ 42.53 รองลงมา คือ ค่าจ้างแรงงาน ร้อยละ 21.26 ค่าสูญเสียในการขนส่ง ร้อยละ 10.63 และอื่นๆ รวมอีกร้อยละ 10.84 และต้นทุนคงที่ 1,039.54 บาท คิดเป็นร้อยละ 14.74 ของต้นทุนทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย ค่าเสื่อมอุปกรณ์ ร้อยละ 7.75 และค่าเสื่อมรถยนต์ ร้อยละ 6.91 เป็นต้น

ผู้ค้าส่งมีปริมาณการค้าเฉลี่ยต่อวัน 2,325 กิโลกรัม มีต้นทุนการตลาดทั้งหมดเฉลี่ย 3.03 บาทต่อกิโลกรัม ราคาซื้อจากเกษตรกรเฉลี่ย 60 บาทต่อกิโลกรัม รวมเป็นต้นทุนซื้อของผู้ค้าส่ง 63.03 บาทต่อกิโลกรัม ราคาขายเฉลี่ย 65 บาทต่อกิโลกรัม ดังนั้นผู้ค้าส่งมีผลกำไร 1.97 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 13)

2) ต้นทุนการตลาดของผู้ค้าปลีก

ต้นทุนการตลาดของผู้ค้าปลีกปลานิลกระชัง 4.92 บาทต่อกิโลกรัม หรือ 1,008.02 บาทต่อรายต่อวัน ประกอบด้วย ต้นทุนผันแปร 736.67 บาท คิดเป็นร้อยละ 73.08 ของต้นทุนทั้งหมด ค่าน้ำมันรถเป็นต้นทุนผันแปรมากที่สุด ร้อยละ 34.72 รองลงมาเป็นค่าจ้างแรงงาน ร้อยละ 19.84 และอื่นๆ ร้อยละ 18.52 และต้นทุนคงที่ 271.35 บาท คิดเป็นร้อยละ 26.92 ของต้นทุนทั้งหมด ซึ่งต้นทุนคงที่ ประกอบด้วย ค่าเสื่อมอุปกรณ์ ร้อยละ 14.88 และค่าเช่าแผงตลาด ร้อยละ 11.90 เป็นต้น

ผู้ค้าปลีกมีปริมาณการค้าเฉลี่ยต่อวัน 205 กิโลกรัม มีต้นทุนการตลาดทั้งหมดเฉลี่ย 4.92 บาทต่อกิโลกรัม ราคาซื้อเฉลี่ย 65 บาทต่อกิโลกรัม รวมเป็นต้นทุนซื้อของผู้ค้าปลีก 69.92 บาทต่อกิโลกรัม ราคาขายเฉลี่ย 75 บาทต่อกิโลกรัม ดังนั้นผู้ค้าปลีกมีผลกำไร 5.08 บาทต่อกิโลกรัม (ตารางที่ 14)

3) การเปรียบเทียบต้นทุนการตลาดของผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีก

เมื่อพิจารณาสัดส่วนต้นทุนการตลาดทั้งหมดของผู้ค้าทุกประเภทในตลาดทุกระดับ พบว่า ผู้ค้าทุกประเภทมีต้นทุนเงินสดประมาณ ร้อยละ 85 โดยเป็นของผู้ค้าส่งมากที่สุด ร้อยละ 84.84 รองลงมาเป็นผู้ค้าปลีก ร้อยละ 84.62 ตามลำดับ

หากเปรียบเทียบต้นทุนการตลาดต่อกิโลกรัมของผู้ค้าทุกประเภท พบว่า ผู้ค้าปลีกมีต้นทุนการตลาดมากที่สุด 4.92 บาทต่อกิโลกรัม รองลงมาเป็นผู้ค้าส่ง 3.03 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ

ตารางที่ 13 ต้นทุนการตลาดเฉลี่ยของผู้ค้าส่งปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หน่วย: บาท/ราย/วัน

รายการ	เงินสด	ไม่เป็นเงินสด	รวม	ร้อยละ
1. ต้นทุนคงที่	-	1,039.54	1,039.54	14.74
- ค่าเสื่อมรถยนต์	-	487.67	487.67	6.91
- ค่าเสื่อมอุปกรณ์	-	546.70	546.70	7.75
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนคงที่ (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)	-	5.17	5.17	0.08
2. ต้นทุนผันแปร	5,985.00	29.93	6,014.93	85.26
- ค่าน้ำมันรถ	3,000.00	-	3,000.00	42.53
- ค่าน้ำแข็ง	240.00	-	240.00	3.40
- ค่าออกซิเจน	220.00	-	220.00	3.12
- ค่าไฟฟ้า	50.00	-	50.00	0.71
- ค่าโทรศัพท์	75.00	-	75.00	1.06
- ค่าเก็บขยะ	50.00	-	50.00	0.71
- ค่าจ้างแรงงาน	1,500.00	-	1,500.00	21.26
- ค่าสูญเสียในการขนส่ง	750.00	-	750.00	10.63
- ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์	100.00	-	100.00	1.42
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนผันแปร (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)		29.93	29.93	0.42
3. ต้นทุนทั้งหมด	5,985.00	1,069.47	7,054.47	100.00
ต้นทุนการตลาดทั้งหมดต่อวัน (บาท)			7,054.47	
ปริมาณซื้อขายสัตว์น้ำเฉลี่ยต่อวัน (กก.)			2,325.00	
ต้นทุนการตลาดทั้งหมดต่อกิโลกรัม (บาท)			3.03	
ราคาซื้อเฉลี่ย (บาท/กก.)			60.00	
ต้นทุนซื้อผู้ค้าส่ง			63.03	
ราคาขายเฉลี่ย (บาท/กก.)			65.00	
กำไรต่อกิโลกรัม (บาท)			1.97	

ที่มา: จากการสำรวจ

ตารางที่ 14 ต้นทุนการตลาดเฉลี่ยของผู้ค้าปลีกปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หน่วย: บาท/ราย/วัน

รายการ	เงินสด	ไม่เป็นเงินสด	รวม	ร้อยละ
1. ต้นทุนคงที่	120.00	151.35	271.35	26.92
- ค่าเช่าแผงตลาด	120.00		120.00	11.90
- ค่าเสื่อมอุปกรณ์	-	150.00	150.00	14.88
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนคงที่ (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)	-	1.35	1.35	0.14
2. ต้นทุนผันแปร	733.00	3.67	736.67	73.08
- ค่าน้ำมันรถ	350.00	-	350.00	34.72
- ค่าที่จอดรถ	30.00	-	30.00	2.98
- ค่าน้ำประปา	33.00	-	33.00	3.27
- ค่าไฟฟ้า	10.00	-	10.00	0.99
- ค่าโทรศัพท์	30.00	-	30.00	2.98
- ค่าเก็บขยะ	10.00	-	10.00	0.99
- ค่าเช่ารถ	20.00	-	20.00	1.98
- ค่าจ้างแรงงาน	200.00	-	200.00	19.84
- ค่าถุงใส่ปลา	25.00	-	25.00	2.48
- ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์	25.00	-	25.00	2.48
- ค่าเสียโอกาสเงินลงทุนผันแปร (อัตราดอกเบี้ย 0.5%)		3.67	3.67	0.37
3. ต้นทุนทั้งหมด	853.00	155.02	1,008.02	100.00
ต้นทุนการตลาดทั้งหมดต่อวัน (บาท)			1,008.02	
ปริมาณซื้อขายสัตว์น้ำเฉลี่ยต่อวัน (กก.)			205.00	
ต้นทุนการตลาดทั้งหมดต่อกิโลกรัม (บาท)			4.92	
ราคาซื้อเฉลี่ย (บาท/กก.)			65.00	
ต้นทุนซื้อของผู้ค้าปลีก			69.92	
ราคาขายเฉลี่ย (บาท/กก.)			75.00	
กำไรต่อกิโลกรัม (บาท)			5.08	

ที่มา: จากการสำรวจ

4.5.2 ส่วนเหลือจากการตลาดของผู้ค้าปลานิลกระซัง

1) ผู้ค้าส่งในตลาดระดับค้าส่ง มีปริมาณการซื้อขายเฉลี่ยรายละ 802,125 กิโลกรัมต่อปี ราคาซื้อเฉลี่ย 60 บาทต่อกิโลกรัม มูลค่าซื้อเฉลี่ยรายละ 48,127,500 บาทต่อปี สำหรับด้านการขายผู้ค้าส่งขายในราคาเฉลี่ย 65 บาทต่อกิโลกรัม สูงกว่าราคารับซื้อเฉลี่ย 5 บาทต่อกิโลกรัม มีปริมาณการขายเฉลี่ยรายละ 802,125 กิโลกรัมต่อปี มูลค่าขายเฉลี่ยรายละ 52,138,125 บาทต่อปี ดังนั้นส่วนเหลือจากการตลาดเฉลี่ยรายละ 4,010,625 บาทต่อปี หรือเท่ากับร้อยละ 7.69 ของมูลค่าขาย (ตารางที่ 15)

2) ผู้ค้าปลีกในตลาดระดับค้าปลีก มีปริมาณการซื้อขายเฉลี่ยรายละ 71,750 กิโลกรัมต่อปี ราคาซื้อเฉลี่ย 65 บาทต่อกิโลกรัม มูลค่าซื้อเฉลี่ยรายละ 4,663,750 บาท สำหรับด้านการขายผู้ค้าปลีกขายในราคาเฉลี่ย 75 บาทต่อกิโลกรัม สูงกว่าราคารับซื้อเฉลี่ย 10 บาท/กิโลกรัม มีปริมาณการขายเฉลี่ยรายละ 71,750 กิโลกรัมต่อปี มูลค่าขายเฉลี่ยรายละ 5,381,250 บาท ดังนั้นส่วนเหลือจากการตลาดเฉลี่ยรายละ 717,500 บาท/ปี หรือเท่ากับร้อยละ 13.33 ของมูลค่าขาย (ตารางที่ 15)

เมื่อเปรียบเทียบส่วนเหลือจากการตลาดของผู้ค้าทั้งสองระดับ พบว่า ผู้ค้าส่งมีส่วนเหลือจากการตลาดมากกว่าผู้ค้าปลีก แสดงให้เห็นว่าผู้ค้าส่งมีผู้ค้าน้อยรายกว่าผู้ค้าปลีก หรือกล่าวอีกลักษณะหนึ่งก็คือ ผู้ค้าปลีกมีจำนวนผู้ค้ามากกว่าผู้ค้าส่ง

4.5.3 ผลตอบแทนทางการตลาดของผู้ค้าปลานิลในกระซัง

1) ผู้ค้าส่งในตลาดระดับค้าส่ง เมื่อพิจารณาจากส่วนเหลือจากการตลาดเฉลี่ยต่อราย 4,010,625 บาทต่อปี เมื่อหักต้นทุนการตลาดเฉลี่ยต่อราย 2,430,439 บาทต่อปี ผู้ค้าส่งแต่ละรายมีกำไรเฉลี่ยต่อปี 1,580,186 บาท มีมูลค่าซื้อเฉลี่ยต่อปีรายละ 48,127,500 บาท ดังนั้น มีอัตราส่วนของกำไรต่อต้นทุนทั้งหมด ร้อยละ 3.13 (ตารางที่ 16)

2) ผู้ค้าปลีกในตลาดระดับค้าปลีก จากส่วนเหลือจากการตลาดเฉลี่ยต่อราย 717,500 บาทต่อปี เมื่อหักต้นทุนการตลาดเฉลี่ยต่อราย 353,010 บาท/ปี ผู้ค้าปลีกแต่ละรายมีกำไรเฉลี่ยต่อปี 364,490 บาท มีมูลค่าซื้อเฉลี่ยต่อปีรายละ 4,663,750 บาท ดังนั้นมีอัตราส่วนของกำไรต่อต้นทุนทั้งหมด ร้อยละ 7.35

เมื่อเปรียบเทียบผลตอบแทนของผู้ค้าแต่ละประเภท พบว่า ผู้ค้าปลีกในตลาดปลายทางมีกำไรต่อต้นทุน ร้อยละ 7.35 และผู้ค้าส่ง ร้อยละ 3.13 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผลตอบแทนของผู้ค้าปลีกสูงกว่าผู้ค้าส่ง (ตารางที่ 16)

4.6 การประเมินประสิทธิภาพการตลาด

ประสิทธิภาพการตลาดสามารถวัดได้ในรูปของประสิทธิภาพทางเทคนิคและประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ โดยประสิทธิภาพทางเทคนิคพิจารณาจากสัดส่วนมูลค่าขายต่อส่วนเหลือจากการตลาด และสัดส่วนของมูลค่าขายต่อต้นทุนการตลาด มูลค่าขายเป็นราคาของผู้ซื้อพอใจ ส่วนเหลือจากการตลาดเปรียบเหมือนปัจจัยการผลิตการตลาด ซึ่งเป็นบริการของผู้ขายที่มีให้แก่ผู้ซื้อ ถ้าสัดส่วนทั้งสองมีความแตกต่างกันมาก แสดงว่ามีการแข่งขันน้อย ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้มาก ซึ่งจะเป็นในตลาดระดับผู้ค้าส่ง แต่ถ้าสัดส่วนทั้งสองแตกต่างกันน้อย แสดงว่ามีการแข่งขันมาก ซึ่งจะเป็นในระดับผู้ค้าปลีก ซึ่งผลจากการคำนวณดังตารางที่ 16 พบว่า ผู้ค้าประเภทผู้ค้าส่งมีสัดส่วนแตกต่างอยู่ที่ระดับ 8.45 ซึ่งมีสัดส่วนมากกว่าระดับผู้ค้าปลีก แสดงว่าตลาดมีการแข่งขันน้อย ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้มาก ตลาดระดับผู้ค้าส่งจึงเป็นตลาดของผู้ซื้อน้อยราย (Oligopoly) สังเกตว่าตัวเลขสัดส่วนแตกต่างไม่มากนัก เนื่องจากผู้รับซื้อ (ผู้ค้าส่ง) มีอำนาจการตลาด สามารถควบคุมราคารับซื้อจากเกษตรกรผู้เลี้ยง ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ในโครงสร้างการตลาด สำหรับตลาดผู้ค้าปลีกเห็นว่าสัดส่วนความแตกต่าง

อยู่ที่ระดับ 7.74 ซึ่งมีสัดส่วนน้อยกว่าผู้ค้าส่ง แสดงว่าตลาดระดับนี้มีการแข่งขันมาก ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้น้อย มีผู้ซื้อผู้ขายจำนวนมากกว่า จัดเป็นตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด (Monopolistic Competition)

เมื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพตลาดของผู้ค้าแต่ละระดับ พบว่า ผู้ค้าส่งมีสัดส่วนแตกต่างมากกว่าผู้ค้าปลีก ดังนั้น สรุปได้ว่าตลาดผู้ค้าปลีกมีการแข่งขันมากกว่าตลาดผู้ค้าส่ง

สำหรับประสิทธิภาพทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งวัดในด้านราคานั้นไม่สามารถคำนวณออกมาเป็นรูปตัวเลขได้ แต่อาจพิจารณาวิธีการกำหนดราคาในการซื้อขายและบริการต่าง ๆ ที่ทำให้สินค้าเสียหายน้อยที่สุด และสะดวกที่สุดต่อการซื้อขาย ตลาดระดับฟาร์ม ผู้ซื้อเท่านั้นเป็นผู้กำหนด รวมทั้งบริการทุกอย่างในด้านการตลาด เช่น จัดหาเงินลงทุน ให้เครดิตสินเชื่อลูกปลา อาหาร ยาและวิตามิน ส่วนตลาดระดับท้องถื่น ผู้ขายปลานิลกระชังให้ผู้ค้าประเภทอื่น ๆ คือ ผู้ค้าส่งเป็นผู้กำหนดราคา แต่ก็มีการแข่งขันอยู่ระหว่างผู้ค้า ดังนั้นผู้ซื้อผู้ขายสามารถต่อรองราคากันได้ สำหรับผู้ค้าปลีกต้องเตรียมอุปกรณ์ในด้านการซื้อและการขาย การกำหนดราคา ผู้ค้าปลีกเป็นผู้กำหนดราคาแล้วต่อรองกันถึงแม้จะใช้เวลาบ้าง แต่อำนาจการตลาดขึ้นอยู่กับความพอใจทั้งสองฝ่าย

จากผลการดำเนินการดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า ความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงกับผู้ค้าประเภทต่างๆ ยังมีอยู่มาก เนื่องจากยังขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ตลาดที่เป็นจุดรวมสินค้าในท้องที่ เกษตรกรจึงไม่มีแหล่งจำหน่ายสินค้า และขาดแหล่งเงินทุน อีกทั้งไม่มีเงื่อนไขในการขายสินค้า หรือขาดอำนาจต่อรองด้านราคาสินค้า ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จึงตกไปอยู่กับผู้ค้าระดับต่าง ๆ

ตารางที่ 15 ปริมาณ ราคา มูลค่าซื้อขาย และส่วนเหลือจากการตลาดของผู้ค้าปลานิลเฉลี่ยต่อรายต่อปี

รายการ	ผู้ค้าส่ง	ผู้ค้าปลีก
ปริมาณซื้อ (กก.)	802,125.00	71,750.00
ราคาซื้อเฉลี่ย (บาท/กก.)	60.00	65.00
มูลค่าซื้อ (บาท)	48,127,500.00	4,663,750.00
ปริมาณขาย (กก.)	802,125.00	71,750.00
ราคาขายเฉลี่ย (บาท/กก.)	65.00	75.00
มูลค่าขาย (บาท)	52,138,125.00	5,381,250.00
ส่วนเหลือจากการตลาด (บาท)		
- เฉลี่ยต่อราย	4,010,625.00	717,500.00
- เฉลี่ยต่อกก.	5.00	10.00
- ร้อยละของมูลค่าขาย	7.69	13.33

ที่มา: จากการสำรวจ

หมายเหตุ: ผู้ค้าส่ง มีจำนวนวันดำเนินการ 345 วันต่อปี, ผู้ค้าปลีก มีจำนวนวันดำเนินการ 350 วันต่อปี

ตารางที่ 16 ผลตอบแทนของผู้ค้าปลานิลเฉลี่ยต่อรายต่อปี

รายการ	ผู้ค้าส่ง	ผู้ค้าปลีก
ส่วนเหลือมการตลาด (บาท/ราย)	4,010,625.00	717,500.00
ต้นทุนการตลาด (บาท/กก.)	2,430,439.00	353,010.00
มูลค่าซื้อ (บาท/ราย)	48,127,500.00	4,663,750.00
มูลค่าขาย (บาท/ราย)	52,138,125.00	5,381,250.00
กำไร (บาท/ราย)	1,580,186.00	364,490.00
ต้นทุนของผู้ค้า (บาท/กก.)	63.03	69.10
ราคาจำหน่ายของผู้ค้า (บาท/กก.)	65.00	75.00
กำไร (บาท/กก.)	1.97	5.08
ร้อยละกำไร/ต้นทุน	3.13	7.35
ประสิทธิภาพทางการตลาด	4,010,625.00	717,500.00
- มูลค่าขายต่อส่วนเหลือมการตลาด	13.00	7.50
- มูลค่าขายต่อต้นทุนการตลาด	21.45	15.24
- ผลต่างของอัตราส่วน	8.45	7.74

ที่มา: จากการสำรวจ

บทที่ 5

ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

5.1 ปัญหาอุปสรรค

จากการสำรวจข้อมูลจากเกษตรกร ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก และบริษัทเกษตรพันธสัญญา ในพื้นที่การเลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากแหล่งผลิตที่สำคัญ จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี สามารถสรุปประเด็นปัญหาด้านการผลิต การตลาด และกฎหมายหรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงปลานิลในกระชัง ดังนี้

5.1.1 ปัญหาด้านการผลิต

1) ปัญหาคุณภาพลูกพันธุ์ที่เกษตรกรเลี้ยง ส่วนใหญ่ตายในช่วงก่อน 30 วัน (โรคตายเดือน) และช่วงใกล้จับผลผลิต เนื่องจากสภาพอากาศแปรปรวนอย่างฉับพลัน และปัญหาคุณภาพอาหารปลา โดยเฉพาะเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังแบบอิสระจะเลือกใช้อาหารเม็ดสำเร็จรูปที่มีราคาถูกกว่า เพื่อลดต้นทุนการเลี้ยง แต่ทั้งนี้เกษตรกรต้องใช้ปริมาณอาหารในการเลี้ยงปลามากกว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา

2) ต้นทุนการเลี้ยงสูง เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิตสูง โดยเฉพาะค่าอาหารเม็ดสำเร็จรูปที่กำหนดโดยบริษัทเกษตรพันธสัญญา ซึ่งบริษัทได้บวกค่าดอกเบี่ย เนื่องจากเกษตรกรนำปัจจัยการผลิตไปใช้ในการเลี้ยงปลาก่อน และค่าอาหารจัดเป็นต้นทุนหลักของการเลี้ยงปลานิลกระชัง ร้อยละ 80-90 ส่งผลให้มีต้นทุนการเลี้ยงสูง ขณะที่ราคาจำหน่ายตกต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรได้รับผลกำไรลดลง

3) แหล่งน้ำเลี้ยงปลานิลในกระชังค่อนข้างเสื่อมโทรม ส่งผลให้เกษตรกรมีความยุ่งยากในการเลี้ยงปลา มีต้นทุนสูงในการบริหารจัดการ หน่วยงานภาครัฐจึงมีมาตรการจำกัดพื้นที่ในการเลี้ยงปลานิลตามแหล่งน้ำปิดและแหล่งน้ำเปิด คาดว่าผลผลิตปลานิลในกระชังไม่สามารถเพิ่มขึ้นได้มากนักในอนาคต ดังนั้นการเพิ่มปริมาณผลผลิตปลานิลจะมาจากการเลี้ยงปลานิลในบ่อดิน

5.1.2 ปัญหาด้านการตลาด

1) ราคาที่เกษตรกรขายได้หน้าฟาร์มตกต่ำ เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศชะลอตัว ส่งผลให้บริษัทติดต่อผู้ค้าส่งเข้ามาจับผลผลิตล่าช้า ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนค่าอาหารเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันขนาดปลาที่จับขึ้นมาก็มีขนาดใหญ่เกินความต้องการของตลาด ยิ่งกดราคาหน้าฟาร์มต่ำลง ทำให้เกษตรกรได้กำไรลดลง

2) เกษตรกรไม่มีแหล่งจำหน่ายผลผลิต จึงจำเป็นต้องเข้าระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทหรือตัวแทนบริษัท เนื่องจากไม่มีตลาดจำหน่ายผลผลิต

3) การกำหนดราคารับซื้อผลผลิตปลานิลโดยบริษัทเกษตรพันธสัญญา ขณะที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคารับซื้อผลผลิตเองได้ เนื่องจากเกษตรกรไม่ได้รับข่าวสารด้านราคา ทำให้ขาดอำนาจการต่อรองราคา จากการวิเคราะห์ตลาดบริษัทเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดราคาซื้อจากเกษตรกร เนื่องจากเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนให้กับเกษตรกร มีการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต เช่น ลูกปลา อาหารปลา ยาและวิตามินแก่เกษตรกรนำไปเลี้ยงปลาก่อน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตก็แจ้งทางบริษัทหรือผู้ค้าส่งในเครือข่ายบริษัทมาจับผลผลิตสัตว์น้ำของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรไม่สามารถร่วมกำหนดราคาขาย นอกจากนี้บริษัทหรือตัวแทนบริษัทยังเป็นผู้กำหนดราคาขายส่งในตลาดสด เนื่องจากเป็นผู้รวบรวมปริมาณผลผลิตสัตว์น้ำจากเกษตรกรนำไปขายส่งกระจายไปยังตลาดสดมากที่สุด บริษัทสามารถกำหนดราคารับซื้อจากเกษตรกรที่เข้าร่วมเกษตรพันธสัญญาสูงกว่าแบบอิสระ 5 บาทต่อกิโลกรัม กล่าวคือ บริษัทเกษตรพันธสัญญารับซื้อจาก

เกษตรกรที่เลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญา 60 บาทต่อกิโลกรัม ขณะที่รับซื้อจากเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระ 55 บาทต่อกิโลกรัม สำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาและเป็นทั้งผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีกในตลาดสด ก็ยังไม่สามารถนำผลผลิตของตนเองมาจำหน่ายได้ แม้ว่าปลากำลังจะตาย เพราะประสบกับปัญหาสภาพอากาศแปรปรวนอย่างฉับพลันหรือปลาน็อกน้ำตาย ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถนำผลผลิตออกมาจำหน่ายได้ก่อนเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว เนื่องจากติดเงื่อนไขรายละเอียดในสัญญาที่ว่าห้ามนำผลผลิตสัตว์น้ำไปจำหน่ายส่งผลให้เกษตรกรขาดทุนจากการเลี้ยง แม้ว่าเกษตรกรจะมีตลาดรองรับก็ตาม ทำให้เห็นว่าเกษตรกรเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงหากเกิดภัยพิบัติ

4) บริษัทขาดการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เนื่องจากบางบริษัทมีเป้าหมายการเพิ่มปริมาณยอดขายอาหารสัตว์น้ำ โดยไม่ได้คำนึงถึงผลผลิตปลาที่ออกมาพร้อมกัน ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดสภาวะผลผลิตล้นตลาด และส่งผลกระทบต่อราคาสัตว์น้ำที่เกษตรกรขายได้

5) เกษตรกรขาดเงินทุนหมุนเวียนในการเลี้ยงปลา ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงปลานิลในกระชังแบบระบบเกษตรพันธสัญญา

5.1.3 ปัญหาด้านกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

1) เกษตรกรมีความล่าช้าในการขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (ทบ.1) ซึ่งการไม่ได้ขึ้นทะเบียนเกษตรกรส่งผลให้เกษตรกรสูญเสียผลประโยชน์ เช่น การขอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ โดยเฉพาะวาทภัยที่ทำให้กระชังขาด ปลาหลุดหายออกจากกระชัง สร้างความเสียหายให้กับเกษตรกร สำหรับอัตราที่ภาครัฐให้ความช่วยเหลือสัตว์น้ำที่เลี้ยงในกระชัง ตารางเมตรละ 315 บาท ทั้งนี้ไม่เกิน 80 ตารางเมตร หรือคิดเป็นจำนวนเงินไม่เกิน 25,200 บาทต่อราย นอกจากนี้เกษตรกรยังไม่สามารถดำเนินการขอใบรับรองมาตรฐานฟาร์ม ซึ่งปัจจุบันทางบริษัทเกษตรพันธสัญญารายใหญ่มีความต้องการใบรับรองมาตรฐานฟาร์มจากเกษตรกรเพื่อประกอบในการพิจารณาในการเข้าร่วมโครงการการเลี้ยงปลานิลกระชังของบริษัท

2) การขาดความรู้ความเข้าใจเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร ซึ่งการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรจะเขียนในรายละเอียดสัญญากว้าง ๆ เข้าใจยาก เนื่องจากเป็นภาษากฎหมายที่ร่างโดยนักกฎหมายของบริษัท เกษตรกรส่วนใหญ่อ่านไม่เข้าใจ และเกษตรกรบางรายไม่ได้รับหนังสือฉบับที่เป็นสัญญา แต่ได้รับเป็นใบเสร็จทั่วไปที่ระบุถึงค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น ลูกปลา อาหารปลา ยาและเวชภัณฑ์ ที่เกษตรกรนำไปเลี้ยงปลา ก่อน แล้วนำไปเสร็จดังกล่าวมาหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ หลังจากจับผลผลิตจำหน่าย

3) รายละเอียดเงื่อนไขสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของบริษัทส่วนใหญ่ครอบคลุมเพื่อผลประโยชน์ของบริษัท เช่น การกำหนดช่วงระยะเวลาการเลี้ยงและการจับผลผลิตยาวนานขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรใช้ระยะเวลาเลี้ยง 4.0 - 4.5 เดือน แต่รายละเอียดเงื่อนไขสัญญาทางบริษัทระบุระยะเวลาในการจับผลผลิตภายใน 6 เดือนหลังจากลงลูกปลา ซึ่งระยะเวลาที่ขยายเพิ่มขึ้นเนื่องจากบางช่วงเวลาตลาดปลานิลซบเซา ไม่มีคำสั่งซื้อจากตลาด แต่การเลี้ยงที่ยาวนานขึ้นทำให้เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายอาหารเพิ่มขึ้น ซึ่งมองว่าทางบริษัทยังสามารถจำหน่ายอาหารสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น ขณะที่เกษตรกรมีต้นทุนเพิ่มขึ้น อีกทั้งขนาดสัตว์น้ำที่จับได้ก็มีขนาดใหญ่เกินความต้องการของตลาด แม้ว่าทางบริษัทบางรายให้ราคาประกันที่แน่นอน แต่บางบริษัทกำหนดราคาประกันขั้นต่ำเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา จึงส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ลดลง

4) บริษัทเกษตรพันธสัญญาขาดการประกันผลผลิตขั้นต่ำ ปัจจุบันรูปแบบเกษตรพันธสัญญา การเลี้ยงปลานิลในกระชังมี 2 รูปแบบ คือ 1) การประกันราคา มี 2 ลักษณะ คือ ประกันราคาที่แน่นอน ราคาตามขนาดผลผลิตตามที่ระบุในสัญญา และประกันราคาขั้นต่ำ ราคาขึ้นลงตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา และ 2) การประกันตลาด ผลผลิตสัตว์น้ำมีตลาดรับซื้อแน่นอน แต่ทั้งนี้ทางบริษัทยังขาดการประกันผลผลิตขั้นต่ำให้กับเกษตรกร หากผลผลิตสัตว์น้ำเลี้ยงไม่โตหรือตาย เนื่องจาก ลูกพันธุ์ที่ทางบริษัทจัดหามาให้ อ่อนแอไม่มีคุณภาพ อาหารปลาคุณภาพต่ำ หรือกรณีเกิดภัยพิบัติหรือโรคระบาด ผลผลิตต่อกระชังที่ได้ ปริมาณน้อยไม่คุ้มกับต้นทุน เกษตรกรก็เป็นผู้รับภาระความเสี่ยงด้านผลผลิตสัตว์น้ำ

5) ความไม่ซื่อสัตย์ของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลกระชัง เช่น การนำลูกพันธุ์สัตว์น้ำจากแหล่งอื่นมาปล่อยเพิ่มเติมหลังจากที่ลูกปลาตาย ซึ่งบริษัททราบต่อเมื่อมีการจับผลผลิตพบว่าปริมาณปลาเนื้อมากกว่าจำนวนลูกปลาที่รับจากบริษัท รวมถึงพบว่าเกษตรกรบางรายมีการนำผลผลิตสัตว์น้ำไปจำหน่าย หากราคาตลาดสูงกว่าราคาประกันที่บริษัทให้ นอกจากนี้ยังพบเกษตรกรนำอาหารปลาจากบริษัทนำไปจำหน่าย ซึ่งจากการสัมภาษณ์บริษัท พบว่า มีเกษตรกรที่มีพฤติกรรมดังกล่าวค่อนข้างน้อย สัดส่วนไม่ถึงร้อยละ 5 และบริษัทมีมาตรการโดยการให้ออกจากโครงการการเลี้ยงปลานิลในกระชังแบบเกษตรพันธสัญญา

6) การปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงปลานิลในกระชังมีหลายฉบับและจากหลายหน่วยงาน ส่งผลให้เกษตรกรไม่เข้าใจกฎหมายที่นำมาบังคับใช้ เช่น การควบคุมคุณภาพแหล่งน้ำที่เลี้ยงปลา โดยการกำหนดพื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำได้ไม่เกินร้อยละ 2 สำหรับแหล่งน้ำเปิด และแหล่งน้ำปิด กำหนดพื้นที่เลี้ยงได้ไม่เกินร้อยละ 0.25 ของพื้นที่ทั้งหมด บางพื้นที่มีพื้นที่เลี้ยงน้อยและมีจำนวนเกษตรกรน้อย เกษตรกรสามารถเลี้ยงได้ 20 กระชังต่อราย จึงจะคุ้มค่ากับการลงทุนเลี้ยงปลานิลในกระชัง แต่บางพื้นที่มีพื้นที่เลี้ยงน้อยและมีจำนวนเกษตรกรเลี้ยงมาก เมื่อลงมติผ่านความเห็นชอบจากทุกฝ่ายแล้วเกษตรกรสามารถเลี้ยงได้เพียง 3 กระชังต่อราย เมื่อจำนวนกระชังที่เกษตรกรเลี้ยงได้ลดลงจาก 20 กระชังเหลือเพียง 3 กระชัง เกษตรกรจำเป็นต้องหาอาชีพเสริมอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ประกอบกับการก่อสร้างกระชังต้องทำในลักษณะเป็นคู่ จำนวน 4 กระชัง ส่งผลให้เกษตรกรสูญเสียการใช้ประโยชน์จากกระชังไปจำนวน 1 กระชังต่อราย นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 ที่ส่งผลกระทบต่อผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังจำนวนมากที่เลี้ยงปลากระชังในลำน้ำ คลอง แม่น้ำ เพราะไม่ได้มาแจ้งการเป็นเจ้าของหรือครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำที่ไม่ได้รับอนุญาตหรือได้รับอนุญาตภายในระยะเวลาที่กำหนด มีโทษทั้งจำและปรับ รวมทั้งมีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมและค่าตอบแทนรายปีในอัตราที่สูง ถือเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงมากสำหรับเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเลี้ยงปลานิลในกระชัง จนกระทั่งมีประเด็นข้อเรียกร้องต่อกระทรวงคมนาคมให้ผ่อนผันการบังคับใช้ตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560 เพื่อให้ผู้เลี้ยงปลาในกระชังสามารถเลี้ยงปลาในลำน้ำ ลำคลอง แม่น้ำ ทั่วประเทศต่อไปได้ พิจารณายกเว้นโทษทั้งจำและปรับ ผ่อนผันให้กับเกษตรกรในเรื่องการขยายระยะเวลาการแจ้งการเป็นเจ้าของหรือครอบครองสิ่งปลูกสร้างล่องลำน้ำ การลดค่าธรรมเนียม ยกเว้นค่าตอบแทนรายปี ให้กับเกษตรกรที่เลี้ยงปลานิลในกระชังตามลำน้ำ แม่น้ำสาธารณะต่าง ๆ

5.2 แนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

5.2.1 ด้านการผลิต

1) เกษตรกรรวมกลุ่มกันผลิตปัจจัยการผลิตในการเลี้ยง เช่น ลูกพันธุ์ และอาหารปลา เพื่อช่วยลดต้นทุนการเลี้ยง หรือเกษตรกรรวมกลุ่มกันจะมีอำนาจต่อรองในการซื้อปัจจัยการผลิตในปริมาณจำนวนมากได้ในราคาถูก ซึ่งเป็นการช่วยลดต้นทุนในการซื้อปัจจัยการผลิต

2) เกษตรกรควรซื้อลูกปลาน้ำจืดหรือขนาดใบมะขามเพื่อมาอนุบาลเอง เป็นการลดต้นทุนค่าลูกปลา อีกทั้งเป็นการคัดขนาดลูกปลาที่มีขนาดเท่ากันก่อนปล่อยลงเลี้ยงในกระชัง ทำให้ผลผลิตที่ออกมามีขนาดเท่ากันสม่ำเสมอ เป็นที่ต้องการของตลาด อีกทั้งเป็นการเพิ่มอัตราการรอดของปลาเนื้อเพิ่มขึ้น เกษตรกรจับผลผลิตได้เพิ่มขึ้น เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร

3) ภาครัฐควรเร่งกระจายลูกพันธุ์ปลานิลที่มีคุณภาพตรงกับความต้องการของเกษตรกรอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะลูกพันธุ์ปลานิลแปลงเพศ และขนาดลูกปลาโตพร้อมลงกระชังเพื่อเพิ่มอัตราการรอด

4) ภาครัฐควรศึกษาวิจัยการเลี้ยงปลานิลในบ่อดินที่ได้เนื้อปลาคุณภาพทัดเทียมกับการเลี้ยงปลานิลในกระชังตามแหล่งน้ำธรรมชาติ

5) ภาครัฐควรจัดทำระบบเตือนภัยให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังให้มีการเตรียมพร้อมสำหรับภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อเกษตรกรโดยตรง เพื่อลดการสูญเสียที่จะเกิดขึ้น

5.2.2 ด้านการตลาด

1) การสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรสร้างเครือข่ายผู้ผลิตสินค้าปลานิลในแต่ละภูมิภาค เพื่อกระจายผลผลิตปลานิลในกระชังให้ทั่วถึง และลดความเสี่ยงในช่วงเวลาที่มีผลผลิตล้นตลาดหรือขาดตลาด ในบางพื้นที่และบางช่วงเวลา รวมทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านเทคนิคการเลี้ยงระหว่างเครือข่ายผู้ผลิตปลานิลในกระชัง

2) ส่งเสริมให้เกษตรกรกระจายผลผลิตผ่านช่องทางการตลาดสินค้าออนไลน์ เพื่อลดผู้ค้าระดับต่าง ๆ ลง เกษตรกรได้ผลกำไรมากขึ้น

3) ส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันเพื่อแปรรูปอาหารและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร และเป็นการระบายผลผลิตในช่วงที่ผลผลิตล้นตลาด และสามารถยืดอายุการเก็บรักษาได้

4) บริษัทควรมีการวางแผนการผลิตปลานิลในกระชังให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และควรใช้นโยบายตลาดนำการผลิต เพื่อแก้ไขปัญหาผลผลิตปลานิลล้นตลาดและกระทบต่อราคา

5) ภาครัฐจัดหาแหล่งจำหน่ายผลผลิตสัตว์น้ำให้แก่กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อเพิ่มช่องทางจัดจำหน่ายให้แก่กลุ่มเกษตรกรเพิ่มขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการบริโภคปลานิลทั้งในและต่างประเทศ

6) ภาครัฐจัดหาแหล่งเงินทุนที่มีดอกเบี้ยต่ำ เพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการเลี้ยงปลานิลในกระชังให้กับกลุ่มเกษตรกร

5.2.3 ด้านกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

1) บริษัทเกษตรกรพันธสัญญาควรชี้แจงรายละเอียดเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาให้กับเกษตรกร ก่อนที่จะทำการลงนามในสัญญาประกอบการเลี้ยง เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในรายละเอียดเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาการทำเกษตรพันธสัญญาของบริษัทเกษตรกรพันธสัญญาที่ถูกต้อง

2) ภาครัฐควรเร่งรัดให้เกษตรกรมาขึ้นทะเบียนเป็นเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน กรณีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง เนื่องจากมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องหลายฉบับ ควรชี้แจงให้เกษตรกรทราบข้อกำหนดต่าง ๆ และปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด และเกิดประโยชน์กับเกษตรกร เช่น การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ สามารถดำเนินการขอใบรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยง ส่งผลให้ผลผลิตปลานิลสามารถส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศได้ ช่วยลดปริมาณผลผลิตปลานิลล้นตลาดภายในประเทศ อีกทั้งเป็นการนำรายได้เข้าสู่ประเทศไทย นอกจากนี้การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ภาครัฐมีมาตรการให้ความช่วยเหลือเยียวยาแก่เกษตรกรหากเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ

3) ภาครัฐควรส่งเสริมจัดทำระบบประกันภัยความเสี่ยงจากผลผลิตสัตว์น้ำที่สูญเสียอันเกิดจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงฉับพลัน เพื่อแบ่งเบาภาระให้กับเกษตรกรและหน่วยงานภาครัฐ

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

6.1.1 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง

การสำรวจข้อมูลเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา ยโสธร และอุบลราชธานี จากจำนวนตัวอย่าง 218 ราย พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงปลาแบบเกษตรพันธสัญญา ร้อยละ 85.78 และแบบอิสระ ร้อยละ 14.22 นิยมเลี้ยงปลานิลในกระชังบริเวณที่เป็นแหล่งน้ำปิด (เขื่อนและอ่างเก็บน้ำ) ร้อยละ 80.28 และเลี้ยงแหล่งน้ำเปิด (แม่น้ำสาธารณะและลำน้ำ) ร้อยละ 19.72

เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลเฉลี่ย 2 รุ่นต่อปี ขนาดกระชัง 5x5x2.5 เมตร โดยใช้ระยะเวลาในการเลี้ยง 4-5 เดือนต่อรอบการเลี้ยง แหล่งซื้อลูกพันธุ์ในรูปแบบการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรต้องซื้อลูกพันธุ์จากบริษัทหรือตัวแทนบริษัทที่ได้เข้าไปร่วมทำสัญญา สำหรับกรณีเลี้ยงปลาแบบอิสระ เกษตรกรมีอิสระที่จะเลือกซื้อลูกพันธุ์เลี้ยงด้วยตนเอง จากการสำรวจเกษตรกรส่วนใหญ่ซื้อลูกพันธุ์จากบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด (มหาชน) ร้อยละ 50.46 บริษัทเบทาโกร จำกัด (มหาชน) ร้อยละ 30.27 และฟาร์มเอกชนทั่วไป ร้อยละ 19.27 ตามลำดับ

6.1.2 ต้นทุนและผลตอบแทนการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

การเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญามีอัตราการปล่อยลูกพันธุ์เฉลี่ย 1,100 ตัวต่อกระชัง ต้นทุนการเลี้ยงเฉลี่ย 49,388.22 บาทต่อกระชัง ผลผลิตเฉลี่ย 906.95 กิโลกรัมต่อกระชัง ราคาจำหน่ายเฉลี่ย 60 บาทต่อกิโลกรัม รายได้ 54,417 บาทต่อกระชัง เมื่อหักต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว พบว่า เกษตรกรมีผลกำไร 5,028.78 บาทต่อกระชัง ขณะที่การเลี้ยงแบบอิสระมีอัตราการปล่อยลูกพันธุ์เฉลี่ย 1,200 ตัวต่อกระชัง ต้นทุนการเลี้ยงเฉลี่ย 41,189.57 บาทต่อกระชัง ผลผลิตเฉลี่ย 864 กิโลกรัมต่อกระชัง ราคาจำหน่ายเฉลี่ย 55 บาทต่อกิโลกรัม มีรายได้เฉลี่ย 47,520 บาทต่อกระชัง เมื่อหักต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว พบว่า เกษตรกรมีผลกำไร 6,330.43 บาทต่อกระชัง เมื่อเปรียบเทียบการเลี้ยงทั้งสองแบบ พบว่า ผลผลิตจากการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาสูงกว่าแบบอิสระ เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่บริษัทเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิด ให้คำแนะนำด้านการเลี้ยงแก่เกษตรกรได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง เฉลี่ยทุก 15 วันต่อครั้ง เมื่อพิจารณาถึงผลกำไรต่อกิโลกรัมของการเลี้ยงแบบอิสระมีผลกำไร 7.33 บาทต่อกิโลกรัม มากกว่าการเลี้ยงแบบเกษตรพันธสัญญาที่มีผลกำไร 5.54 บาทต่อกิโลกรัม ถึง 1.79 บาทต่อกิโลกรัม เนื่องจากเกษตรกรมีอิสระสามารถหาแหล่งซื้อลูกพันธุ์ และอาหารปลาได้ในราคาที่ถูกลงกว่า

6.1.3 วิธีการตลาด ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาด และการประเมินประสิทธิภาพการตลาด

วิธีการตลาดปลานิลในกระชัง พบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลจะกระจายผลผลิตไปยังตลาดโดยผ่านบริษัทเกษตรพันธสัญญามากที่สุด ร้อยละ 70 ของผลผลิต และผ่านตัวแทนบริษัท ร้อยละ 20 ตลาดระดับขั้นต้นนี้จัดเป็นตลาดระดับฟาร์ม เนื่องจากเป็นตลาดที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งผลิตมากที่สุด ส่วนผลผลิตอีกร้อยละ 10 ของเกษตรกรที่เลี้ยงแบบอิสระที่มีแผงขายปลาในตลาดทำหน้าที่เป็นพ่อค้าขายส่ง ร้อยละ 7 และพ่อค้าขายปลีกตามตลาดนัดชุมชน ร้อยละ 3 ผลผลิตกระจายต่อไปยังตลาดระดับผู้ค้าส่ง ซึ่งเป็นผู้ค้าส่ง ร้อยละ 87 และห้องเย็น ร้อยละ 10 จากนั้นผลผลิตกระจายต่อไปยังตลาดระดับผู้ค้าปลีก ซึ่งเป็นผู้ค้าปลีก ตลาดสดเทศบาล/อำเภอ ร้อยละ 50 ตลาดนัดชุมชน ร้อยละ 25 และร้านอาหาร ร้อยละ 15 ส่วนผลผลิตที่เก็บไว้ในห้องเย็น ร้อยละ 10 นำออกมาระบายให้กับผู้บริโภคในประเทศ

ต้นทุนและผลตอบแทนการตลาดของตลาดระดับค้าส่ง พบว่า ผู้ค้าส่งมีปริมาณการค้าเฉลี่ยต่อวัน 2,325 กิโลกรัม ต้นทุนการตลาดทั้งหมดเฉลี่ย 3.03 บาทต่อกิโลกรัม ราคารับซื้อจากเกษตรกรเฉลี่ย 60 บาทต่อกิโลกรัม รวมเป็นต้นทุนซื้อ 63.03 บาทต่อกิโลกรัม ราคาขายเฉลี่ย 65 บาทต่อกิโลกรัม ดังนั้น ผู้ค้าส่งมีผลกำไร 1.97 บาทต่อกิโลกรัม สำหรับต้นทุนและผลตอบแทนการตลาดของตลาดระดับค้าปลีก พบว่า ผู้ค้าปลีกมีปริมาณการค้าเฉลี่ยต่อวัน 205 กิโลกรัม มีต้นทุนการตลาดทั้งหมดเฉลี่ย 4.92 บาทต่อกิโลกรัม ราคารับซื้อเฉลี่ย 65 บาทต่อกิโลกรัม รวมเป็นต้นทุนซื้อ 69.92 บาทต่อกิโลกรัม ราคาขายเฉลี่ย 75 บาทต่อกิโลกรัม ดังนั้นผู้ค้าปลีกมีผลกำไร 5.08 บาทต่อกิโลกรัม เมื่อเปรียบเทียบต้นทุนการตลาดของผู้ค้าทั้งสองระดับ พบว่า ผู้ค้าปลีกมีต้นทุนการตลาด 4.92 บาทต่อกิโลกรัม มากกว่าผู้ค้าส่ง 3.03 บาทต่อกิโลกรัม

การประเมินประสิทธิภาพการตลาดสามารถวัดได้ในรูปของประสิทธิภาพทางเทคนิค ซึ่งพิจารณาจากสัดส่วนมูลค่าขายต่อส่วนเหลือมการตลาด และสัดส่วนของมูลค่าขายต่อต้นทุนการตลาด มูลค่าขายเป็นราคาที่ผู้ซื้อพอใจ ส่วนเหลือมการตลาดเปรียบเหมือนปัจจัยการผลิตการตลาด ซึ่งเป็นบริการของผู้ขายที่มีให้แก่ผู้ซื้อ ถ้าสัดส่วนทั้งสองมีความแตกต่างกันมาก แสดงว่ามีการแข่งขันน้อย ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้มาก ผลจากการศึกษาพบว่า ผู้ค้าส่งมีสัดส่วนความแตกต่าง 8.45 ขณะที่ผู้ค้าปลีกมีสัดส่วนความแตกต่าง 7.74 เมื่อเปรียบเทียบผู้ค้าทั้งสองระดับแล้ว ผู้ค้าส่งมีสัดส่วนความแตกต่างมากกว่าผู้ค้าปลีก แสดงว่าตลาดมีการแข่งขันน้อย ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้มาก ตลาดระดับผู้ค้าส่งจึงเป็นตลาดของผู้ซื้อน้อยราย (Oligopoly) สำหรับตลาดผู้ค้าปลีกมีสัดส่วนความแตกต่าง 7.74 ซึ่งมีสัดส่วนน้อยกว่าผู้ค้าส่ง แสดงว่าตลาดระดับนี้มีการแข่งขันมากกว่า ผู้ค้ามีโอกาสผูกขาดได้น้อย มีผู้ซื้อผู้ขายจำนวนมากกว่า จัดเป็นตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด (Monopolistic Competition)

6.1.4 ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการเลี้ยงปลานิลในกระชัง

ปัญหาอุปสรรคในการเลี้ยงปลานิลในกระชัง สามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านการผลิต การตลาด และด้านกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

1) ด้านการผลิต ดังนี้

1.1) ปัญหาคุณภาพลูกพันธุ์ที่เกษตรกรเลี้ยงส่วนใหญ่ตายในช่วงก่อน 30 วัน (โรคตายเดือน) และช่วงใกล้จับผลผลิต เนื่องจากสภาพอากาศแปรปรวนอย่างฉับพลัน รวมถึงปัญหาคุณภาพอาหารปลา

1.2) ต้นทุนการเลี้ยงสูง เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิตสูง โดยเฉพาะค่าอาหารเม็ดสำเร็จรูปที่กำหนดโดยบริษัทเกษตรพันธสัญญา ซึ่งบริษัทได้บวกค่าดอกเบี้ย เนื่องจากเกษตรกรนำปัจจัยการผลิตไปใช้ก่อน และค่าอาหารจัดเป็นต้นทุนหลักของการเลี้ยงปลานิลกระชัง ร้อยละ 80-90 ส่งผลให้มีต้นทุนการเลี้ยงสูง ขณะที่ราคาจำหน่ายผลผลิตตกต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรได้รับผลกำไรลดลง

1.3) แหล่งน้ำเลี้ยงปลานิลในกระชังค่อนข้างเสื่อมโทรม ส่งผลให้เกษตรกรมีความยุ่งยากมากขึ้นในการเลี้ยงปลา มีต้นทุนสูงในการบริหารจัดการ หน่วยงานภาครัฐจึงได้มีมาตรการจำกัดพื้นที่ในการเลี้ยงปลานิลตามแหล่งน้ำปิดและแหล่งน้ำเปิด คาดว่าผลผลิตปลานิลในกระชังไม่สามารถเพิ่มขึ้นได้มากนัก คาดว่าการเพิ่มปริมาณผลผลิตปลานิลจะมาจากการเลี้ยงปลานิลในบ่อดิน

2) ด้านการตลาด

2.1) ราคาที่เกษตรกรขายได้หน้าฟาร์มต่ำ เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศชะลอตัว ส่งผลให้บริษัทติดต่อผู้ค้าส่งเข้ามาจับผลผลิตล่าช้า ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนค่าอาหารเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันขนาดปลาที่จับขึ้นมาได้ก็มีขนาดใหญ่เกินความต้องการของตลาด ยิ่งกตราคาหน้าฟาร์มต่ำลง ทำให้เกษตรกรมีผลกำไรลดลง

2.2) เกษตรกรไม่มีแหล่งจำหน่ายผลผลิต จึงจำเป็นต้องเข้าระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทและตัวแทนบริษัท เนื่องจากไม่มีตลาดจำหน่ายผลผลิต

2.3) การกำหนดราคาซื้อปลานิลโดยบริษัทเกษตรพันธสัญญา ขณะที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ เนื่องจากไม่มีข่าวสารด้านราคา ทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง และจากการวิเคราะห์ตลาดบริษัทเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดราคาซื้อจากเกษตรกร เนื่องจากเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนให้กับเกษตรกร มีการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต เช่น ลูกปลา อาหารปลา ยาและวิตามิน แก่เกษตรกรนำไปเลี้ยงปลาก่อน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตก็จะแจ้งทางบริษัทหรือผู้ค้าส่งในเครือข่ายบริษัทมาจับผลผลิตสัตว์น้ำของเกษตรกร โดยที่เกษตรกรไม่สามารถร่วมกำหนดราคาขาย

2.4) บริษัทขาดการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เนื่องจากบางบริษัทมีเป้าหมายในการเพิ่มยอดขายอาหารสัตว์น้ำ โดยไม่ได้คำนึงถึงผลผลิตปลานิลที่จะออกมาซึ่งอาจจะทำให้เกิดสภาวะผลผลิตล้นตลาด และส่งผลกระทบต่อราคาสัตว์น้ำที่เกษตรกรขายได้

2.5) เกษตรกรขาดเงินทุนหมุนเวียนในการเลี้ยงปลา ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงปลานิลในกระชังแบบระบบเกษตรพันธสัญญา

3) ด้านกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

3.1) เกษตรกรมีความล่าช้าในการขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (ทบ.1) ซึ่งการไม่ได้ขึ้นทะเบียนเกษตรกรดังกล่าว ส่งผลให้เกษตรกรสูญเสียผลประโยชน์ เช่น การขอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ รวมถึงเกษตรกรไม่สามารถขอรับใบรับรองมาตรฐานฟาร์มเพื่อการส่งออก

3.2) การขาดความรู้ความเข้าใจเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งรายละเอียดเงื่อนไขดังกล่าวบริษัทจะเขียนในลักษณะเชิงกว้าง ๆ ประกอบกับเป็นภาษากฎหมายจัดทำโดยนักกฎหมายของบริษัท เกษตรกรส่วนใหญ่อ่านไม่เข้าใจ และเมื่อจัดทำสัญญาเสร็จแล้วเกษตรกรบางส่วนไม่ได้รับหนังสือสัญญาดังกล่าว

3.3) รายละเอียดเงื่อนไขสัญญาระบบเกษตรพันธสัญญาของบริษัทส่วนใหญ่ครอบคลุมเพื่อผลประโยชน์ของบริษัท เช่น การกำหนดช่วงระยะเวลาการเลี้ยงและการจับผลผลิตยาวนานขึ้น ส่วนใหญ่เกษตรกรใช้ระยะเวลาเลี้ยง 4-4.5 เดือน แต่รายละเอียดเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาของบริษัทระบุระยะเวลาในการจับผลผลิตภายใน 6 เดือนหลังจากลงลูกปลา ซึ่งระยะเวลาที่ขยายเพิ่มขึ้น เนื่องจากบางช่วงเวลาตลาดปลานิลซบเซา ไม่มีคำสั่งซื้อจากตลาด แต่การเลี้ยงที่ยาวนานขึ้นทำให้เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายอาหารเพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าบริษัทยังสามารถจำหน่ายอาหารสัตว์น้ำได้เพิ่มขึ้น ขณะที่เกษตรกรมีต้นทุนเพิ่มขึ้น อีกทั้งขนาดสัตว์น้ำที่จับได้ก็มีขนาดใหญ่เกินความต้องการของตลาด แม้ว่าทางบริษัทบางรายให้ราคาประกันที่แน่นอน แต่บางบริษัทกำหนดราคาประกันขั้นต่ำเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา จึงส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้ลดลง

3.4) บริษัทเกษตรพันธสัญญาขาดการประกันผลผลิตขั้นต่ำ ปัจจุบันรูปแบบเกษตรพันธสัญญาการเลี้ยงปลานิลในกระชังมี 2 รูปแบบ คือ 1) การประกันราคา มี 2 ลักษณะ คือ ประกันราคาที่แน่นอน ราคาตามขนาดผลผลิตตามที่ระบุในสัญญา และประกันราคาขั้นต่ำ ราคาขึ้นลงตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา และ 2) การประกันตลาด ผลผลิตสัตว์น้ำมีตลาดรับซื้อแน่นอน แต่ทั้งนี้ทางบริษัทยังขาดการประกันผลผลิตขั้นต่ำให้กับเกษตรกร หากผลผลิตสัตว์น้ำเลี้ยงไม่โตหรือตาย เนื่องจากลูกพันธุ์ที่ทางบริษัทจัดหาให้อ่อนแอไม่มีคุณภาพ อาหารปลาคุณภาพต่ำ กรณีเกิดภัยพิบัติหรือโรคระบาด ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้น้อยไม่คุ้มกับต้นทุนการเลี้ยง เกษตรกรก็เป็นผู้รับภาระด้านผลผลิตสัตว์น้ำ

3.5) ความไม่ซื่อสัตย์ของเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชัง เช่น การนำลูกปลาจากแหล่งอื่นมาปล่อยเพิ่มเติมหลังจากที่ลูกปลาของบริษัทที่จัดหามาให้ตายเป็นจำนวนมาก

3.6) การปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงปลานิลในกระชังมีหลายฉบับและจากหลายหน่วยงาน ส่งผลให้เกษตรกรไม่เข้าใจกฎหมายที่นำมาบังคับใช้ เช่น การควบคุมคุณภาพแหล่งน้ำที่เลี้ยงปลา โดยการกำหนดพื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำได้ไม่เกินร้อยละ 2 สำหรับแหล่งน้ำเปิด และแหล่งน้ำปิดกำหนดพื้นที่เลี้ยงได้ไม่เกินร้อยละ 0.25 ของพื้นที่ทั้งหมด บางพื้นที่มีพื้นที่เลี้ยงน้อยและมีจำนวนเกษตรกรน้อยเกษตรกรสามารถเลี้ยงได้ 20 กระชังต่อราย จึงจะคุ้มค่ากับการลงทุนเลี้ยงปลานิลในกระชัง แต่บางพื้นที่มีพื้นที่เลี้ยงน้อยและมีจำนวนเกษตรกรเลี้ยงมาก เมื่อลองมิติผ่านความเห็นชอบจากทุกฝ่ายแล้วเกษตรกรสามารถเลี้ยงได้เพียง 3 กระชังต่อราย เมื่อจำนวนกระชังที่เกษตรกรเลี้ยงได้ลดลงจาก 20 กระชังเหลือเพียง 3 กระชัง เกษตรกรจำเป็นต้องหาอาชีพเสริมอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ประกอบกับการก่อสร้างกระชังต้องทำในลักษณะเป็นคู่ จำนวน 4 กระชัง ส่งผลให้เกษตรกรสูญเสียการใช้ประโยชน์จากกระชังไปจำนวน 1 กระชังต่อราย

อย่างไรก็ตามระบบเกษตรพันธสัญญาช่วยลดภาระในการหาตลาดให้กับเกษตรกร และได้รับราคาที่แน่นอน แต่เกษตรกรต้องยอมรับราคาปัจจัยการผลิตที่บริษัทเสนอให้ รวมทั้งกำหนดระยะเวลาการผลิตและการจำหน่ายในการเข้ามารับซื้อผลผลิต ซึ่งบริษัทจะเป็นผู้กำหนดฝ่ายเดียว ส่งผลให้เกษตรกรบางรายขาดทุนจากราคาปัจจัยการผลิตที่ค่อนข้างสูงแต่คุณภาพต่ำ บางรายประสบกับโรคระบาด ภัยธรรมชาติ เลี้ยงได้ผลผลิตต่ำ ไม่คุ้มทุน เมื่อขาดทุนติดต่อกันหลายๆ รอบการผลิต ทำให้เกษตรกรบางรายมีหนี้สินมากจนต้องออกจากกระชังเกษตรพันธสัญญาและได้หันกลับมาเลี้ยงแบบอิสระ และหาตลาดโดยการขายส่งและขายปลีกตามตลาดสด ร้านอาหาร และตลาดนัดชุมชน มีกำไรส่วนต่างเพิ่มขึ้น แต่ปริมาณการขายในแต่ละครั้งขายได้ในปริมาณน้อยกว่าการขายยกกระชังแบบการเลี้ยงเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากบริษัทมีฐานลูกค้ากว้างกว่า

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากการสำรวจปัญหาอุปสรรคทั้งด้านการผลิต การตลาด และกฎหมายหรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง การเลี้ยงปลานิลในกระชังของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อหาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไข สรุปได้ดังนี้

6.2.1 ด้านการผลิต

1) เกษตรกรรวมกลุ่มกันผลิตปัจจัยการผลิตในการเลี้ยง เช่น ลูกพันธุ์ และอาหารปลา เพื่อช่วยลดต้นทุนการเลี้ยง หรือเกษตรกรรวมกลุ่มจะมีอำนาจต่อรองในการซื้อปัจจัยการผลิตในจำนวนมากจะได้ราคาซื้อที่ถูกลง ซึ่งช่วยลดต้นทุนในการซื้อปัจจัยการผลิต

2) เกษตรกรควรซื้อลูกปลานิลขนาดเล็กหรือขนาดโบมะขามเพื่อมาอนุบาลเอง เป็นการลดต้นทุนค่าลูกปลา อีกทั้งเป็นการคัดขนาดลูกปลาที่มีขนาดสม่ำเสมอก่อนปล่อยลงเลี้ยงในกระชัง ทำให้ผลผลิตที่ออกมามีขนาดสม่ำเสมอ เป็นที่ต้องการของตลาด อีกทั้งเป็นการเพิ่มอัตราการรอดของปลาเพิ่มขึ้น เกษตรกรได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร

3) ภาครัฐควรเร่งกระจายลูกพันธุ์ปลานิลที่มีคุณภาพตรงกับความต้องการของเกษตรกรอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะลูกพันธุ์ปลานิลแปลงเพศ และขนาดลูกปลาโตพร้อมลงกระชัง

4) ภาครัฐควรศึกษาวิจัยการเลี้ยงปลานิลในบ่อดินที่ได้เนื้อปลาคุณภาพทัดเทียมกับการเลี้ยงปลานิลในกระชังตามแหล่งน้ำธรรมชาติ

5) ภาครัฐควรจัดทำระบบเตือนภัยให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงปลานิลในกระชังให้มีการเตรียมพร้อมสำหรับภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้น และมีผลกระทบต่อเกษตรกรโดยตรง เพื่อลดการสูญเสียที่จะเกิดขึ้น

6.2.2 ด้านการตลาด

1) การสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรสร้างเครือข่ายผู้ผลิตสินค้าปลานิลในแต่ละภูมิภาค เพื่อกระจายผลผลิตปลานิลในกระชังให้ทั่วถึง และลดความเสี่ยงในช่วงเวลาที่มีผลผลิตล้นตลาดหรือผลผลิตขาดตลาดในบางพื้นที่และบางช่วงเวลา รวมทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านเทคนิคการเลี้ยงระหว่างเครือข่ายผู้ผลิตสินค้าปลานิล

2) ส่งเสริมให้เกษตรกรกระจายผลผลิตผ่านช่องทางการตลาดสินค้าออนไลน์ เพื่อลดผู้ค้าระดับต่าง ๆ ลง เกษตรกรได้ผลกำไรเพิ่มขึ้น

3) ส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันเพื่อแปรรูปอาหารและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต เพื่อเป็นการระบายผลผลิตในช่วงที่มีผลผลิตล้นตลาด และสามารถยืดอายุการเก็บรักษาได้

4) บริษัทควรมีการวางแผนการผลิตปลานิลในกระชังให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และควรใช้นโยบายตลาดนำการผลิต เพื่อแก้ไขปัญหาผลผลิตปลานิลล้นตลาดและมีผลกระทบต่อราคา

5) ภาครัฐจัดหาแหล่งจำหน่ายผลผลิตสัตว์น้ำให้แก่กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อเพิ่มช่องทางจัดจำหน่ายให้แก่กลุ่มเกษตรกรเพิ่มขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการบริโภคปลานิลทั้งในและต่างประเทศ

6) ภาครัฐจัดหาแหล่งเงินทุนที่มีดอกเบี้ยต่ำ เพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการเลี้ยงปลานิลในกระชังให้กับกลุ่มเกษตรกร

6.2.3 ด้านกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

1) บริษัทเกษตรกรพันธสัญญาควรชี้แจงรายละเอียดเงื่อนไขนิติกรรมสัญญาให้กับเกษตรกร ก่อนที่จะทำการลงนามในสัญญาประกอบการเลี้ยง เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในรายละเอียดนิติกรรมสัญญาที่ต้องก่อนลงนาม

2) ภาครัฐควรเร่งรัดให้เกษตรกรมาขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เนื่องจากมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องหลายฉบับ ควรชี้แจงให้เกษตรกรทราบข้อกฎหมายต่าง ๆ และปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด และเกิดประโยชน์กับเกษตรกร เช่น การขึ้นทะเบียนเกษตรกร สามารถดำเนินการขอใบรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยง ส่งผลให้ผลผลิตปลานิลสามารถส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศได้ ช่วยลดปริมาณผลผลิตปลานิลล้นตลาดภายในประเทศ อีกทั้งเป็นการนำรายได้เข้าสู่ประเทศไทย นอกจากนี้การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ภาครัฐมีมาตรการให้ความช่วยเหลือเยียวยาแก่เกษตรกรหากพื้นที่เลี้ยงสัตว์น้ำเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ

3) ภาครัฐควรส่งเสริมจัดทำระบบประกันภัยความเสี่ยงผลผลิตสัตว์น้ำที่เกิดจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงฉับพลัน เพื่อแบ่งเบาภาระให้กับเกษตรกรและหน่วยงานภาครัฐ

เอกสารอ้างอิง

- กฎกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง การขออนุญาตและการอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน. ราชกิจจานุเบกษา. 2559. เล่มที่ 133. ตอนที่ 41 ก, หน้า 8-12.
- กฎกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง กำหนดค่าอากรและค่าธรรมเนียมเกี่ยวกับการประมง พ.ศ. 2559. ราชกิจจานุเบกษา. 2559. เล่มที่ 133. ตอนที่ 15 ก, หน้า 15-18.
- กรมประมง. 2557. ห่วงโซ่อุปทานปลาน้ำจืดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรมประมง, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 131 หน้า.
- กรมประมง. 2559. สถิติผลผลิตการเลี้ยงสัตว์น้ำจืด ประจำปี 2557. เอกสารฉบับที่ 8/2559. กลุ่มวิจัยและวิเคราะห์สถิติการประมง, ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, กรมประมง. 65 หน้า.
- กรมประมง. 2560. คู่มือปฏิบัติงานการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน กรณีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง สำหรับเจ้าหน้าที่กรมประมง. กองบริหารจัดการทรัพยากรและกำหนดมาตรการ, กรมประมง. 25 หน้า.
- กรมประมง. 2562. สถิติผลผลิตการเลี้ยงสัตว์น้ำจืด ประจำปี 2560. เอกสารฉบับที่ 8/2562. กลุ่มวิจัยและวิเคราะห์สถิติการประมง, กองนโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาการประมง, กรมประมง. 58 หน้า.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2556. คู่มือการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติด้านการเกษตร. ศูนย์ติดตามและแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร. 154 หน้า.
- บุศรา ลิมนิรันดรกุล ซ่อผกา ม่วงสุข ประทานทิพย์ กระจมล และพฤกษ์ ยิบมันตะสิริ. 2549. เกษตรพันธสัญญา กับโอกาสพัฒนาของเกษตรกรรายย่อย. รายงานการประชุมวิชาการ ศวพ.ปี 2549. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร, คณะเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 97-108.
- เบญจพรรณ เอกะสิงห์ จีรวรรณ กิจชัยเจริญ และพรสิริ สืบพงษ์สังข์. 2557. ผลตอบแทน ความเสี่ยง และผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา. แผนโครงสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 128 หน้า.
- ประกาศกรมประมง เรื่อง แบบคำขอรับใบอนุญาต ใบรับคำขอ ใบอนุญาต คำขอโอนใบอนุญาต และคำขอรับใบแทน ใบอนุญาตให้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2560. เล่มที่ 134. ตอนพิเศษ 206 ง, หน้า 11.
- ประกาศกรมเจ้าท่าที่ 251/2541 เรื่อง ลักษณะของอาคารและการล่องลำลำน้ที่พึงอนุญาตได้. ราชกิจจานุเบกษา. 2541. เล่มที่ 115. ตอนพิเศษที่ 53 ง, หน้า 18.
- ประกาศกระทรวงคมนาคม เรื่อง ยกเว้นค่าตอบแทนรายปีสำหรับสิ่งล่องลำลำน้บางประเภท. ราชกิจจานุเบกษา. 2541. เล่มที่ 134. ตอนพิเศษที่ 196 ง, หน้า 18.
- พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558. ราชกิจจานุเบกษา. 2558. เล่มที่ 132. ตอนที่ 108 ก, หน้า 15, 22-24.
- พระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560. ราชกิจจานุเบกษา. 2560. เล่มที่ 134. ตอนที่ 67 ก, หน้า 4-5.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. ราชกิจจานุเบกษา. 2560. เล่มที่ 134. ตอนที่ 56 ก, 30 หน้า.
- พอพันธ์ อูยานนท์ อภิญา วนเศรษฐ และรัชณี โตอาจ. 2559. เกษตรพันธสัญญากับความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร: กรณีการเลี้ยงไก่และหมูในเขตภาคกลาง. สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เพ็ญพรรณ ศรีสกุลเตียว สุภัทรา อุไรวรรณ และอาภรณ์ โพธิ์พงศ์วิวัฒน์. 2551. การรวบรวมความรู้และประสบการณ์ระบบตลาดข้อตกลง (Contract Farming) ในประเทศไทย: กรณีศึกษาปลานิล. 142 หน้า.

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2559. <http://www.stou.ac.th>. 1 เมษายน 2562.
- วันรักษ์ มิ่งมณีคิน. 2550. หลักเศรษฐศาสตร์จุลภาค. พิมพ์ครั้งที่ 19. สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพมหานคร. 291 หน้า.
- สมคิด ทักษณวิสุทธิ. 2546. หลักการตลาดสินค้าเกษตร. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร, คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร. 282 หน้า.
- สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2562. ทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเกษตรพันธสัญญา. แหล่งที่มา <http://contractfarming.moac.go.th/search>. 27 ธันวาคม 2562.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2543. ต้นทุนผลตอบแทนและการตลาดการเลี้ยงสัตว์น้ำจืดที่สำคัญ ปี 2543. สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2557. การศึกษาเปรียบเทียบการผลิตการตลาดกุ้งขาวแวนนาไมแบบมีสัญญา กับไม่มีสัญญา. สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 41 หน้า.
- โอภาส เทียงงามดี. 2560. สารสำคัญ พ.ร.บ.ส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสอบถามเรื่องการผลิตปลานิลในกระชัง: เกษตรกร

ส่วนที่ 1: ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ-สกุล.....โทรศัพท์มือถือ.....
2. ที่อยู่.....หมู่ที่..... ตำบล อำเภอ จังหวัด.....
3. เพศ () 1. ชาย () 2. หญิง
4. อายุ.....ปี
5. ระดับการศึกษา

() 1. ประถมศึกษา	() 2. มัธยมศึกษาตอนต้น-มัธยมศึกษาตอนปลาย
() 3. ปวช.-ปวส.	() 4.ปริญญาตรี
() 5. สูงว่าปริญญาตรี	() 6. อื่นๆ (ระบุ).....
6. อาชีพหลัก (อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่ใช้เวลาในการทำงานมากที่สุด โดยเลือกเพียง 1 อาชีพ)

() 1. การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	() 2. การเกษตรอื่นๆ (ทำนา ทำสวน ทำไร่ ปศุสัตว์)
() 3. การทำประมง	() 4. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว
() 5. รับจ้างทั่วไป	() 6. ข้าราชการ/พนักงาน/ลูกจ้าง
() 7. อื่นๆ (ระบุ).....	
7. อาชีพรอง (ตอบได้มากกว่า 1 อาชีพ)

() 1. การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	() 2. การเกษตรอื่นๆ (ทำนา ทำสวน ทำไร่ ปศุสัตว์)
() 3. การทำประมง	() 4. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว
() 5. รับจ้างทั่วไป	() 6. ข้าราชการ/พนักงาน/ลูกจ้าง
() 7. อื่นๆ (ระบุ).....	
8. อาชีพเดิมก่อนที่จะมาเลี้ยงปลา.....
สาเหตุที่เปลี่ยนมาเลี้ยงปลา.....
9. เลี้ยงปลาเป็นอาชีพ () 1. อาชีพหลัก () 2. อาชีพเสริม
10. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน
11. จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ช่วยเลี้ยงปลา.....คน

ส่วนที่ 2: ข้อมูลการเลี้ยงและต้นทุนการผลิต

12. ประสบการณ์ในการเลี้ยงปลา.....ปี
13. เหตุผลที่เลี้ยงปลา

() 1. รายได้ดี	() 2. เลี้ยงตามเพื่อนบ้าน
() 3. เจ้าหน้าที่มาส่งเสริม	() 4. อื่นๆ.....
14. พื้นที่ฟาร์มทั้งหมด (เกษตรกรรม).....ไร่

() 1. ตัวเอง พื้นที่รวมทั้งหมด.....ไร่	ประเมินค่าเช่า.....บาท/ไร่/ปี
() 2. เช่า () 2.1 เช่าบางส่วน : พื้นที่เช่าไร่ ค่าเช่า.....บาท/ไร่/ปี	
() 2.2 เช่าทั้งหมด : พื้นที่เช่าไร่ ค่าเช่า.....บาท/ไร่/ปี	
() 3. ได้ทำกินฟรี (ที่ดินพ่อแม่)ไร่	

15. การใช้ประโยชน์จากที่ดิน
- 1) พื้นที่ทำนา
 - 2) พื้นที่ทำสวน
 - 3) พื้นที่ทำไร่
 - 4) พื้นที่ทำปศุสัตว์
16. จำนวนกระชังทั้งหมดของฟาร์ม.....กระชัง ขนาดกระชัง (กxยxส).....เมตร
 ผลผลิตต่อปี กิโลกรัม ราคาเฉลี่ย บาท/กก.
- 1) ชนิดสัตว์น้ำ.....จำนวน.....กระชัง ขนาดกระชัง (กxยxส)เมตร
 - 2) ชนิดสัตว์น้ำ.....จำนวน.....กระชัง ขนาดกระชัง (กxยxส)เมตร
 - 3) ชนิดสัตว์น้ำ.....จำนวน.....กระชัง ขนาดกระชัง (กxยxส)เมตร
 - 4) ชนิดสัตว์น้ำ.....จำนวน.....กระชัง ขนาดกระชัง (กxยxส)เมตร
17. รูปแบบการเลี้ยงปลา () 1. แบบเดี่ยว () 2. แบบผสมผสาน
18. มาตรฐานฟาร์มในการเลี้ยงปลามีหรือไม่
 () 1. มี
 () 1.1 ระดับชั้นปลอดภัย (Safety level)
 () 1.2 ระดับชั้นมาตรฐานการปฏิบัติทางการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ดี (GAP)
 () 2. ไม่มี เพราะว่า.....
19. แหล่งสืบค้นข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับการเลี้ยงปลา
 () 1. หนังสือวิชาการ/วารสารต่างๆ () 2. อินเทอร์เน็ต
 () 3. สมาร์ทโฟนผ่านแอปพลิเคชัน เช่น ไลน์ () 4. เจ้าหน้าที่ภาครัฐส่งเสริม/อบรม
20. แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลา
 () 1. เชื้อน/อ่างเก็บน้ำ (โปรตรระบุชื่อ).....
 () 2. แม่น้ำ (โปรตรระบุชื่อ).....
 () 3. หนองน้ำ (โปรตรระบุชื่อ).....
21. ลูกพันธุ์ปลา
 1. ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา เลี้ยงปลาได้ที่รุ่น.....
 2. แหล่งซื้อลูกปลา ชื่อฟาร์ม..... จังหวัด.....
 3. ช่วงระยะเวลาที่ขาดแคลนลูกปลา.....
 4. ปัญหาเกี่ยวกับลูกพันธุ์
 () 1. ไม่มี () 2. ขาดแคลนลูกพันธุ์ที่มีคุณภาพ
 () 3. ลูกพันธุ์ราคาสูง () 4. อื่นๆ ระบุ

22. ลักษณะการเลี้ยง ผลิตผลและรายได้ (รอบล่าสุดที่จับผลผลิตไปแล้ว)

รายการ	จำนวน
1) ขนาดกระชัง (กxยxล : เมตร)	
2) อัตราการปล่อยพันธุ์ปลา (ตัว/กระชัง)	
3) ขนาดลูกปลาที่ปล่อย (กรัม/ตัว)	
4) ราคาลูกปลา (บาท/ตัว)	
5) ระยะเวลาในการเลี้ยงปลาเนื้อ (เดือน)	
6) ผลิตผลปลา (กก./กระชัง)	
7) ราคาขาย	
- ขนาดเล็ก..... บาท/กก. ขนาดปลาที่จับ.....(ตัว/กก.)	ปริมาณผลผลิตที่จับได้.....%
- ขนาดกลาง..... บาท/กก. ขนาดปลาที่จับ.....(ตัว/กก.)	ปริมาณผลผลิตที่จับได้.....%
- ขนาดใหญ่.....บาท/กก. ขนาดปลาที่จับ.....(ตัว/กก.)	ปริมาณผลผลิตที่จับได้.....%
8) เดือนและปีที่จับผลผลิต	
9) อัตรารอด (%)	
10) รายได้จากการขายผลผลิต (บาท)*	

หมายเหตุ : * คำนวณโดยผู้สอบถาม

23. ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยง

23.1 ค่าใช้จ่ายในการลงทุนก่อสร้าง และภาษีรายปี

รายการ	ขนาด/ จำนวน	จำนวนเงิน (บาท)	อายุการใช้งาน (บาท/ปี)	ค่าซ่อม (บาท/ปี)
1) ค่าชุดบ่อเลี้ยงปลา (บาท/ไร่)				
2) ค่าสร้างโรงเรือนเก็บอุปกรณ์และ อาหารปลา				
3) ค่าเช่าที่ดิน (บาท/ไร่)				
4) ค่าภาษีที่ดินเกษตร				
5) ค่าภาษี.....				
6) อื่นๆ (ระบุ).....				
รวมเงินค่าลงทุนและภาษี				

23.2 ค่าใช้จ่ายเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการเลี้ยง

รายการ	จำนวน (หน่วย)	ราคา/หน่วย (บาท)	มูลค่ารวม (บาท)	อายุการใช้งาน (ปี)	ใช้มาแล้ว (ปี)	ค่าซ่อม (บาท/ปี)
- เครื่องสูบน้ำ						
- ท่อสูบน้ำ						
- เครื่องปั๊มลม						
- ถังให้อาหารอัตโนมัติ						
- เรือ						
- ยอ/แห/อวน						
- เครื่องชั่งน้ำหนัก						
- สวิตต์ปลา						
- ถังน้ำ						
- แสลงบังแดด						
- อื่นๆ						

23.3 ค่ายาและสารเคมี (ภาพรวมต่อรุ่น)

ช่วงของการใช้ (ขั้นตอนการใช้)	จำนวนที่ใช้ (หน่วย/รุ่น)	ราคา (บาท/หน่วย)	ค่าใช้จ่าย (บาท//รุ่น)
การเตรียมบ่อก่อนปล่อยพันธุ์ปลา			
- ยารักษาโรค			
- วิตามินซี			
- ปุ๋ยหมักชีวภาพ/ น้ำหมักอีเอ็ม			
- เกลือ			
- ต่างทับทิม			

23.4 ค่าอาหารที่ใช้ในการเลี้ยงปลาต่อรุ่น

อายุปลา (วัน-เดือน)	ชนิดอาหารเบอร์	ปริมาณ (หน่วย/รุ่น)	ราคา/หน่วย	โปรตีน (%)	รวมทั้งสิ้น

- การให้อาหารปลา ให้วันละกี่มื้อมื้อ
 1. มื้อเช้า เวลา..... 2. มื้อกลางวัน เวลา..... 3. มื้อเย็น เวลา.....
- อัตราแลกเนื้อ (FCR) = ปริมาณอาหารที่ใช้/น้ำหนักผลผลิตปลาที่จับได้ =

12.2 ค่าใช้จ่ายเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ในการเลี้ยง

- การให้อาหารปลา ให้วันละกี่มื้อมื้อ
() 1. มื้อเช้า เวลา..... () 2. มื้อกลางวัน เวลา..... () 3. มื้อเย็น เวลา.....
- อัตราแลกเนื้อ (FCR) = ปริมาณอาหารที่ใช้/น้ำหนักผลผลิตปลาที่จับได้
=

23.5 ค่าแรงงาน (ภาพรวมต่อรุ่น)

- () 1. แรงงานจ้างประจำ จำนวน.....คน อัตราค่าจ้าง.....บาท/เดือน
- () 2. แรงงานรายวัน จำนวน.....คน อัตราค่าจ้าง.....บาท/วัน
- () 3. แรงงานในครัวเรือน จำนวน.....คน อัตราค่าจ้าง.....บาท/วัน
- ใช้เวลาในการเลี้ยงปลาชั่วโมง/ฟาร์ม/วัน

23.6 ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดอื่นๆ (ภาพรวมต่อรุ่น)

รายการ	ปริมาณที่ใช้ (ระบุหน่วย เช่น ลิตร ครั้ง)	ราคาต่อหน่วย	รวมค่าใช้จ่าย (บาท/รุ่น)
1. ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง - สูบน้ำเข้าบ่อครั้งแรก - เติมน้ำระหว่างเลี้ยง - สูบน้ำออกตอนจับปลา			
2. ค่าน้ำมันหล่อลื่น			
3. ค่าไฟฟ้า/เดือน			
4. ค่าใช้น้ำ (ถ้ามี)			
5. ค่าใช้จ่ายตอนจับผลผลิต - ค่าเช่าอวน - จ้างคนงาน(กี่คน,วันละกี่บาท) - ค่าอาหาร/เครื่องต้ม - ค่าขนส่งผลผลิต			

24. แหล่งสินเชื่อและภาระหนี้สิน

- () 1. ลงทุนโดยเงินตนเอง%
- () 2. ลงทุนโดยเงินกู้%

แหล่งเงินกู้	วัตถุประสงค์	จำนวนเงินกู้ (บาท)	ระยะเวลาชำระ คืน (ปี)	ระยะเวลาที่ชำระ คงเหลือ (ปี)	อัตราดอกเบี้ย (%)

ส่วนที่ 3: การจำหน่ายผลผลิต

25. ลักษณะการจำหน่ายผลผลิต

() 1. ขายปากกระชัง

1.1 บริษัทที่เกษตรกรทำพันธสัญญา ชื่อ.....จังหวัด.....โทร.....

1.2 ผู้รวบรวม ชื่อ.....จังหวัด.....โทร.....

1.3 พ่อค้าขายส่ง ชื่อ.....จังหวัด.....โทร.....

1.4 พ่อค้าขายปลีก ชื่อ.....จังหวัด.....โทร.....

1.5 ผู้แปรรูป ชื่อ.....จังหวัด.....โทร.....

() 2. ขายที่แพปลา/ศูนย์ซื้อขายสัตว์น้ำจืด/ตลาดกลาง/ห้องเย็น

ชื่อ.....จังหวัด.....โทร.....

() 3. ขายที่ตลาดนัด โปรตระบุชื่อตลาด.....จังหวัด.....

26. ลักษณะการจับผลผลิต

() 1. จับครั้งเดียวหมดกระชัง

() 2. ทอยจับ.....ครั้ง/รุ่น

27. รูปแบบการจำหน่าย

() 1. ขายแบบคัดขนาดแต่ละขนาด () 2. ขายราคาเดียวทุกขนาด (คละขนาด)

28. ลักษณะการจำหน่าย

() 1. จำหน่ายโดยเสรี

() 2. จำหน่ายให้เจ้าประจำโดยมีข้อผูกพัน

() 2.1 ซื้อปัจจัยการผลิต/เครดิต (ลูกพันธุ์,อาหารปลา,ยา วิตามิน)

() 2.2 มีการประกันราคา

() 2.3 มีการประกันตลาด

29. ใครเป็นผู้กำหนดราคา

() 1. พ่อค้าคนกลาง/ผู้ซื้อ () 2. เกษตรกร/ผู้ขายปลา () 3. ร่วมตกลงกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย

30. การชำระเงิน

() 1. เงินสด () 2. เครดิต วัน

31. ท่านเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ในธุรกิจเกี่ยวกับปลา เช่น สหกรณ์/กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ/กลุ่มนิติบุคคลอื่นๆ

() 1. เป็นสมาชิกของกลุ่ม ชื่อ ระยะเวลาที่เป็นสมาชิกปี
เหตุผลที่เป็นสมาชิก.....

() 2. ไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม เนื่องจาก.....

ส่วนที่ 4: ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหา

รายการ	ปัญหา : (มี = √, ไม่มี = X)	แนวทางแก้ไขปัญหา
1.ด้านการผลิต		
1.1 ลูกพันธุ์		
1.2 ปัจจัยการผลิต (อาหารปลา,ยา)		
1.3 วิธีการเลี้ยง/ เทคนิคการเลี้ยง		
1.4 แหล่งน้ำที่ใช้เลี้ยงปลา		
1.5 สภาพอากาศ/ภัยแล้ง/น้ำท่วม/ร้อน		
2. ด้านการตลาด		
2.1 ราคาสอดคล้องกับต้นทุนหรือไม่		ราคาต้นทุน.....บาท/กก.
2.2 มีตลาดกลางเพียงพอในพื้นที่หรือไม่		
2.3 สุขลักษณะตลาดกลางมีหรือไม่		
2.4 มีสิ่งอำนวยความสะดวกตลาดกลาง เช่น โรงผลิตน้ำแข็งแช่ปลา		
2.5 มีสถานประกอบการ เช่น ห้องเย็น โรงงานแปรรูป ในพื้นที่หรือไม่		
2.6 การจับผลผลิต		
2.7 การขนส่งผลผลิต		
2.8 การดูแลหลังการจับผลผลิต		
2.9 การกระจายผลผลิต		
2.10 การแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า		
2.11 การตลาดแบบ contract Farming		
3. ด้านอื่น ๆ		
3.1 การรวมกลุ่ม/เครือข่าย		
3.2 ข้อมูลข่าวสาร - การเลี้ยง - การตลาด/ราคา - อื่นๆ (สภาพอากาศ/โรคสัตว์น้ำ)		
3.3 การประชาสัมพันธ์ เช่น การส่งเสริมการบริโภคปลานิลที่ได้มาตรฐาน/ ปลอดภัย		
3.4 อื่น ๆ.....		
3.5 อื่น ๆ.....		

ภาคผนวก ข
แบบสอบถามเรื่องการตลาดปลานิลในกระชัง: ผู้รวบรวม ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก

ส่วนที่ 1: ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อผู้ตอบแบบสอบถาม.....ประเภทผู้ค้า.....
2. ที่อยู่.....
3. อายุ.....ปี ระดับการศึกษา..... สมาชิกครัวเรือนที่ช่วย.....คน
4. สถานที่ขายปลา คือ

ส่วนที่ 2: ลักษณะการทำธุรกิจ

5. ระยะเวลาที่ทำธุรกิจ.....ปี เหตุผลที่ทำธุรกิจ.....
6. ลักษณะการทำธุรกิจ () 1. ส่วนตัว () 2. หุ้นส่วน () 3. บริษัท
() 4. กลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์/ชมรม
7. ประเภทธุรกิจ () 1. ขายส่ง.....% () 2. ขายปลีก.....%
() 3. ทั้งขายส่ง.....% และขายปลีก.....%
8. ทรัพย์สินและเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับการประกอบธุรกิจ

ทรัพย์สิน/เครื่องมือ	จำนวน	ราคา (บาท/หน่วย)	มูลค่า	อายุ การใช้งาน	ค่าซ่อม (บาท/ปี)
- รถยนต์ /รถกระบะ/รถบรรทุก (ระบุชนิด) 1)..... 2).....					
- จักรยานยนต์					
- รถเข็นปลา					
- อาคาร/โรงเรือนขายปลา					
- ลังใส่ปลา					
- ชุดผ้าใบบุในรถกระบะขังปลา					
- ตะกร้า					
- เครื่องชั่งน้ำหนัก					
- ชุดเครื่องเติมอากาศ กรณีขายปลามีชีวิต					
- เครื่องคิดเลข					
- รม					
- มีด					
- เขียง					
- ชุดโต๊ะ เก้าอี้					

9. การทำธุรกิจ จำเป็นต้องขอใบจดทะเบียน / ใบอนุญาตหรือไม่ โปรดระบุรายละเอียด

ใบจดทะเบียน/ ใบอนุญาต	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ค่าใช้จ่าย

10. การดำเนินธุรกิจต้องจ่ายค่าภาษีต่างๆ หรือภาษีมูลค่าเพิ่มจากรายได้ / ผลกำไรของคุณหรือไม่

- () 1. ไม่เสียภาษี
 () 2. เสียภาษี ปีละ.....บาท

11. ขนาดของธุรกิจ

- 11.1 แรงงานจ้างคน ค่าจ้าง.....บาท/เดือน
 11.2 แรงงานในครัวเรือน.....คน
 11.3 ขนาดพื้นที่ของร้าน.....
 11.4 รายได้/เดือน.....บาท
 11.5 กำไร/เดือน.....บาท

12. แหล่งที่ซื้อปลา.....

- () 1. ในหมู่บ้านเดียวกับที่อยู่ () 2. ในตำบลเดียวกับที่อยู่
 () 3. ในอำเภอเดียวกับที่อยู่ () 4. ในจังหวัดเดียวกับที่อยู่
 () 5. ต่างจังหวัด (ระบุ.....)

13. ลักษณะการซื้อ/รวบรวม รวบรวมปลานิลจาก.....แล้วขายปลานิลให้แก่.....

14. ลักษณะการซื้อปลา () 1. เหมาะ/คละขนาด () 2. ตามขนาด/ แยกขนาด

15. มีข้อผูกพันจากแหล่งที่ซื้อปลาหรือไม่ () 1. มี โดยออกทุนให้ก่อน (อาหารปลา ยา) () 2. ไม่มี

16. การจ่ายเงิน () 1. เงินสด () 2. เครดิต.....วัน

17. ชนิดสัตว์น้ำที่ซื้อในช่วงเวลาปกติต่อครั้ง

- 1) ปลา.....จำนวน.....กก. ขนาด.....ตัว/กก ราคาซื้อ.....บาท/กก. ราคาขาย.....บาท/กก.
 2) ปลา.....จำนวน.....กก. ขนาด.....ตัว/กก ราคาซื้อ.....บาท/กก. ราคาขาย.....บาท/กก.
 3) ปลา.....จำนวน.....กก. ขนาด.....ตัว/กก ราคาซื้อ.....บาท/กก. ราคาขาย.....บาท/กก.
 4) ปลา.....จำนวน.....กก. ขนาด.....ตัว/กก ราคาซื้อ.....บาท/กก. ราคาขาย.....บาท/กก.
 5) ปลา.....จำนวน.....กก. ขนาด.....ตัว/กก ราคาซื้อ.....บาท/กก. ราคาขาย.....บาท/กก.

ส่วนที่ 3: การกำหนดปริมาณและราคาซื้อขาย

18. ปริมาณสัตว์น้ำที่รวบรวม.....กก./ครั้ง
 สัปดาห์ละ.....ครั้ง เดือนละ.....ครั้ง ปีละ.....เดือน
19. ปริมาณผลผลิตปลานิลมีมาก ตั้งแต่เดือน.....ถึงเดือน.....รวม.....เดือน
 ปริมาณผลผลิตปลานิลมีน้อย ตั้งแต่เดือน.....ถึงเดือน.....รวม.....เดือน
 ช่วงเทศกาลวันหยุด ปริมาณซื้อขายในแต่ละครั้ง.....กก. เพิ่มขึ้นจากช่วงปกติกี่เท่าตัว.....
 จำนวนวันที่ขายดีในช่วงเทศกาล.....วัน ราคาเพิ่มจากช่วงเวลาปกติ.....บาท/กก.
20. จำนวนวันที่ท่านดำเนินธุรกิจค้าขายในรอบ 1 ปี.....วัน และจำนวนวันที่หยุดดำเนินธุรกิจในรอบ 1 ปี.....วัน
21. โปรดระบุปริมาณการซื้อขายปลาแต่ละชนิดต่อครั้ง

ชนิดปลา	การซื้อ		การขาย (บาท/กก.)		ขายให้ใคร		
	ผลผลิต (กก.)	ราคาซื้อ (บาท/กก.)	ผลผลิต (กก.)	ราคาขาย (บาท/กก.)	ประเภทผู้ค้า	ชื่อ	ที่อยู่ (ระบุชื่อตลาดจังหวัด)
ปลา.....							
ปลา.....							
ปลา.....							
ปลา.....							
ปลา.....							
ปลา.....							

หมายเหตุ: ช่องประเภทผู้ค้าให้ระบุรหัส 1 = ผู้ค้าส่ง 2 = ผู้ค้าปลีก 3 = ผู้บริโภค 4 = ผู้แปรรูป 5 = อื่นๆ โปรดระบุ.....

ส่วนที่ 4: การจำหน่ายผลผลิต

22. จำนวนผู้ค้าแต่ละประเภทในพื้นที่
1. ผู้รวบรวม.....ราย	2. ผู้ค้าส่ง.....ราย
3. ผู้ค้าปลีก.....ราย	4. พ่อค้าเร่.....ราย
23. สัดส่วนการจำหน่าย
1. ผู้ค้าส่ง.....%	2. ผู้ค้าปลีก.....%
3. ผู้บริโภค.....%	4. ผู้แปรรูป.....%
24. ลักษณะการขายปลา () 1. เหมาะ/ละขนาด () 2. ตามขนาด/ แยกขนาด
25. การได้รับเงินจากการขายปลา () 1. เงินสด () 2. เครดิต.....วัน

26. ขายปลาได้โดยเสรีหรือไม่

- () 1. ขายโดยเสรี () 2. ขายให้เจ้าประจำ โดยมีข้อผูกพัน
() 3. ขายให้เจ้าประจำ แต่ไม่มีข้อผูกพัน

27. ใครเป็นผู้กำหนดราคา.....

28. จำนวนปลาตาย/สูญเสียน้ำหนักระหว่างการขนส่งเฉลี่ย.....กก./ครั้ง

29. แหล่งใดที่ท่านสามารถหาข้อมูลเกี่ยวกับราคาปลาได้

- () 1. พ่อค้าคนกลาง () 2. สื่ออินเทอร์เน็ต (ตลาดไท, องค์การสะพานปลา)
() 3. กลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์/ชมรม

30. ธุรกิจของท่านมีการกู้เงินหรือไม่

- () 1. ไม่มี
() 2. มี จากแหล่งสถาบันการเงินชื่อ..... จำนวนเงิน.....บาท
ระยะเวลากู้ยืม.....ปี อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ยืม.....บาท/ปี

31. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินธุรกิจ

รายการ	จำนวน (หน่วย)	ราคา/หน่วย	ค่าใช้จ่ายรวม
- ค่าเช่าแผงปลา (บาท/ปี)			
- ค่าเช่าพื้นที่ (แผง) (บาท/เดือน)			
- ค่าน้ำประปา (บาท/เดือน)			
- ค่าไฟฟ้า (บาท/เดือน)			
- ค่าโทรศัพท์ (บาท/เดือน)			
- ค่าเก็บขยะ (บาท/เดือน)			
- ค่าเช่ารถ (บาท/วัน)			
- ค่าน้ำมันรถ (ต่อวัน)			
- ค่าที่จอดรถ (ต่อวัน)			
- ค่าถุง (ต่อวัน)			
- ค่าแรงงาน * แรงงานประจำ (บาท/เดือน) * แรงงานรายวัน (บาท/วัน) * แรงงานเหมา (บาท/วัน)			
- ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์ต่าง ๆ (ต่อปี)			
- ค่าดอกเบี้ยเงินกู้ยืม (ต่อปี)			

32. ปัญหาและข้อเสนอแนะของผู้รวบรวม/ผู้ค้าส่ง/ผู้ค้าปลีก (โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องตาราง พร้อมระบุข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหา)

รายการ	มีปัญหา	ไม่มีปัญหา	ข้อเสนอแนะ
1. ปัญหาศูนย์ซื้อขายปลาน้ำจืด/ตลาดกลางมีน้อย			
2. ปัญหาการขาดสุขลักษณะของตลาด			
3. ปัญหาการขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในตลาด เช่น โรงผลิตน้ำแข็ง			
4. ปัญหาการขาดสถานประกอบการ เช่น ห้องเย็น โรงงานแปรรูปในพื้นที่			
5. ปัญหาการผลิตระบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่มีหรือไม่ (เกษตรกรทำสัญญากับห้องเย็น/โรงงาน)			
6. ปัญหาการกระจายผลผลิตปลานิลในพื้นที่มีเพียงพอ หรือ ล้นตลาดในบางช่วงเวลา ทำให้ราคาตกต่ำช่วง.....			
7. ปัญหาการขนส่งปลาเกิดการสูญเสียระหว่างการขนส่ง			
8. ปัญหาการแปรรูปปลานิลหลากหลายในพื้นที่มีน้อย			
9. ปัญหาการขาดส่งเสริมการบริโภคปลานิลในพื้นที่			
10. ปัญหาการขาดแหล่งเงินทุนหมุนเวียน			
11. ปัญหาการขาดการรวมกลุ่มเกษตรกร ต่างคนต่างขาย ขาดอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง			
12. ปัญหากลุ่มเกษตรกรขาดการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับการตลาด			
13. ปัญหาการเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร เช่น ราคาปลา สภาพอากาศ ภัยธรรมชาติ กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง			